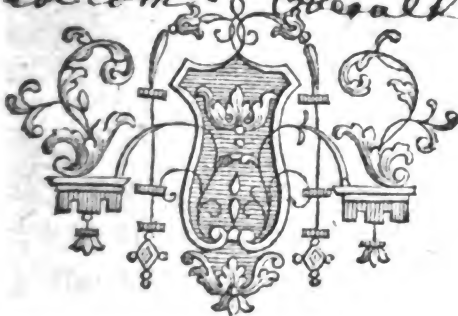

IO. DIETERICI WINCKLERI
PROFESSORIS HAMBVRGENSIS
DISQVVSITIONES
PHILOLOGICAE
SCRIPTVRAE SACRAE
QVAEDAM LOCA
ET
ANTIQVITATIS
TAM ECCLESIASTICAE
QVAM PROFANAE
MOMENTA

ILLVSTRANTES.

Biblioth. Oberalt.

HAMBVRGI,
APVD VIDVAM FELGINERIAM
ET IO. CAROLVM BOHNIVM.
MDCCLXII.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

V I R O

**SVMME REVERENDO DOCTISSIMO
ATQVE AMPLISSIMO**

**IOANNI LVDOVICO
SCHLOSSERO**

**PASTORI AD D. CATHARINAE
AEDem MERITISSIMO
SCHOLARCHAE GRAVISSIMO
THEOLOGO
SOLIDAE ERVDITIONIS
VASTAEQVE
DIVINARVM PARITER AC
HVMANARVM SCIENTIARVM
COGNITIONIS**

**PIETATIS IN DEVM MASCVLAE ET
FVCI PRORSVS NESCIAE
ZELI IN OBEVND0 SANCTIORI
MVNERE ET DOCTRINA
PVRIORI PROPVGNANDA
INDEFESSI GLORIA**

**VERE MAGNO IMO MAXIMO
SVMMI QVONDAM THEOLOGI
SVCCessori DIGNISSIMO**

**FAVTO RI ET COGNATO SVO
MAXIMOPERE COLENDO**

NOVI
NON SINE SINGVLARI SVPREMI
NVMINIS PROVIDENTIA
VNANIMI ELIGENTIVM CONSENSV
NVPER IPSI CONCREDITI
FELICITERQVE
PLAVDENTIBVS BONIS OMNIBVS
SVSCEPTI
MVNERIS SPECTATISSIMI
DIGNITATEM
SINCERA MENTE GRATVLATVRVS
FAVSTA QVAEVIS AC
FORTVNATVM CONATVVM
REIPVBLICAE TAM SACRAE
QVAM LITERARIAE
DICATORVM SVCCESVVM
CORDATE PRECATVRVS
O P E L L A M H A N C
ANIMI DEDITISSIMI
CVLTVS ET AFFECTVS
PROLIXISSIMI
PIGNVS ATQVE TESTIMONIVM
SACRAM ESSE IVBET

IO. DIETERICVS WINCKLERVS.

LECTORI BENEVOLO

S.

Quamuis inter felices illas, quibus prae superioribus reuera nostra tempora superbiunt, praerogativas illud imprimis referatur merito, quod viri eruditionis laude conspicui et humanitatis maxime literis benetincti ad excolendum studium philologicum ac hermeneuticum animum fausto fidere applicauerint, et circa pandectarum sacrarum paginas, in quibus hinc inde *δυσκολα* deprehenduntur quaedam, illustrandas industriam occupari suam iusserint: profiteri tamen
a 3 simul

simul cogimur, haud sine ratione
doluisse uiros probos ecclesiaeque
bene cupientes, quod uarii pari-
ter nostro praecipue exstiterint
aeuo oraculorum diuinorum in-
terpretes, qui, uel rem istam le-
uem nimis nec admodum diffici-
lem iudicantes, illotis, quod aiunt,
manibus aggressi sacrarum litera-
rum explicationem fuerint obiter-
que inde eandem tractauerint, uel
sine prorsus spurio eruditionis
tantum ac ingenii vis monstnan-
dae causa ad sacra haec accesser-
int, et nominis saltem laudem ac
celebritatem acquirere apud alios
sategerint. Leguntur passim ua-
riae theologorum cordatiorum
tum de his tum de aliis interpre-
tum scripturae uitiis mendisque
querelae, tristi sane experientia
fundatae; prouti inter alia testan-
tur, quae eam in rem a b. io.

GVILIELMO IANO, academiae Wittebergenfis theologo quondam celeberrimo, in oratione *de optima facras literas interpretandi ratione*, anno huius feculi decimo nono ab ipfo, cum munus theologiae publice docendi ibidem aufpicaretur, dicta ac deinde euulgata, nec non a praefantiffimo Gieffenfis academiae philologo, ERNESTO FRIDERICO NEUBAUERO, in duabus *de varia interpretum fcripturae facrae indole* differtationibus, Ienae quondam fub modamine cel. IO. GEORGII WALCHII anno MDCCXXVII. publicae difquifitioni expositis, fuere monita.

Fieri hinc aliter uix potuit, quam ut pro uaria adeo tam indole quam fcopo uarias etiam ac diuerfiffimas in partes circa fen-

sum eloquiorum sacrorum abierint uarii eorundem interpretes, quorum dissensuum causas aequae ac rationem, circa eosdem exegeseos studiosum decentem, strictim breuiterque exponere conatus fuit GOTTLOB FRIDERICVS GV-DIVS in singulari huius tenoris ad PAVLVM CHRISTIANVM SCHVLTZIUM Lipsiae anno MDCCXXV. data epistola. Vel enim, prauos duces secuti affectus, quod optarunt ipsi, dicere sacras literas sibi aliisque persuadere sunt conati: uel praeiudicatas opiniones suas seu hypotheses inferre in illas et ex foco quasi domestico facem accendere igni sacro nulli erubuerunt: uel deliria nescio quae parturientes in constantissimam diuini Numinis de tuenda sancteque conseruanda religionis a se praescriptae puritate uoluntatem iniuri

rū prorſus exſtitere. *Ita*, proh! dolor, *tempus tulit*, iudicium hoc eſt magnifici et de Saxonica non ſolum, ſed et vniuerſa noſtra eccleſia immortaliter promeriti Dreſdenſium theologi, VALENTINI ERNEſTI LOEſCHERI, in praeſatione ad *praenotiones ſuas theologicas*, pag. 4. editionis Lipſienſis anni MDCCXXXII. ut *commixtis Cartefianae, Hobbeſianaeque philoſophiae placitis, Paracelſi, Helmontii, Spinoſae aliorumque portentis, et phaenomenis quibusdam logicis et phyſicis*, quorum batenus indoles in propatulo poni non ſatis potuit, cum dictis ſcripturae ſacrae inſigniter detortis, *tros rutilusue in theologiam inuolet, et uel pietatis, uel arcanorum, uel ſubtilitatis, uel pacis ſpecie, quandoque etiam cum quaefitae ueritatis obtentu, farraginem du-*

a 5 biorum,

biorum, imo et conuitiorum in sacra studia effundat, magno ut plurimum garriendi apparatu, atque, ut Eupolidis uocem repetam,
λαλειν αριστος, αδυνατωτατος δε λεγειν.

Duorum saltem cum mentionem hic fecerimus, ex quibus eiusmodi haud quidem leuioris momenti mala prona propullularunt ac frequentia, fontium, alterius nefandi iustae uenerationis cultusque defectus, alterius irreligiosae arrogantiae uanaeque gloriae cupidinis; aetatis nostrae inprimis rationem nos habere, quilibet perspiciet, quam abundare ferme infauis utriusque generis foetibus, tristes dolemus merito cum cordatioribus. Vnde quanta et quam larga efflorescat malorum ac ineptiarum seges, dici satis et uiuis digne depingi coloribus nequit. Imo tot nascuntur inde,
 et

et ex posteriori praecipue peruerso scripturas tractandi modo, mala, in alios se pariter diffundentia, vt foecunda magis vix deprehendatur periculorum grauis-
simorum genitrix. Quod quam parum a ueritatis tramite alienum sit iudicium, ampliori haud egebit demonstratione. Dum enim non de eo amplius solliciti sunt homines eiusmodi, vt genuinum cuiuslibet loci sensum et reperi-
ant ipsi et repertum aliis ostendant, sed circa id potius occupentur vnice, vt ex eruditis suis atque ingeniosis cum orbe literato communicatis meletematibus magnam nominis aucupentur celebritatem gloriamque, ad pompam reuera sanctiores tantum paginas tractant, ingenii uires in solemni hac palaestra exercituri, nullamque ostentandae uariae suae scientiae

entiae occasionem praetermittentes. Quae possunt, quaeso, a scaturigine tam foeda ac palustri expectari alia, quam corruptissima eademque pestilentissima, malorum exhibentia colluuiem perniciosissimam, flumina? Imo uero excipiunt se inuicem cumulanturque progerminantia exinde uaria mala nec leuiora fane, nec periculosa minus. Induere enim non possunt non exegetae tales habitum animi elatum prorsus, superbum et non nisi sua admirantem. Magno hinc contemnuntur ab illis supercilio, ueteres quae scriptitauerunt et cum fructu consulenda nobis reliquerunt theologi. Sordent ueteres omnes, quamquam uerae per se nec contemnendae, explanationes, nouas autem solum et paradoxas suppeditat arrogans eorum curiositas, tanquam pristinis

nis inauditas plane seculis, quo attonitus haereat, quisquis eas audiuerit, et, qui fieri potuerit, talia ut cuiquam mortalium uenerint in mentem, stupore correpta admiretur posteritas. Conferri merentur, quae de fastu hoc interpretum tam iniusto quam infausto, paulo quamuis mutata, monet b. IO. IACOBVS RAMBACHIVS in commentatione *de idoneo sacrarum literarum interprete*, sub praesidio b. IO. FRANCISCI BVDDEI in academia Ienensi anno MDCCXX. uentilata, et deinde tam in praesidis miscellaneis theologicis, tom. III. pag. 1234. seqq. quam in ipsius exercitationibus hermeneuticis, Ienae anno MDCCXXVIII. in forma octopartita editis, pag. 1. seqq. recusa.

Dantur alii, qui, eousque quidem procedere haud iubentes arrogantiae suae audaciaeque stimulos, eodem plane cum ante commemoratis loco non sunt collocandi, at laudari tamen aequae minus aut imitandi aliis proponi, ob agendi modum ab isto, quem descriptum dedi, haud longe recedentem, merentur. Viuo hi itidem gaudentes imaginationis et facultatis cuncta celeriter perreptandi impetu, ab iniusto illo ostentandi ingenium praestans sine nec plane deprehenduntur alieni, novas pariter dum vbique, et haud quidem postulante id necessitate, quaerunt sollicitè interpretationes, nimium uero coniecturis inde tribuunt, et, si quandam saltem prae se illae ferant probabilitatis speciem, admittendas statim has imò absque vlla contradictione

ctione amplectendas a cunctis esse censent. Cogitabit, haec dum legit, quis de illis statim interpretum ex numero, qui ineptas uarias easdemque curiosas amant ventilandas proponere quaestiones, et, quamuis earum illustratione nihil reuera accedat sanctiori doctrinae et reipublicae christianae uel augmenti uel salutis, mirum quantum tamen studii solent iis tribuere atque curae. Videri de iis possunt IO. GEORGIVS IOCHIVS in commentatione *de spiritu Attico, §. L.* et IO. SEB. MITTERNACTIVS in *agone scholastico, siue heptade programm. de quorundam interpretum curiositate*, quos citat NEVBAVERVS *loc. cit.* dissertatione priori, *cap. I. §. VII.* itemque, qui uaria pariter huc pertinentia commemorant, b. ADAMVS RECHENBERGIVS

GIVS in docta *de insana in theologia curiositate*, Lipsiae anno MDCLXVIII. sub b. HIERONYMI KROMAYERI moderamine habita saepiusque deinde recusa dissertatione, et IO. HENRICVS BARTHIVS in dissertatione theologica *de docta in theologia ignorantia*, Argentorati anno huius seculi decimo septimo euulgata, et sequenti uigesimo quarto prelo denuo mandata, nec non GISBERTVS VOETIVS in duabus *de docta ignorantia* dissertationibus, quae in disputationibus eius theologicis, parte III. pag. 668. seq. leguntur, itemque NICOLAUS CVSANVS, cardinalis uariae eruditionis gloria seculo post Christum natum decimo quinto celeberrimus, in tribus editis de eodem argumento libris. Euoluere si quis laudatos hos scriptores

res uelit et relegere, facile causas iudicabit fuisse perquam iustas doctissimo SAMVELI WERENFELSIO lugubrem hanc emittendi uocem: *Quantam bone Deus! librorum partem occupant de rebus uilissimis et plane ridiculis concertationes. Bene est, quod plebs ignoret haec certamina, quippe quae latina lingua tegere solet, alioquin, quodnam saepe de eruditis iudicium ferret?* in docta sua *de logomachiis eruditorum* dissertatione, Amstelodami una cum diatribe de meteoris orationis publici iuris anno MDCCL. 8. facta, *cap. I. §. IV. pag. 9.* Conf. et HUGO GROTIUS ad I. Tim. VI. 4. Mihi sane, quoties inutiles eiusmodi controuersias rixasque a uiris tractatas esse magnis alias ac eruditis deprehendi, in mentem uenit prudens illud at-

b.

que

que sanum uenerandi quondam Iulii theologi, IO. ANDREAE SCHMIDII, iudicium, in *analysi* ipsius *sacra* quod occurrit his uerbis: *In illis hactenus recensitis* (egit uero ante de curiositate tali inutili) *praestat omnibus consideratis doctam amplecti ignorantiam, quam incertis saepe et ineptis coniecturis ita inhaerere, ut auctoritati sacrae scripturae periculum et praeiudicium aliquod, aut etiam ludibrium apud exteros a fide aliosque Lucianos profanos creetur.* Et diuum iam Paulum apostolum non sine ratione ceteris suis monitis diuinis hoc quoque addidisse censeo, quod legitur Rom. XII. 3. *Dico per eam, quae concessa mihi est, gratiam omnibus, qui sunt inter uos, non plus sapere, sed sapere ad sobrietatem. Cum quo amicissime conspirant*
similia

similia patrum antiquissimorum
effata, quae legi merentur hac de
re, in primis TERTULLIANI libro
de anima, cap. I. pag. 640. AVGV-
STINI libro *de peccato orig.*
§. XV. et enchirid. ad Laurent.
cap. XVII. nec non *cap. XI.*
ad Orosium contra Priscillianistas,
et de moribus ecclesiae, cap. XXI.
aliaque, a supra laudato GISBER-
TO VOETIO, *l.c. pag. 691.* allata.
Pulchra uero prae ceteris est
GREGORII NAZIANZENI *orat.*
XXVI. de moderat. in disp. ser-
uanda, pag. 446. editionis Colo-
nienfis, uel rectius Lipsiensis, an-
ni MDXC. ita sonans regula:
Nemo sapientior sit, quam conue-
niat, nec lege exactior, nec luce
splendidior, nec norma rectior,
neque praecepto diuino sublimiori
Quae si fuisset cunctis obseruata,
de rebus diuinis et ad sanctiores

disciplinas pertinentibus qui fuerent commentati, uel utilia largius, uel genuino destituta usu parcius in lucubrationibus eorum deprehendere liceret.

Quae de conatibus hucusque eruditorum quorundam pomposius magis, quam utilibus breuiter strictimque disseruimus, ad alia simul nos manuducunt aliorum molimina, aliqua cum illis ratione cognata, interpretum nimirum eiusmodi, qui inutilibus quidem rimandis atque uentilandis haud delectantur ita quaestionibus talibus seu subtilitatibus, aliud tamen pruritu ferme simili quaerunt ingenii non minori cum cura exercendi pabulum, eam putantes genuinam esse atque optimam aucupandi titulum interpretum doctorum ac feliciū occasionem, si

si in obscuris resque tractantibus
difficiles ac comprehendere nescias
aut a Deo clare minus reuelatas
explicandis scripturae sacrae locis,
circa quae tutius ideo esset tace-
re, quam curiosius indagare, dili-
gentiam adhibeant industriamque
intempestiuam. Satis quidem
caute rem egisse se hi autumant, si
modo circa illustranda eiusmodi
oracula diuina in fidei haud im-
pingant sanctissime custodiendam
et tuendam acriter analogiam.
Quae quamuis prima semper de-
beat esse ac praecipua, interpretis
quae obuersetur menti, regula,
a multis prohi dolor! non ea,
qua par erat, integritate obserua-
ta; totum tamen nondum absol-
uit sanae interpretationis nego-
tium, nec ad conciliandam ex-
positioni ueritatem vnice suffice-
re est iudicanda. Quam facile
b 3 enim

enim fieri potest, vt scopo orationis, contextui, dicendi formulis ceterisque in interpretandi studio minime negligendis circumstantiis aduersentur, quae docte satis atque orthodoxe etiam fuere ad locum quendam noua luce collustrandum ab interprete momentorum ante commemoratorum ignaro annotata? prouti recte obseruauit hoc, atque reprehendit Ienensis quondam academiae haud incelebris philosophus, sub finem elapsi anni coelitibus adscriptus, IO. IACOBVS LEHMANNVS in *der Vernunftlehre, part. II. cap. I. §. XXIV.* Digna sane sunt, quae interpretibus eiusmodi vltcrius pensanda commendentur, celeberrimi Tubingensis theologi et cancellarii, CHRISTOPHORI MATTHAEI PFAFFII, uerba in dissertatione
 poste-

posteriori *de praeiudiciis theologicis*, §. II. et IV. hanc rem pariter attingentia et ad eos directa quasi, aut applicanda saltem.

Tantum fane abest, huius generis ut interpretes recta reuera uia ingredi ac officio suo satisfacere digne dixeris, ut turpiter potius tum se ipsos tum alios traducere tales, ingenio certe speciosaque imaginatione deceptos, apertum nimis sit. Quae enim, quaeso, confidentia poterunt illi Sancti Spiritus, quem unice in ueritatem ducere nos oportet, polliceri sibi gratiam, luce intellectum complementem necessaria et ad perspiciendam cognoscendamque diuinam mentem adaptantem? Qui poterunt de uero atque genuino, obseruato a se, scopo gloriari hi, qui e dia-

b 4

metro

metro aduersari illi nulli erubescunt? Ex quo facile, quid de iis sit habendum, liquet, obiter iam supra tactis interpretum uariorum conaminibus, qui non nisi nouas hactenusque inauditas uel probari sibi iubent, uel aliis persuadere moliuntur circa eloquia diuina illustranda sententias ac explicationes, et illo potissimum titulo facillimos credunt inuenturos esse ac frequentes emtores foetus suos, qui ab opinionum nouitate commendet eos atque laudet. In quibus autem illud inprimis plane uidetur esse intolerabile, quod, si a uiris aliis cordatis et coniecturas tales seu nouitates exegeticas flocci iure suo pendentibus uel moneantur de his illisue opinionibus talo nitentibus infirmo, uel argumentis etiam refellantur solidioribus, stoma-

stomachum statim moueri sibi patiantur, et, honori suo nimis quantum detrahi hoc ipso putantes, garrulos salutare uel conuictiorum dicteriorumque plaustis excipere eos haudquaquam erubescant.

Sed uideo iam, aliquo hic opus me habere mentis meae explicatione, aliter ne forte uidear nonnullis sentire, ac uel sanae permittunt rationis uel ueri amoris principia. Possset nimirum in eam fortassis descendere quis, legens haec, sententiam, ac si auctoritatis praeiudicio irretitus ego noua omnia tam in genere, quam circa exegetin in specie sacram proscribenda prorsus ex erudito orbe esse iudicem, ac barbaris hoc ipso prae nostris palmam tribuam temporibus, quibus ma-

b 5

gistr

gistris in uerba iurare sapientia, noua uero proponere haeresis esse credebatur hominibus istius aevi, rerum ipsarum curam non habentibus. Absit haec a me absurda plane et non nisi insana salutanda cogitandi ratio! Grato potius laetoque recordari merito nos animo, noui probe ac persuasum habeo, quod, feliciter suscepta per insigne clementiae diuinae instrumentum, diuum nostrum Lutherum, reformatione, hominum ingenia coeco isto docentium obsequio liberata sensim fuerint sensimque, ac tremendum prorsus auctoritatis praeiudicii iugum excutere illis ac libere abiicere contigerit. Sensu etiam carere puto, qui, quam fausto atque exoptato auspicio ueterum lucubrationibus ad detegenda noua iisdemque forte incognita
(in-

(indies enim discimus mortales) uti nos, et illorum insistentes humeris feliciores iis in ueritate uel cognoscenda uel demonstranda facere progressus ualeamus. Imo ipsas sanctiores tabulas diligenter scrutari frustra iussisset optimus Seruator, nisi et nobis referare uaria aut noua luce collustrare liceret. Nec, quam ipse ratione legisperitum haud uetera solum, sed et noua ex thesauro suo proferre sapienter affirmauerit Matth. XIII. 52. pateret, isti si sententiae subscribere uelimus. Sed illis tantum dicta ea, quae attulimus in medium, uoluimus, qui uel pro scopo a nobis allegato uario, uel uaria alia ratione nouitatis studio immodice adeo ac inconsulte rapti, nil nisi noua sectantur, iisque vnice inhiantes uetera omnia et ab antiquis

quis profecta auctoribus sordere sibi iubent atque absolute displicere, paradoxorum contra amantes et, quae noui inuenti aut de nouo excogitatae sententiae prae se ferunt speciem, sua solum approbatione digna iudicantes. Quantum in theologia nouatorum eiusmodi turba damni attulerit atque detrimenti, ipsa loquitur, frequentibus confirmans id exemplis, historia ecclesiastica. Et cum fata istiusmodi singulae ferme expertae infelicitèr eruditionis partes fuerint, nec eam, circa exegefin quae sacram occupatur, caruisse iis, mirum vlli uidebitur. Legi de illis possunt, quae in *nouantiquis* suis *cap. V. §. XII.* differit GEORGIUS PASCHIVS. Quod ad philosophiam attinet, singulari dissertatione, Ienae anno MDCCXII. euulgata, *de studio nouitatis*

uitatis in illa, itemque alia de nouatorum in philosophia requisitis egit BONIFACIUS HENRICVS EHRENBURGERVS.

Esset eorum tandem hic mentio pariter facienda interpretum, qui pro nostri inprimis aevi (haud sine ratione forte, si generalis quaedam tribuenda ipsi notio esset, *scientifici* dicendi) indole philosophiam interpretationis sacrae normam constituere et noua ferme, at infelici maxime, ratione *philosophismum exegeticum* introducere nulli dubitarunt. Sed otium nobis fecit, solide pro more suo qui insanum tale institutum refutauit, summe reuerendus et non sine insigni academiae Lipsiensis plausu ad summum nuper in eadem muneris honorisque fastigium euectus
theo-

theologus, ROMANVS TELLERVS, fautor noster maximopere colendus, in doctissimo duobus abhinc annis edito *de philosophismo exegetico* programme.

Alienos nos ab hominibus huiusmodi publice hic profiteri nulli dubitamus. Cuius quidem rei quaecunque, quas iam eruditorum conspectui sistimus, disquisitiones philologici argumenti esse documentum poterunt. De quibus vt multis in limine hic agamus, nec ad rem ipsam necesse iudicamus esse, nec ad conciliandum ipsis BENEVOLI LECTORIS fauorem aptum fatis ac idoneum. Videbit ipse, si euoluere eas ac illustrare non dedignabitur, LECTOR humanissimus, offerri ipsi lucubrationum nostrarum subseciuarum, tam circa loca nonnulla biblica, quam circa historiae quaedam

dam seu antiquitatis ecclesiasticae momenta occupatarum, non magnum quidem aut pomposum, sed leue saltem et pretio pariter ac mole exiguum, at prorsus tamen haud inutile, specimen. Praedicanea dixerim opellas has; quoniam, aliquali si continget ipsis gaudere LECTORIS approbatione, plura dabitur in posterum luci publicae exponere similis tenoris meletemata. Iucundissima enim ea semper mihi fuit occupatio, quoties res theologicas meditari et scripta theologorum tam nostro aevo quam canae quondam antiquitati uenerandorum, philologica ac exegetica relegere mihi, ab ordinariis muneris, cui praeficere me diuina clementer uoluit prouidentia, negotiis uacuo, est licitum. Et quatenus salutaris magis potest esse occupatio, quam

ea

ea si rimari et curatiori indagare
 mentis contemplatione fatagimus
 oracula, quae diuinum profiten-
 tur pia demissaque colendum ue-
 neratione auctorem, diuinam vbi-
 que et in minimis etiam spirant
 ostendantque sapientiam, imo di-
 uina vnice ac uere solida replere
 uoluptate ualent animum mortu-
 alium? Merentur hic conferri,
 quae circa illam rem pie aequae
 ac solide iudicat magnificus ille
 Saxonum archi-theologus, BERN-
 HARDVS WALTHER MARPERGERVS,
 in pereleganti suo et uariae erudi-
 tionis apparatu repletissimo *de*
agno ad arae cornua ligando tra-
 ctatu, anno huius seculi trigesimo,
 in secularem exhibitae quondam a
 piis confessoribus Augustanae con-
 fessionis memoriam, Dresdae in
 forma octopartita edito, pag. 108.
Memini, ita uerba eius fluunt, *uiros*
philo-

philologos nonnullos, ut uel unius cuiusdam uocis latinae auctoritatem ac significationem ueram exquirere, integra ueterum auctorum uolumina magna cum attentione et cura studiosissime peruolutasse. Cur igitur nos christianos, et uel maxime theologos, pigeat, similem, imo maiorem adhuc, accuratorem, operam, industriamque in sacris literis perscrutandis, inuestigandis et explanandis adhibere? Quibus cum explicandis atque illustrandis dicari etiam utiliter eruditio, quae profana audit, non possit modo, sed et debeat, nullum fane uel utilius poterit excogitari, uel iucundius, quo eruditor. occupetur animus, laboris studiorumque genus; modus ut saltem sapienti teneatur ratione in mutuanda peregrina ista sacrae luce, nec huius illa habeatur loco, uel praeferatur ipsi adeo, de quo

c

et

et supra ipsi breuiter nos egimus, et doctissime aequae ac prudentissime commentatus summe uenerabilis abbas IO. LAVRENTIVS MOSHEMVS fuit in pereruditis, Kilonii primum anno MDCCXX. disputationis academicae instar editis, deinde uero syntagmati dissertationum ad sanctiores disciplinas pertinentium, quod anno MDCCXXXIII. Lipsiae et Gorlizii in forma quadripartita prodire auctor summus iussit, p. 133. seqq. insertis *cogitationibus de eo, quod iustum est circa sacrarum literarum ex profanis scriptoribus interpretationem et emendationem*, nec non in additis illis posteriori loco, mentem uiri uenerandi magis declarantibus, uel curatius circumscribentibus, *vindictis*.

Is fuit animus, quo ad adornanda qualiacunque pericula haec mea
phi-

philologica accessi. Ipsis ergo illis parergis fauentem polliceri ferenamque LECTORIS frontem eo laetiori cum fiducia iam audeo, quo lubentius probari ipsi molimina fuci pomposi nescia et nulla ambitiosa meritorum conscientia turgida, non tam spero, quam confido. Quaedam eorum iis adhuc natales debent temporibus, quibus in Lipsiensi quondam academia, alma illa elegantissimarum artium ac disciplinarum feliciter excolendarum matre, cuius nec ego unquam sine grata mentis dispositione recordari ualeo, degere et iucunda uirorum doctissimorum istam ornantium consuetudine frui mihi contigit. Quorum fautorum dum memini atque amicorum, praesenti olim mihi amicitiae uinculo iunctorum, tristis simul praematura nuper ibidem morte mortalibus

talibus erepti amici ueterani ac cognati, cuiuslibet certe amore dignissimi, animum meum subit recordatio M. FRIDERICI MATTHAEI REIMBOLDI, eodem mecum et folio superbientis patrio, et materno auo. Ex amicis enim atque doctis, cum illo, idem colente mecum sacrarum literarum genus, quae solebant intercedere mihi tunc temporis, litibus originem traxerunt fasciculo hoc obuiaae exercitationes prima atque quarta. Eo magis autem iustiusque luget eum citius, quam optandum esse uidebatur, subreptum sibi orbis eruditus et ecclesia, quo solidiora et limatiora polliceri sibi certe poterat ab ipso, pietate simul haud fucata (uirtute inter eruditos non quotidie et ubiuis fane obuia) conspicuo, probisque inde cunctis ad-amato. Septimae quaenam fuerit con-

concinnae commentationis
occafio, in ipfa illius commemora-
ui paragrapho uigesima feptima.
Alia tamen ratione communicare
cunctas cum orbe erudito, animus
initio fuit. Cum iftorum fcilicet
fermonum facrorum, quos de gra-
tia Dei (ita habet titulus) diebus
dominiciis coram concione primis
muneris fui facri annis habuit hic
olim, primamque ipfe elaboraue-
rat curatius edideratque partem,
beatus nec fine tenerrimo amoris
pariter ac doloris poft ipfius fata
affectu cogitandus mihi parens, ce-
teras tres fupplendas ac, vt priori
reponderent euaderentque fim-
iles, vlterius elaborandas reliquiffet
mihi partes; anno, cuius recorda-
mur praeteriti, fecundam publici
iuris feci, reliquas tunc temporis
exfpectare quamprimum BENEVO-
LO LECTORE iuffo. Licebit etiam,

si uitam Deus uiresque concesserit, uel hoc ipso anno promissis datis illis stare, et residuas partes duas absolutas vna uice luci publicae exponere. Inter ipsas uero elaborandas paulo plenius has orationes sacras occurrerant uaria, declaranda amplius et vberiori illustratione digna, momenta philologica et exegetica. Addere haec nec permittebat beato auctori praefixus, circa auditores vnice qui uersabatur in religionis nostrae salutaris cognitione confirmandos ac ad pietatis genuinum perducendos exercitium, scopus, nec ipsi libri, quo ne molis nimiae ac praegrandis is euaderet uolumen, constituendi limites. Sub examen tamen uocandis cum occasio daretur mihi circumstantiis eiusmodi exegeticis, nec eas ego inutiles prorsus iudicarem obferua-

seruationes, seorsim et eodem quidem, quo commemoratos sermones sacros, id est germanico, idiomate istas euulgare mecum constituebam. Verum enim uero uidebantur obseruationibus illis praesentes uel ideo commode inferi non posse, quoniam longiores paulo earum quaedam erant, certo inde cuidam fasciculo destinandae. Hac ergo ut prodire illas forma iuberem; indicatis rationibus commouebar. LECTORIS autem BENEVOLI eo magis commendo eas beneuolentiae et aequitati, quo facilius fieri potuit, ut, quae horis tantum subsceuiis mandare literis licuit, accuratorem forte uel frequentiore postulassent hinc inde iudicii ac censurae limam. Experietur uicissim et gratum me et docilem, qui erroris, hanc uel istam sententiam amplectendo praeter opinionem commissa,

missi, amice me conuincere et meliora
sive rectiora docere haud grauabitur.
Constans enim ea semper manet mihi
mens propositique ratio, quam alia iam
occasione testatam feci publice, ut, uel
scriptum plane nolim, uel praeter uo-
luntatem assertum esse ingenue pro-
fitear, quod uel vlla ratione fidei nostrae
sanctissimae analogiae ac sanorum uer-
borum formae aduersari aut cum illa
pugnare uideretur. Quale tamen uel nus-
quam deprehensum iri, spero ego ac con-
fido. At uero est ea omnium nostrum,
mortales quatenus sumus, nec deponen-
da vnquam, nec diffitenda conditio, labi
ut facile queamus et ad errores magis sae-
pius faciliusque, quam autumamus ipsi,
deprehendamus proni. Cuius quidem
vniuersalis ac communis imbecillitatis
ut immunem me esse credam, tantum ab-
est, ut potius meo me metiri modulo pro-
be didicerim, monita uero amicorum
eo promptiori sim ac gratiori accepturus
animo. Quod reliquum est, fauori LE-
CTORIS CORDATI me et conatus meos
cupio esse commendatissimos. Dabam
Hamburgi, mense Martio, anno orbis
redempti MDCCXLI.

I.
DE
VERO AEGYPTI ETYMO
ERVDITORVMQVE CIRCA ILLVD
SENTENT IIS.

§. I.

Aegyptus, terra ex sacra pariter ac profana historia notissima, et secundum Iudaeorum distinguendi orbem rationem vna ex quatuor regionibus, quae nec terrae Israeliticae nec regionibus extra illam per omnia sunt similes, vid. MAIMONIDES in *Hilchoth Terumoth*, cap. 1. hal. VI. hebraice uocatur מצרים in duali numero, quoniam et superior est et inferior. Occurrit tamen singularis etiam מצר, quod nomen proprium apud profanos aequaeprehenditur scriptores, ubi dicitur מצר. In reliquis quoque linguis orientalibus in usu hocce nomen est, ut Chaldaea, Syriaca, Arabica, Persica; nec Graecis ignotum, prouti ex STEPHANO constat.

§. II.

In sacris ueteris Testamenti tabulis dicitur etiam ערץ חם, terra Chami, quoniam in Aegypto ille uixit et in opima ista sede regnum sibi firmavit. Ex quo factum esse censent eruditi, quod Chamum post obitum religiose sub Iouis Ammonis nomine coluerint

A. 2

Aegyptii,

Aegyptii, more ipsis recepto, ut reges ac heroes praeclare de se meritos diis adscriberent cultuque prosequerentur diuino. CONF. STEPHANVS MORINVS in exerc. *de lingua primaena*, pag. 123. Nomen hoc in Coptica adhuc usitatum esse lingua, eius gnari indicant. Graecis etiam innotuisse, ex PLUTARCHO confirmatur, qui Aegyptum *Χημία* dictum esse tradit in libro *de Iside et Osiride*, part. II. pag. 364. C. ibidem etiam pag. 356. D. Saziri, inquit, loca circa *Χεμιν* sita incolunt. Similia his commemorat DIODORVS Siculus in *bibliotheca*, quam uocat, *historica lib. 1. pag. 16. A* in honorem primi habitatoris ab Aegyptiis urbem fuisse aedificatam, narrans, *Χεμιν* dictam, quam *Panos urbem* interpretentur. Quod tamen idem est ac *Chami mansio* uel *tabernaculum*. Myn enim Coptitis mansio est seu tabernaculum, et Aegyptus hodiernum *Chemi*, uti ex ATHANASII KIRCHERI *prodr. copt. p. 293.* referunt b. IO. ANDREAS DANZIUS in *literatore ebraeo-chaldaeo*, p. 45. et summe reu. SALOMON DEYLINGIUS in *observationibus sacris*, part. II. obs. V. §. XIII.

§. III.

A Graecis et Latinis *Aegyptus* salutatur, quod nomen sub Ptolomaeis ita inualuit, ut ab ipsis incolis fuerit assumptum, quemadmodum in Coptica adhuc lingua *γυπτίος* hominem significat Coptum siue Aegyptiacum,

cum, et Arabes inde quoque uulgari lingua Aegyptum dicunt *Chibt*.

§. IV.

Circa explicandum ac determinandum nominis huius Aegypti etymon uarie iam occupari iusserunt industriam suam uiri eruditi, nec est vna eorum eademque de isto sententia. Plerique ab vrbe *Coptos*, quae celebris olim fuit in Thebaide regione, deducere amant, quasi pro αἰα τῆς Κοπτοῦ siue αἰα Κοπτοῦ seu Γοπτοῦ dictum fuerit Αἰγυπτός. Cuius sententiae patronos praeter alios se praebuerunt ABRAHAMVS BERKELIUS in *notis ad Stephanum*, et GERARDVS IO. VOSSIUS in *theologia gentilium, lib. II.* Nec tamen omnibus probauit sese haecce deriuatio. Et adsunt etiam, si accuratius eam consideremus, quae denegare assensum illi iubent, argumenta. *Primo* enim insolita haec esset uocis αἰα pro γαἰα cum urbis nomine compositio, cuius quidem haud facile alias dabitur isti simile exemplum. Nimis magna ac insolita *secundo* est literae x in γ mutatio, aequē uix occurrens alias, aut exemplis confirmanda. Formanda potius fuisset, quod *tertio* commemoratae deriuationi aduersatur, si ab hac vrbe tota dicta fuisset terra, ita : *Coptia*, prouti ab vrbe *Tyrus* seu *Syr* profecta fuit *Syriae* denominatio. Ipse quoque urbis *Coptis* situs non admittere eam uidetur sententiam. Sita enim illa fuit in extremis Aegypti, quo

non credibile est Graecos, primum in Aegyptum peruenientes, penetrasse statim terramque totam ab vrbe ista hac denominasse ratione. Inuenire forte locum posset etymologia haec, si, uti Tyrus urbs, in litore maris exstitisset haec Coptos ciuitas. Tunc enim aequae ab illa accipere nomen regio ipsa circumiacensque terra potuisset. Sed alius plane fuit eius situs, tale quid modo indicato uix coniiicere permittens. Nec in historiis celebris adeo, nisi vno Isiridis facto, quod dedisse nomen vrbi dicitur, fuit haecce vrbs, ex quo forte nomen iuste terrae impositum fuisse concludere liceret. Longe ampliores enim fuerunt ac illustriores vrbes Graecisque probe cognitae, vt Thebae, Memphis aliaeque, quibus, si ab vrbe quadam imponere nomen regioni uoluissent, hanc praerogatiuam potiori iure tribuissent.

§. V.

Affert quidem ad tuendam compositionis suae rationem locum quendam VOSSIVS ex epistola Arabica ad IOSEPHVM IVSTVM SCALIGERVM in libro eius *de emendatione temporum*, ubi dicitur *terra Elkupt*, id est, *terra Copti*. Minus uero, quod putauit inuenire hic, reuera inuenit opinionis suae tutum satis praesidium. Male enim dicta uerba uertit, sic quae potius reddenda erant: *terra Coptitarum*,

rum, eodem modo, vti praecedit *aera El-kupt*, id est, *Coptitarum*, aera martyrum quae alias ab orientalibus uocatur. Solent scilicet Arabes christianos Aegyptios appellare *Elkupt*. De quibus cum citato loco sermo sit, istud adhibitum quoque esse nomen, patet. Et uocatur quidem vrbs illa Arabice hodiernum *Kupt*. Alias autem ad designandam regionem aliquam loqui ita Arabes solere, uix putauerim. Imo, illud etiam si facerent, metropoleos potius, e. g. Cairi in Aegypto, nomen adhibituros esse eos, mihi quidem perquam fit credibile.

§. VI.

Aliam hic ingressus uiam est rerum istarum suo tempore peritus fatis IO. MICHAEL WANSLEBIVS, ordinis quondam Dominici monachus, in gallica *itineris sui Aegyptiaci descriptione*, anno superioris seculi septuagesimo septimo Lutetiae Parisiorum ab ipso luce publicae exposita. A rege Copt nimirum, Misraimi filio, qui fratribus deuictis solus Aegypto imperauerit nomenque regioni dederit, deriuare is illius nomen uoluit. Sed nec illa eruditis se probauit coniectura. Quas enim antecedenti §. IV. Berkelianae opposuimus ac Vossianae etymologiae, rationes priores tres huic pariter refragari, quilibet statim perspiciet. Sic a regibus multas quidem deriuarunt regionum deno-

minationes, u. g. *Aegialea* ab *Aegialus*. At uero dicendum tunc iterum esset, vti citato loco monuimus, *Coptia*. Qualis autem statuitur hic compositio, adhibita numquam ipsis fuit. Arabes deinde, quod secundo loco contra WANSLEBIVM obseruandum, tradiderunt haec, quorum fidei haud adeo multum tribuendum hac in re. Qui enim factum est, vt Graeci nomen hocce non audierint, Arabes uero longe illis recentiores cognouerint? Quod magnum sane est contra hanc sententiam argumentum. Obiici quidem hic poterit: commemorare etiam regem Aegyptum Graecos, a quo nomen accepisse terram tradunt. Sed, quid regeatur huic argumento, in promptu est. Si nimirum Aegyptus iste exstitit, multum sane iunior is rege hocce Copto fuit, de quo sermo est WANSLEBIO. Temporibus enim iudicum uixisse illum, ex fratris illius Danaï aetate patet.

§. VII.

Eandem deriuandi rationem secutus quoque fuit IACOBVS GOLIVS in *notis ad Alpherгани*, siue, vt integrum eius nomen est, *Achmed* uel *Muhamed Ebn Cathair Al Fergani* librum de *elementis astronomicis et motu coelorum*, arabice et latine Amstelodami anno MDCLXIX. 4. a se editum, pag. 44. Aegyptum pariter a *Copt* deriuare conatus. Iisdem ergo cum ille ar-
mis

mis cum WANSLEBIO pugnet, similibus quoque, quibus ille, premi cum difficultatibus, facile apparet. Perquam uero obscure sententiam suam profert, paulo accuratius inde nobis audiendus. Postquam enim Aegyptios antiquos et nationales Arabice *Elkupt* appellari dixerat, ita pergit: *Quin ipsum Aegypti nomen inde natum uolunt. Neque uero literarum g et k permutatio illis gentibus inusitata. Coptus etiam urbs et Coptites nomus celebris exstiterunt* etc. Duplicem admittunt uerba haecce sensum. Erui exinde potest, quod Aegyptii illi ueteres dicantur *Elkupt*, et ab urbe quidem Copto, quodque ab isto *Elkupt* ipsum ortum sit Aegypti nomen. Haec recta si est GOLII sententia, ualde iste fallitur. Arabicum enim illud recentius longe esse, quam ut formatum inde Graecum fuerit, nec regionem significare, uerum incolas, et quidem tantum christianos, infra ostendemus. Ut taceam, Graecos nullum unquam habuisse cum Arabibus commercium. Vel statuendum esset, admodum antiquum esse nomen istud, adeo, ut tam ad Graecos quam ad Arabes peruenerit. Quod tamen uel inde facile refutatur, quoniam in reliquis orientis linguis, Chaldaica nimirum, Syriaca, imo Persica et, quod magis mireris, ipsa Coptica non dari, obseruarunt eruditi.

§. VIII.

Firmiori uidetur talo niti eorum sententia, qui ex Graecis fontibus deducendum esse Aegypti nomen censent. Calculo suo hanc comprobabat etymologiam peritissimus quondam rerum historicarum IACOBVS PERIZONIVS in *Aegyptiarum originum et temporum antiquissimorum inuestigatione, cap. I.* Et, si fatendum, quod res est, maxima ea gaudet praeceteris, quas commemorauimus, probabilitate. Graecis namque semper fuit id adhibitum, ab aliis uero populis antiquioribus non item; quod, natum in Graecia illud esse, aperto est indicio. Nec mirum hoc uideri cuiquam debet, cum in more Graecis positum fuisse constet, extera uocabula, quoniam pronuntiatio ipsis erant difficilia, aliis quam patriis efferre nominibus. A Graeco ergo αἰγυψ, *nultur*, quod nunc quidem usitatum amplius non est, olim tamen fuisse, tum ex diminutiuo αἰγυπιος patet, tum ex decurtato γυψ, deriuatur. Vnde fit αἰγυπος, et, interposito τ, αἰγυπτος, *nulturina*, id est, fusca sc. terra. Solent enim Graeci saepissime το τ inferere post π. Vti hac ratione ex πολεμος fit πτολεμαιος, εκτυπω fit τυπω, etc. Quapropter non minus facillima est hoc modo uocabuli illius etymologia, quam ipsi analogiae maxime conueniens, vltterius paulo explicanda.

§. IX.

§. IX.

Quo autem iusto ordine fundamentum appellationis huius adducamus, triplex afferi poterit illius ratio. *Primo*, quod dicta ita ab incolis regio fuerit, fusci nimirum omnibus coloris. Ita sane Phoenices cum in Graeciam appellerent hominesque uiderent candidiores esse, quam in oriente, uultu, *Εκτοραε* inuenerunt appellationem, quasi **הוראה**, id est, candida uultu. De Gallia pariter iuxta **BOCHARIVM** constat, ab hebr. **ללה**, quod *crocum* significat, dictam illam ob flauos istorum populorum crines esse. Et simili Aegyptus quoque modo ob fuscum incolarum colorem denominata probabiliter fuit. Eandem affert rationem auctor etymologici magni, licet falsam nobis etymologiam tradat: **Αιγυπτος**, inquit, *παρα το αιθω, το καιω*. *Οι γαρ εν Αιγυπτω ανθρωποι κεκαυμενοι εστιν εκ της σφοδραν του ηλιου φορας*. *Aegyptus dicitur ab αιθω, quod significat uro*. *Homines enim in Aegypto uehementi solis aestu aduruntur*. Vnde *αιγυπτιασαι* iuxta **HESYCHIUM** significat *μελαιναι*, id est, *nigrum reddere*.

§. X.

Secunda appellationis ratio suppeditari haecce potest, a fluuio Nilo, uti nunc is dicitur, denominationem suam desumfisse regionem. Adducit eam **HESYCHIVS** in *lexico*:

xico: Αιγυπτος, ο Νειλος ο ποταμος, αΦου και η χωρα απο των νεωτερων Αιγυπτος εκληθη *Aegyptus* est Nilus fluminis, a quo ipsa regio recentioribus appellata est *Aegyptus* Nec nouum putari illud debet, a fluuio mutuari nomen regionem. Sic enim ab Ibero flumine Hispaniam Graecis fuisse Iberiam appellatam, quis est, qui ignoret? Nilum autem olim Aegypti nomine fuisse insignitum, probatur ex HOMERO *odysf. l. 14.* idque ob nigrum colorem. Vnde et Μελας audit, (licet illud quoque nomen PLVTARCHVS a Melane quodam, Neptuni filio, inditum ipsi fingat) Latinis *Melo*. Confirmatur ratio haec inde, quoniam Aegyptus olim STEPHANO teste Ποταμιτις (ita enim legendum) uocata fuit, ex ποταμος: ideo sine dubio, quia fluuius hic Aegyptum quotannis inundat fertilemque eam reddit. Quo beneficio si carendum isti esset terrae, sterilis plane foret edendisque frugibus inepta. Nilus praeterea in tot deducitur riuos, vt haud immerito inde Ποταμιτις dici ea regio queat. Adeoque haud incommode illam a fluuio *Aegypti* mutuata esse nomen, vtique fatendum erit.

§. XI.

Appellatam *tertio* Aegyptum ita fuisse, dici potest, ad imitationem nominis, vti PLVTARCHVS habet, χημια. Proficiscitur nimirum illud, prouti hodiernum in Coptica habetur lin-

lingua, ab antiquissimo Aegyptiorum progenitore Cham. Quod cum ex hebraeo **חַמ**, *nigrum esse et adustum*, deriuetur, Graeci illud audientes pro appellatio habuerunt, ideoque per **Αιγυπτον**, quod idem significat, exposuerunt. Ita mare Erythraeum, notum est, ab Esauo, qui Edom dicebatur et iuxta illud habitabat, appellatum esse Idumaeum. Quoniam uero **סִיחַ** *rubrum* etiam significat, Graeci propterea istud uocabulum in suam transtulerunt linguam, et mare illud nuncuparunt **Ερυθραιον**. Quidni in Aegypti nomine eodem sese res haberet modo? Certe insignis hanc in rem locus est **PLVTARCHI** libro *de Iside et Osiride*: **Τῇ Αιγυπτῷ ἐν τοῖς μάλιστα μελαγχρεῖον οὖσαν, ὡς περ τὸ μελαν τοῦ ὀφθαλμοῦ, χημία καλεοῦσι. Αἰγυπτῷ, quae uel maxime terram nigram habet, tanquam nigram oculi partem, uocant Chemiam.** Errat quidem ex verae originis ignorantia hic **PLVTARCHVS**, a nigra terra significationis rationem deducens. Nonne enim quaecunque terra nigra est? At ex ipsius tamen uerbis concluditur, putasse Graecos, **χημῖαν**, quomodo a Chamo terra uocabatur, significare *nigram*. Adeoque mirum non est, per *Aegypti* uocabulum si istud nomen expresserunt. Corroboratur sane hoc alio simili et clariori **Μελαμβώλος**, quod Aegypto olim fuisse **STEPHANVS de urbibus** et **EUSTATHIVS ad Dionysii periegesin** tradunt, nomine, quod eadem ex causa profectum esse nullus dubito.

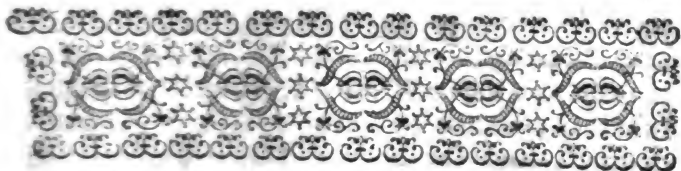
§. XII.

§. XII.

Hae itaque sunt rationes etymologiae, quae uero nobis quidem uidetur esse simillima, ex quibuscuilibet eam, quae maxime ad rem ipsi facere uidebitur, seligere licebit. Nec habebit, si coniungere quis cunctas velit, sibi nos is refragantes. Nihil enim, quo minus, rationem primam et secundam iunctim sumtas appellationi isti ansam dedisse, affirmemus, impedit. Chamo praeterea si statuamus nomen istud ob fuscum nigrumque, quo posterius ipsius forent praediti, colorem diuina Numinis esse prouidentia impositum, tertia cum prima ratione haud incommode conciliari poterit. Quomodocunque uero res se habeat, unaquaeque earum etymologiam nostram egregie confirmat.

II.
DE
THMVI, AEGYPTI
QVONDAM HAVD INCELEBRI
VRBE.

§. I.

De Thmui, nobili olim medio inter Aethribiticum fluuium et Busfiriticum loco sita Aegypti ciuitate, meritoque ab AMMIANO MARCELLINO *lib. XXII. historiarum, cap. XL. (*)* inter maximas illius vrbes numerata, agunt quidem, qui circa geographiam antiquam occupari suam uoluerunt industriam, scriptores, u. g. STEPHANVS, Byzantinus, *de urbibus*, uoc. Θμους, CHRISTOPH. CELLARIVS in *notitia orbis antiqui, l. IV. cap. I. p. 20.* alique, sed obiter saltem illius, uti et aliarum, mentionem faciunt. Cum uero non exilis ista fuerit, sed celebris et, cuius memoria ad posteros transmitteretur, digna, haud inutile fore iudicaui, si specia- hiora quaedam hic in medium asferrem, criti- cumque de iis adderem iudicium.

§. II.

In praefecturas oppidorum, *nomos* uocatas, diuisam olim Aegyptiacum fuisse terram,

B

PLI-

(*) Circa hunc AMMIANI MARCELLINI locum legendum quomodo fallantur ABRAMVS ORTELIVS in *thesauro geo- graphico* et PETRVS BERTIVS in

Ptolemaeum lib. IV. cap. V. putantes, Thmui legere cum, non Thmuïs, indicat THOMAS DE PINEDO ad Stephanum loco mox citando.

PLINIUS testatur *lib. V. cap. IX.* Qui nomi quales fuerint, apertius declarat CYRILLVS Alexandrinus *commentar. in Iesā. XIX.* illos quamlibet apud Aegyptios uocari indigitans urbem cum uicis pagisque circumiacentibus. Certum uero uix esse eorum numerum, aliter illos STRABONE, aliter PTOLEMAEO, alias iterum PLINIO recensente, commemorat CELLARIUS *l.c.p.7.* Quare circa nomen illum, ad quem referenda sit Thmuus nostra urbs, non consentire scriptores, mirum nos habere non debet. Duos facit HERODOTVS in notis suis *historiarum libris*, ab hac urbe dictum alterum Thmuiticum, alterum Mendesium. PTOLEMAEVS uero, quem non regem sed sacerdotem fuisse in *praeparatione euangelica lib. X. c. XII.* notat EVSEBIUS, Mendesium saltem in *geographia* sua ponit eiusdemque metropolin Thmuin. Quorum cui maior sit habenda fides, uel quam ratione conciliari uterque quaeat, merito quaesitum eruditis fuit.

§. III.

Nostro, si quid est, iudicio uterque uera scripsisse et conciliari amice secum inuicem posse uidetur. Et ad HERODOTVM quidem quod attinet, non exiguum accedere ei auctoritatis pondus crediderim, tum quod in Aegyptum profectus ipse fuerit, ac proinde non tam aliorum ex relatione quam propria edoctus experientia, quae tradidit, scripsisse sit

fit censendus ; tum mos quoque Aegyptiis receptus , secundum quem a primariis vrbi-
bus seu metropolibus appellare nomos sole-
bant. PTOLEMAEVS uero uel ideo calculo
nostro ac assensu non prorsus erit iudicandus
indignus, quod assentientes sibi reliquos scri-
ptores habet, idem tradentes, in primis, de quo
mox dicemus, ARISTIDEM. Conciliari ergo
vtriusque effata , quae pugnare secum prima
uidentur fronte, haud sine ratione forte pote-
runt ex diuerso, quod uiuendo scribendoque
attigit vterque, tempore, ita quidem, vt re-
uera HERODOTI aetate duo illi exstiterint di-
stincte a se inuicem nomi, PTOLEMAEO qui
de gente coniuncti fuerunt seu vniti.

§. IV.

Iam uero mutationem eiusmodi cum sine
ratione aut occasione notabili factam fuisse
neuriquam sit credibile, illius quatenam cau-
sae fuerint aut occasio, sollicitum forte le-
ctorem reddet. Indaganti autem eas mihi
nullam nec apud ueteres circa hanc rem con-
sulendos scriptores, nec apud nostri aeui ui-
ros doctos licuisse reperire, merito doleo.
Idoneis inde destitutis nobis auctorum testi-
moniis, coniecturis erit hic locus conce-
dendus, quae non omni destitutae probabi-
litate specie illorum forte uices supplere ua-
leant. Haud procul ergo a ueritate abesse
nobis uidetur, conicientes, Mendetem

siue Menditem, Aegypti urbem, (cum alia eiusdem nominis Thraciae, itemque alia eodem quo utraque nomine salutata, diuersa tamen Siciliae vrbe iuxta Palicos, APOLLODORO *lib. II. chronicorum* commemorata, haudquaquam confundendam,) paulo post HERODOTI aetatem, sub Persarum forte imperio et in bellis, Persas inter ac Aegyptios saepius gestis, excisam esse et deletam, Thmuin autem ad Mendesium nomum metropoli destitutum adiectam, et in unum hac ratione sub Lagidis fortasse duos illos coniunctos esse nomos.

§. V.

Ad urbem sane Menditem quod attinet, eam diu ante PTOLEMAEVM haud exstitisse amplius, ex eo satis tuto euinci posse uidetur, quod post HERODOTVM ac PINDARVM, quos uigente Persarum monarchia uixisse historia docet, nullus deprehendatur, illius qui mentionem scriptor fecerit. Egregius hanc in rem occurrit apud ARISTIDEM Mileesium (quem in *parall. minorib. cap. IV. XII. XV III. et XL. PLVTARCHVS* celebrat) in suis, quos scripsit, *rerum Persicarum libris* locus. Ibi enim PINDARVM ille, quod Menditem urbem ad praecipitia maris sitam esse dixerit, castigans, agrum Mendesium planum esse ostendit, urbemque in eo Thmuin sitam esse docet. Menditem hic suo tempore non exstitisse, clarissime ARISTIDES

STIDES

STIDES probat, ista dum praeterita, de qua tamen sermo PINDARO erat, Thmuin tantum commemorat. Dubium tamen mouere forte STRABO posset, in *geographia* pag. 802. ita loquens, ac si isto tempore stetisset adhuc illa vrbs. Sed et hunc facile tollere e medio scrupulum poterit adducta PTOLEMAEI atque ARISTDIS auctoritas, quae maior sane, quam ut STRABONI cedenda iudicetur, qui ex ueterum forte traditione scripsisse ea censendus erit.

§. VI.

Composita hac ratione scriptorum circa nomen, ad quem sit referenda Thmuus nostra, lite atque discrepantia, idem iam circa cultum, ibidem olim qui obtinuit, tentare liceat, cum de eo pariter in diuersa uiri docti abeant nec una sit eorum eademque sententia. Collatis uero inter se, mihi ita uidetur optime res explicari, Mendesios si a prima vrbis origine (id quod testimonio suo confirmant HERODOTVS in *Enterpe*, lib. II. cap. XLVI. CLEMENS Alexandrinus *admonition. ad gentes* p. 25. et EPIPHANVS in *ancorato*, sub finem) capras dicamus coluisse atque hircos; Thmuirasetiam sequentibus temporibus eodem infames fuisse cultu, uti ex prouerbio graeco ο-Θαουιτων τραγος, id est, *Thmuitarum hircus*, de homine dici solito muliebri, constat. Eundem uero Mendete florente obtinuisse ibicultum, uel inde dubium uidetur, quon-

iam filet de eo HERODOTVS atque in Mendefio nomo fuisse tantum commemorat. Ex quo cultum huncce hirci atque caprae post coniunctionem duorum illorum nomorum, Mendefii nimirum et Thmuitici, in vrbe demum Thmui uiguiffe, cum ante solum eum sibi Mendefii tribuerint, augurio haud forte uano coniicio.

§. VII.

ADRIANVS IVNIVS in *adagiorum ab Erasmo omifforum centuriis octo et dimidia* ad commemoratum antecedenti paragrapho adagium haec habet: *Mendefii capram et hircum, Thmuitae hircum colebant.* Quorum prius sine dubio HERODOTI auctoritate, pofterius uero ex huius adagii fententia fcripfit. Diuerfa uero, rem accuratius paulo fi confideremus; putauit effe IUNIVS, eadem quae re ipfa fuere. Quemadmodum enim ex eo, quod hircus Mendefius notus ubique erat, capras cultas Mendere non fuiffe, concludere haud licet, quod tradit tamen HERODOTVS; ita etiam caprarum cultum ab vrbe Thmui minime excludit hoc prouerbum. STRABO pariter *l. c. lib. XVII. pag. 112.* Mendefios capram hircumque coluiffe narrat, antea uero *pag. 102.* eosdem hircum tantum cultu facro fuiffe profecutos tradit.

§. VIII.

Grauius, quod ficco tranfire pede nequeo, errat IO. IACOBVS HOFMANNVS in *lexico fuo vniuerfali* hac de re fcribens: *Thmuitae hircum colebant, ficut Mendefii capram.* Nam et capros

pros a Mendefiis fuisse cultos, disertis uerbis, quemadmodum iam fuit a me monitum, HERODOTVS testatur, vnde *capri Mendefi* apud auctores, neminem quod latet, saepius fit mentio. Vnus ergo idemque prorsus mihi potius fuisse uidetur Mendefius et Thmuiticus cultus, nisi quod, ex priore vrbe in alteram migrasse, historiae nos monumenta doceant.

§. IX.

De nominis tandem, quae merito hic incensum pariter uenit, etymologia scriptorumque circa eam dissensu nonnulla ut adiciamus, restat. Ab hirco vrbi id impositum fuisse, HIERONYMVS autumat *lib. II. contra Iosianum*, nec non *commentario in Iesaiam*, quem scriptores sequuntur presso pede reliqui. Verum enimvero HIERONYMVM nimiae hic confidentiae, ut et alias saepius, arguere nullus ego dubitauerim. Inconsiderate uidetur ad Thmuin, quae de Mendete apud HERODOTVM legerat, applicare; inprimis, quoniam illis in locis, ubi de urbibus Aegyptiorum ab animalibus nomen sortitis agit, nunquam Mendetis, de qua tradit id HERODOTVS, sed eius loco Thmueos, de qua alii auctores tacent, mentionem faciat. Eo facilius autem falli HIERONYMVS potuit, *tum* quia Thmuus metropolis tunc temporis erat nomi Mendefi, ab hirco qui reuera nomen acceperat, *tum* quoniam hircus ibi, uti dictum ante fuit, colebatur, adeoque in pro-

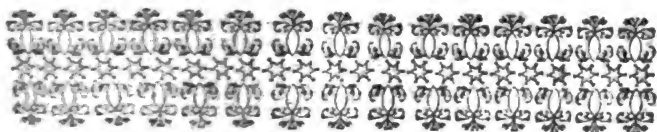
uerbio ο Θουοιτωι τραγος erat. Quod ipsum adagium decepisse HIERONYMUM, penitus persuasum habeo. Accedit et illud, quod in hodierna lingua Copta uocem *Mendes* adhuc vsitatum esse eademque, qua olim, gaudere significatione, *Thmucos* autem uocabulum in ea minus comparere, obseruatum uiris doctis fuerit.

§. X.

Colophonem priusquam exercitatiunculae huic imponam, non possum non cuiusdam adhuc de urbis Thmueos etymologia, a IOANNE MARTIANAEo profectae, narrationis mentionem facere, quae cuius sit pretii, breuiter addam. Urbem nimirum hanc ab hirco nuncupatam Mercurio sacram fuisse, ille scribit in notis ad *Hieronymum contra Iouianum l. c.* quod is fugientibus e coelo diis sub hirci specie latuerit. Traditionis huius quale sit aut quodnam fundamentum, non patet. Nec enim, unde hauserit id, addit MARTIANAEVS. Quare, num prudentiorum facile nactus sit assensum, dubius ego haereo. Apud illos sane fidem non reperiet, quibus maioris merito auctoritatis est HERODOTVS, cultum hircorum et caprarum apud Mendefios in honorem Panis institutum fuisse tradens, qui cum ad Thmuitas modo supra indicato deriuatus sit, Mercurio sane tribui non poterit.

III.
DE
VISIONE
DIVO EZECHIELI VATI EXHIBITA,
AB IPSO CAPITE PRIMO DESCRIPTA,
ET VITRINGIANA
ISTIVSEXPPLICATIONE.

§. I.

Memorabilis ualde est ab Ezechiele uatē nobis capite uaticinii sui primo exposita eorum, quae fuere ipsi ostensa, descriptio, quatuor nimirum animalium comm. 5-14. et rotarum iuxta illa quatuor, comm. 15-21. superque illa expansi, quod alis ista suis sustinebant, c. 22-25. cui erat thronus impositus, in quo Deus humana forma sedens a diuino uate conspectus fuisse dicitur. c. 26-28. Mirum hinc nemini uidebitur, circa hanc uisionem rite illustrandam uariorum fuisse occupatam interpretum industriam, non eorum solum, qui in totum uaticiniorum Ezechielis uolumen fuere commentati, sed istorum pariter, qui nonnulla saltem eorum singulis commentationibus explicare sunt aggressi. Nosse illos qui cupit, adeat CHRISTOPHORI HENRICI SCHETELIGII *bibliothecam disputationum in vet. et nou. testamentum*, tom. I. p. 311. f. ubi praecipui eorum exhibentur recensiti.

§. II.

Accurate autem post alios et egregie de hacce uisione in genere considerata disseruit celeberrimus quondam ecclesiae reformatae theologus et exegeta Batauus CAMPE-

GIVS VITRINGA in *observationibus suis sacris, lib. IV. cap. I. et II.* vbi post institutam eius recensio-
nem primo Iudaeos recte confutat, ex rotis
quatuor currum מרכבה, cui tanquam iumen-
ta alligata fuerint ac iuncta quatuor animalia,
conficientes. Descriptioni enim prophetae
aduersatur haec sententia aperte, ex qua, quod
ipsa animalia repraesentata fuerint Ezechieli
tanquam currus seu potius thronus Dei, con-
stat, quodque rotae illis eum in modum iun-
ctae uideantur, vt animalia ab inferiori parte
fulciuerint, prouti currum fulcire rotae so-
lent. Inquirat reiectis his Iudaeorum somniis
porro in rationem VITRINGA, qua animalia
concupi queant iuncta fuisse rotis, illiusque a-
nalogiam sine dubio in religionis quodam Iu-
daicae instrumento in templo Hierosolymi-
tano, quod ex duabus hisce rebus, cheru-
binis et rotis, fuerit compositum, ad quod
proinde exhibendo Ezechieli hanc imagi-
nem respexerit diuinum Numen, quaeren-
dam esse docet. Cumque duplex sit ea de re
interpretum sententia, altera HECTORIS PINTI,
qui ad bases decem laterum siue labrorum
minorum (quae praeter labrum maris aenei
iussu diuino per Salomonem collocata erant
1. Reg. VII. 27. sq.) allusum esse existimat, quon-
iam magna inter bases illas et inter quatuor
haec animalia ac rotas quatuor, tanquam
basin diuini throni, intercedit conuenien-
tia; altera HIERONYMI PRADI, ad thronum Dei
alludi

alludi putantis, qui in adyto templi incubuit cherubinisarcae quatuor, cui arcae ille a Salomone ueluti plaustrum aliquod rotis quatuor instructum ornatus causa subiectum fuisse contendit: VITRINGA nihil definit, sed lectori iudicium relinquit, ut, quam uelit, sententiam eligat, ita tamen, ut haud obscure in priorem propendeat.

§. III.

Pergit inde ad mysterii, sub hoc emblemate latentis, indagationem, et post commemoratas uariorum circa istud interpretum opiniones illis accedit, qui hanc throni diuinitationem, instituta cum Apoc. IV. et V. collatione, de regno gratiae, in ecclesia noui foederis a Deo in Christo Seruatore erecto, et per regnum, quod inter Israelitas sub ueteri testamento is habuit, typice figurato, exponunt, ita tamen, ut regnum Dei in Israelitas sub ueteri testamento minus excludatur: adeoque per animantia et rotas instrumenta intelligenda esse ostendit, quibus regnum Dei nititur ac per quae illud promouetur, et instrumenta quidem ratione praedita. Quibus praesuppositis, inde per ista animantia et rotas intelligi debere colligit ministros, Deo in ipsius regno in Christo erecto promouendo inferuientes, non uero totam ecclesiam, uti COCCIVS, HOFMANNVS aliique uoluerunt; et quidem homi-

homines ministros Dei in ecclesia, qui ipsi in his terris subseruiunt, ab angelis (quos multi, inprimis BOCHARTVS, intelligunt) distinctos, vti ex collatis Apocalypseos Ioanneae capitibus IV. et V. probat. Differentiam tamen inter illos ministros constituit, vti animantia throno Iehouae erant proxima, rotae uero mediantibus animalibus ad illum pertinebant spiritumque ab animantibus et per illa accipiebant, manentibus tamen animantibus et rotis arctissime inter se coniunctis. Vnde tandem colligit, per animantia ministros Dei circa promouendum regnum suum in his terris extraordinarios, in ueteri testamento prophetas scilicet a Deo immediate afflatos, in nouo autem foedere apostolos, euangelistas, prophetas etc. immediate pariter a Spiritu Sancto actos; per rotas uero ordinarios Dei in ecclesia ministros, ad quos per illos eorumque doctrinam et scripta Spiritus Sancti gratia transit, quique coniuncti illis arctissime sunt, nimirum in veteri testamento sacerdotes et Leuitas, in nouo autem pastores, presbyteros etc. intelligendos esse; quippe quibus omnia praedicata et attributa optime conuenire ostendit.

§. IV.

VITRINGAE haec, quam breuiter saltem indicaui, sententia si cum omnibus textus
cir-

circumstantiis conferatur, optime sane respondere illis adeoque certissima esse deprehenditur. Videtur tamen hoc in ea esse, si accuratius diiudicemus, desiderandum, quod collationem uisionis cum vnico tantum instrumento ueteris templi sacro auctor eius anxie quaerat, cum nihil obesse putem, quo minus ex diuersis eam instrumentis compositam esse dicamus. Quidni enim thronum Dei innixum quatuor cherubinorum alis Ezechieli exhibitum deriuemus desumptumque putemus a throno illo Dei supra arca foederis, quem cherubini quatuor alis suis formabant, quibus toties proinde tanquam throno suo insidere Deus dicitur? Psalm. XCIX. 1. Iesa. XXXVII. 16. Cui uiso quod quatuor adiungantur rotae, id omnino ex basi decem labrorum, ubi pariter bobus et cherubinis, ipsis labris in quatuor angulis insculptis, iunctae quatuor rotae erant, explicandum indeque huc translatum esse putamus.

§. V.

Quo ipso nostro quidem iudicio difficultas ista, quae torsit admodum *VITRINGAM* dubiumque reddidit, prorsus sublata erit, cum Deo utique ex diuersis rebus unam quandam speciem ad designandum aliquod mysterium componere et in uisione exhibere liceat, imprimis cum *utrumque* sa-
crum.

crum fuerit instrumentum cultuique diuino inferuierit. In alterutro uero si subsistere uelimus, in priori analogia inter labrum atrii et thronum Dei prorsus erit coacta, in posteriori plaustrum illud *αρεσφον* est nulliusque adeo auctoritatis. Quid, quod, si omnia ex amussi cum vno quodam instrumento sacro conuenirent, describere opus non habuisset diuus uates accurate ita omnia, sed ad illud saltem prouocare instrumentum potuisset? Quod cum non fecerit, uidetur nostrae id fauere sententiae. Ad reliqua uero a VITRINGA allata quod attinet, comparata ea ita sunt, ut nihil addi iis posse uideatur, nisi vberior omnium circumstantiarum et totius descriptionis applicatio ad ipsum antitypum, ille quam omisit.

§. VI.

Haec sunt, quae de interpretatione Vitringiana strictim placuit monere, per se quidem clara satis et, ut puto, haud incongrue pronunciata. Inter relegendas uero ipsius aliorumque quorundam uirorum doctorum obseruationes quae in mentem nobis uenere, paucis iam ac *ως εν παραποσει* saltem adiicere licebit. Et circa uocem primo *לשון*, commate quae quarto legitur, mira est, quae deprehenditur, sententiarum discrepantia. Videri hanc in rem possunt

POLVS

SOLVS alique, nec non COCCIVS in *lexico*. Putant scilicet nonnulli, nomen illud esse rei uiuae, uel angeli, vti Rabbini, uel Christi, vti HVLSEMANNVS ET CALOVIVS. Sed BOCHARTVS de animalibus scripturae sacrae, part. II. lib. VI. cap. XVI. contrarium ex addito כעין, quod solum de re inanimata vsurpatur, cum de re uiua seu persona dicatur דמות, ostendit. Graeci uertunt ηλεκτρος. Quod cum sit uel naturale scilicet succinum, uel factitium ex auro et aere conflatum, nonnulli hinc, inprimis COCCIVS l. c. et in comment. ad b. l. prius intelligunt, alii, inprimis BOCHARTVS, posterius denotari existimant. Quod, si dicendum quod res est, praefereendum etiam esse uideatur, succinum quoniam in igne non lucet sed obscuratur potius, metalla uero in ignem coniecta clarius micant. Derivationem illius ex chaldaico idiomate BOCHARTVS affert, suamque inde confirmat sententiam. Circa uerba autem addita כתוך האש merito quaeritur, num recte sentiant, qui illa pleonastice ad explicandum prius מתורה posita esse iudicant, ideoque suppleunt inquam, hoc modo: ex medio (inquam) ignis? Videntur mihi quidem haud recte hi sentire. Cohaerent enim memorata illa uerba cum praecedenti השמל et ad illius descriptionem pertinent, vti accentus demonstrant, ideoque uertenda ita erunt: ex medio autem eius sc. ignis prodibat quasi species electri ex igne sc. sumti,

id est, candentis, igniti, quod limpidissimum solet esse splendidissimumque. Quae uersio significationem **השמר** a BOCHARTO allatam egregie illustrat et confirmat. Ex hoc autem, quod instar electri candentis ita coruscabat, formatae sunt, propheta uidente, species quatuor animalium etc. uti innuitur uoce **ומתוכה** com. 5. quod huc referendum est, genere feminino suffixi pro neutro Latinorum posito.

§. VII.

Ipsum ignem, quem eodem com. 4. sibi exhibitum narrat Ezechiel, meo quidem iudicio, pauci recte interpretantur. FRANC. IUNIVS uerba **אש מתלקחת** uertit: *ignis sese accendens* et corripuens res proximas easdemque inflammans. Rectius COCCIVS: *ignis se amplectens et continens*. Cuius tamen applicatio non placet. Videtur ignis se continens intra nubem memoratam significari, adeoque commodè satis a BVXTORFIO uerti: *ignis interceptus* siue *intermixtus*. Sic Exod. IX. 24. **אש מתלקחת בתוך הכרד**, ignis immiscens se, continens se intra mediam grandinem illique admixtus. SEB. SCHMIDIVS uertit: *ignis in se ipsum se recipiens*. Quod pariter uidetur sensu commodò destitui. VITRINGA ignem intelligit *fulgentissimum*. Quam significatio-

cationem quomodo adstruere uelit, non uideo.

§. VIII.

Ad objecta hic Ezechielì uisa ipsa quod attinet, proxime ad speciem animalium strictè dictorum accessisse ea, indicat nomen חיות, comm. 5. quod occurrit, quia mox אדם opponitur, sub animalibus late sic dictis alias qui continetur. Haud probabilis inde est 10. cōcēti explicatio, in *commentario ad b. l.* qui tomo III. operum pag. 133. seq. legitur, generaliore uoci חיות significationem tribuentis, quasi uiuentia et uitalem motum habentia cum uitae manifestatione denotet. Commemorata enim ratio dissuadere illam uidetur. Cui accedit collatio cum Apoc. IV. quae hac in re fluctuare nos non finit. Nec admittit ipsum hoc uocabulum חיות eorum sententiam, qui animalia forma praecipue humana fuisse probare contendunt. Quae enim tribuitur ipsis, similitudo humana in eo uidetur consistere, quod erecta forma ac statura, homini quae propria est, fuerint, cum animalia alias sint prona. Reliqua, in quibus ad formam humanam accedebant, quod nimirum vna facies fuerit humana, et

quod manus habuerint hominis instar, ea in sequentibus demum recensentur. Id uero primum omnium in conspectum prophetae uenire debebat, quod statura illis esset erecta. Adeoque id omnino innui hic iudico. Species autem illa, iuxta COCCEN sententiam haud improbandam, ideo adhibita esse uidetur, quo ad homines spectare uisum hoc indigitetur. Et quatuor quidem numero ista animalia exhibentur, sine dubio respectu quatuor mundi plagarum, in quas apostolorum, tanquam antityporum, uerbum exiit.

§. IX.

Nolo ulterius in ceteras uisionis huius inquirere circumstantias, quas bene satis exponit et illustrat laudatus VITRINGA, cui iungi auctores alii commemorati poterunt. Tria saltem de iis, quae comm. 6. occurrunt, itemque de speciali uisionis huius, seu primae Ezechielis prophetiae, titulo uerba addam. Quae leguntur comm. 6. uerba quamuis clara satis sint et, unicuique animali quatuor fuisse facies uultusque, aperte indicent, exstiteret tamen uiri quidam eruditi, qui animantia non singula sed simul ad quatuor eorum latera quadruplicem ostentasse faciem existimant. Alii uero, e. g.

HIE-

HIERONYMVS PRADVS, HYGO GROTIVS et SPENCERVS, uocem פני in alienum sensum detorquentes, animalia haec quadruplicem tantum corporis formam habuisse fingunt, caput nempe humanum, formam uituli in pedibus bifidis, leonis formam in ceruice et pectore iubis armato, aquilae formam in humeris alis instructis. Quod ad posteriorem autem sententiam attinet, licet uox פני saepe *formam seu speciem* denotet, diuus tamen noster uates eam uocem in ista significatione minus adhibet, sed דמות item צאח, ad rei cuiusdam similitudinem innuendam. Tum et contradistinguit פני, tanquam partem corporis, aliis partibus, alis nimirum, pedibus et manibus. Nec aliter intelligere hanc uocem censendus est, ac postea commate 12. s. eam accepit. Quin et ita describit comm. 10. has פני, ut per eas non iubas, alas, ungulas, sed uultus denotari pateat, dum faciem bouis a sinistris, leonis a dextris fuisse asseuerat, quae ad uultus tantum applicari possunt. Conferri hic meretur HERMANNVS WITSIVS in *Aegyptiacis*, lib. II. cap. XIII. §. IX. Ut omit-
tam, diuum uatem ex illa hypotesi partim confuse describere animantia ista, ita, ut primo speciale quid narret de forma humana, tum generale de quadruplici eorum forma subiungat, tum ad specialia regrediatur;

partim imperfecte omnia exponere, dum fufe satis, in quonam bouis aquilaeque forma fuerit conspicua, describeret, omitteret contra, in quanam corporis parte forma humana atque leonina sita fuerit, quod tamen exponi omnino debuisset. Prior autem a nobis pariter adducta sententia, quod quatuor illa animalia simul sumta, licet vnumquodque vnum tantum caput vnamque faciem habuerit, ad quatuor latera sua quadruplicem faciem ostentarint, (cuius meminit *VITRINGA l. c. pag. 3.*) facile ex sequenti membro refutatur, ubi quatuor alae *לאחת להם* fuisse dicuntur, unde similiter concluderetur, singulis animalibus vnam fuisse alam. Quod istam expositionem aperte euertit. Ex quo, tutius verbis inhaereri, apparet, quod et nos facimus, secundum ea cum plerisque interpretibus, singula animalia quatuor habuisse vultus, statuentes. Conferri autem hic haud inutiliter poterit delineatio *COCCEII* in *commentario* ipsius iam laudato.

§. X.

De titulo uisionis huius seu primae Ezechielis prophetiae, qui occurrit c. 1. 2. speciali vt tandem aliquid adiiciam, id saltem ultimo monebo loco, non omnes circa isto-

istorum iterum uerborum sensum consentire interpretes. FRANCISCVS nimirum IUNIVS commate primo generalem totius libri prophetici titulum, sequentibusque secundo actertio commatibus inscriptionem specialem primae partis contineri putat. Vt uero, quid de hac explicatione sentiamus, ingenuè profiteamur, minus sese nobis ea probat. Cohærent enim inter se, vti cuius legenti patet, primus ac secundus uersus, adeoque non sunt diuellendi. Tempus etiam commate primo definitum toti prophetiae competere nequit, sed primae tantum ipsius parti, eadem, uti apud Haggæum atque Zachariam, ratione; cum in titulis contra generalioribus librorum aliter illud denotetur. Conferantur initia uaticiniorum Iesaiæ, Ieremiæ, aliorum, satis hæc confirmantia. Nec iuuat, meo quidem iudicio, IUNIVM exceptio, quod primum illud tempus, ex quo ad prophetandi munus a Deo uocatus fuit uates noster, designetur. Sine ratione enim sufficienti illud perhibetur, nec ullus afferri locus potest, quo in titulis generalibus principium ita tantum memoretur. Accedit et uera uocis מראות significatio supra adducta, quæ comma hocce ad sequentem restringit uisionem, nec ad omnes libri reuelationes applicari permittit.

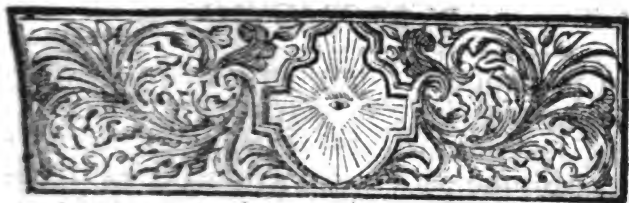
Collatio tandem huius initii cum aliis specialiorum prophetiarum initiis refragatur, quae satis quidem manifesta est. Conf. Cap. VIII. 1. seq. SEBAST. SCHMIDIVS in summario capitis commata priora tertia titulum generalem exhibere statuit. Sed iisdem difficultatibus allatis pariter is premitur. Concinnior itaque est illorum, sub initium huius paragraphi commemorata, sententia, qui hoc aeque ac sequens comma specialem primae huius libri prophetiae seu uisionis uolunt esse titulum, cuius adeo tempus, quia ordine prima est, fusius describitur; eodem modo, uti apud Haggaeum et Zachariam in principio libri titulos speciales occurrere iam obseruavi. conf. COCCEIVS *l. c.* Phrasi autem נפתחו השמים patet denotari tum auctorem uisionis, Deum nimirum, cuius thronus coelum est: tum obiectum uisionis, quod occupata illa circa mysteria fuerit coelestia ac diuina, circa regnum nempe Christi in ueteri et nouo testamento, quod in nouo foedere toties regnum coelorum appellatur: tum modum reuelationis singularem. Vti enim coelum oculis nostris clausum quasi est, ita et ratio nostra in coelestia illa penetrare neutiquam ualet, (utinam nec toties conaretur!) nisi a Deo coelum aperiatur et ista reueleantur nobis mysteria. Quo ipso, singularem fuisse hanc uisionem sibi ex-

exhibitam, Ezechiel testatur, quam extraordinario modo ipsi Deus exhibuerit, ita ut omnia diuina et coelestia ac maiestati gratiaeque diuinae consona fuisse plane conuinceretur. Ceterum quando phrasis haec in sacris occurrit, semper aliquid sequi oculis uirorum, piorum et prophetarum exhibitum, obseruamus merito, uti confirmatur uariis aliis parallelis locis. Vid. Matth. III. 16. Act. VII. 56. X. 11. Apoc. IV. 1. XIX. 11. Illa autem uti exhibitio denotatur diuina, ita sequenti **וַיִּרְאֵהוּ מְרֹאֵת אֱלֹהִים** uisio prophetae, qua is innuit, non solum exhibitam sibi fuisse uisionem illam diuinam, sed et apertos oculos suos, quo uidere eam et cominus intueri potuerit. Sic enim uerbum **רָאָה** saepissime de prophetica adhibetur et extraordinaria uisione oculari rerum a Deo obiectarum, ad quam singularis uirtus diuina oculos ipsorum aperiens et extollens requirebatur. conf. com. 3. 4. Dan. X. 7. 8. Num. XXIV. 4. Distinctum etiam est **מְרֹאֵת**, ex singulari **רָאָה**, a **מִרְאָה**. Vid. Num. XII. 6. 8. Vnde apparet, **מְרֹאֵת** praestantius esse et significare uisionem simplicem obiecti, **מִרְאָה** uero uisionem denotare rei sub symbolis et imaginibus, emblematis uariisque speciebus exhibitam. Conf. IACOBVS GOVS-

SETIVS in *commentariis linguae hebraeae*. Quae huic etiam loco aptari potest significatio, vbi symbola seu emblemata uati exhibita esse apparet. Sequentem enim uisionem respicit ille hoc uocabulo. Quod cur in plurali vsurpet, ratio simul in promptu est, quoniam scilicet plura in vna eademque uisione fuerunt ipsi obiecta, u. g. species hominis, thronus, cui is infidebat, animalia, rotae, quae tamen omnia vnus erant argumenti et ad gloriam diuinam pertinebant.

IV.
DE
ORACVLO
ZACHARIAE PROPHETAE,
CAP. III. COMM. VIII. IX. X.
QVOD LEGITVR.

§. I.

Diuus Zacharias uates, eodem cum Haggaeo anno *Θεοφορουμειος* oracula edens, haud sine ratione difficillimus quidem prophetarum cum Daniele et Ezechiele eruditus iudicatus fuit, uisionibus nimirum doctrinisque reconditis ac aenigmatibus ita abundans, ut *nubem et abyssum* uocare cum HIERONYMVS non dubitauerit, teste summe uenerabili ecclesiarum Lubecensium praefule, IO. GOTTL. CARPZOVIO, in aurea sua *ad libros biblicos introductione, part. III. pag. 445.* utilissimis tamen, de Christo uenturo Messia inprimis, doctrinis refertus. Variorum inde ex nostra pariter ac pontificia et reformata ecclesia interpretum industriam excercuit, quos pro more suo, id est, accuratissime recenset laudatus CARPZOVIVS *l. c. pag. 451. seq.* In eo autem totum eius praecipue occupatur uaticinium, ut Deum tempore captiuitatis Babylonicae obliuione pressum in animum populo Israelitico reuocet, eundemque ad agnoscendum ac uero cultu prosequendum Seruato-
rem

rem permoueat, quo ueritatem fidei de iustitia, quae in ipso solo obtinetur, conseruare, in communibus ecclesiae afflictionibus turbisque patientiam exhibere, et mundum contra Christum furentem ipsius uirtute gloriose superare atque uincere allaboret. Templi uero simul aedificationem vrget, futuram felicitatem praedicat et a uitiiis maiorum grauitur dehortatur. Spectant eo quoque ista praecipue uerba, quae leguntur capitis tertii commatibus VIII. IX. X. tam ob rerum pondus quam dictionis grauitatem accuratiori utique consideratione digna, ideoque a commentatoribus pariter haud praeterita. Qui tamen cum hinc inde suppleri forte aut emendari posse uisi nobis fuerint, circa tria haec commemorata commata illustranda paulo specialius nostram iam occupari industriam iubebimus.

§. II.

Quae antecedunt oraculum nostrum, uerba directa sunt ad Iosua filium Iosedeck, uti ex Haggaeo et tractatu talmudico *Ioma* constat, summum tunc temporis sacerdotem agentem, cum exstrueretur templum. Quamuis enim ABEN ESRA, RASCHI et ARIVS MONTANVS huncce Iosua ante Zachariae editum uaticinium excessisse e uiuis autu-

autument, HIERONYMVS tamen et CORNELIVS A LAPIDE in *comment. ad b. l.* contrarium ex Zach. VI. 10. et FLAVIO IOSEPHO *lib. 11. antiquit. Ind. cap. V.* probarunt. Dei nomine hunc adhortatur diuus uates, vt sanctissimi operis impedimentis, hostium scilicet persecutionibus atque peccatorum turpitudine, deterreri se a templi exstructione nequaquam patiatur, sed diuinum potius Numinis auxilium et angelorum praesidium aduentumque Messiae instantem laetus expectet.

§. III.

Nostra inde, circa quae uersamur illustranda, uerba singulari ad attentionem excitatione inchoat, qua solent uti et praeparare auditores uel lectores sacri Dei prophetae, maximis de rebus uerba ad eos facturi. Non Iosnam uero solum, sed praeter eum *socios* quoque ipsius alloquitur, *habitantes quos dicit coram ipso.* Septuaginta qui nomine ueniunt, interpretes *proximos* eius reddunt. At Syrus pariter ac Arabs *standi et sedendi uocem* usurpant, et ex *DRVSII* quidem *fragm. in uet. testamentum ad b. l.* mente ad ritum antiqui foederis respiciunt, quo discipulos ad pedes praeceptorum sedisse, ab ore eorundem pendentés et doctrinas eorum auide excipientes, constat. Quinam autem

autem fuerint focii illi, de eo non consentireprehendimus interpretes. Iudaei socios Danielis, Ananiam, Asariam et Misaelem, qui per miraculosam ab ignis supplicio liberationem portenta facti fuerint, intelligunt. IO. STEPHANVS *MENOCHIVS comm. in sacram scripturam, ad b. l.* CORN. A LAPIDE *comment. in tota Biblia, ad b. l.* et HVGO GROTIVS *in annotationibus in uet. et nouum testamentum, ad b. l.* Zachariam ipsum, Haggaeum et Malachiam aliosque prophetas indigitari putant. IACOBVS TIRINVS *comm. in sacram utriusque testamenti scripturam, ad b. l.* Zerubabelem, Efram et Nehemiam indicari autumant. Rectius uero b. ABRAH. CALOVIUS, IO. TARNOVIVS et IO. MARKIVS *in commentariis in Zachariam* reliquos designari existimant sacerdotes, inspectioni Iosuae subiectos, qui in ministerio templi ipsi cooperabantur pro populo, qui in eam rem coram Iosua, tanquam pontifice, habitabant uel sedebant uel manebant ordinarie, siue iam hic etiam cum ipso adfuerint, siue absentes in Iosua fuerint compellati. Ad hos enim diuina pertinebant, quae non capiebat uulgus, miracula. Quare horum quidem optime uidetur mentio hic fieri.

§. IV.

Appellantur hi *uiri portenti* siue *signi*, appellatione emphatica sane et notabili; quae uero

uero quid significetur, ipse se haud percipere fatetur rerum istarum alias peritus probe **DRVSIVS**. Varie inde ac diuersimode acceperunt eam interpretes, circa rationem eius dubii atque haesitantes, quorum breuiter indicabimus sententias. **GROTIUS** cum *Chaldaeo Metaphrasse* ideo eos nuncupatos ita esse censet, quasi digni dicantur sacerdotes isti, quibus manifestentur miracula diuina. **SANCTES PAGNINVS** per uiros portenti intelligi uult illos, qui diuina praediti uirtute edere miracula per se mirabilia et in admirationem alios rapientia ualeant. **TARNOVIVS** propter miraculosam ex captiuitate Babylonica factam eorum liberationem dici ita eos iudicat. **CYRILLVS** *comment. in XII. prophetas minores ad b. l.* uiros portenti eosdem esse putat, ac qui miraculorum desiderio tenentur. **ARIUS MONTANVS** uiros illustres siue mirabiles et sanctitate conspicuos; **CORNELIVS A LAPIDE** prophetas seu uisiones quotidie cernentes; diuus **LVTHERVS**, **IO. WINKELMANNVS** et **IO. CALVINVS** *commentariis in XII. prophetas minores, ad b. l.* homines christianos mundo exosos et portenti loco ab isto habitos; **HIERONYMVS**, **MENOCHIUS**, **TIRINVS** et **COCCEIVS** *comment. in prophetas minores ad b. l.* ueteris testamenti pios, qui typi fuerint Christum portendentes, intelligi uolunt. Conf. **SAM. SZATTMAR NE-**

D

METHÉ

METHI in *prophetia sancti prophetae Zachariae explicata*, pag. 71. *seq.* et MARKIVS l. c. p. 936. *seq.* editionis Pfaffianae.

§. V.

Ita in diuersa circa explicandum praedicatum hocce ire deprehendimus eloquiorum diuinorum interpretes, vt in tanta sententiarum et explicationum uarietate, cui accedamus, haesitemus ferme et ancipites fluctuemus. Amice tamen singulis collatis inter se, nobis quidem eorum uidetur maxime esse probabilis sententia, qui per uiros portenti indigitari censent illos, qui portenta siue miracula diuina et typos quotidie tractarunt tunc temporis populoque explicarunt. Quadratur enim nostro, si quid est, iudicio optime haec explicatio in sacerdotibus, de quibus sermo Zachariae est. Calculo suo etiam approbant eam septuaginta interpretes et Arabicae translationis auctor, nec non FRID. BALDVINVS *comment. in Zachariam ad h. l.* et GVILIELMVS PEMBELIVS in *annotationibus ad IX. priora Zachariae capita, ad h. l.* Et secundum KIMCHIVM quidem *comment. in Micham* uocabulum מוֹפֶת strictius est, quam מֵאָה, notatque signum eminentissimum et admiratione dignum, siue rem uisam uel ostensam, quae creditur alia futura, sicut praedicta est. Conf. Exod.

Exod. IV. 21. VII. 9. Deutr. XIII. 1. 2. Psal. LXXI. 7. Vid. 10. BVXTORFIVS in *thesauro lib. 11. cap. IV. anomal. 1. p. 342. sq.* et SAMVEL SZATTMAR NEMETHI in *explicatione prophetiae Zachariae ad h. l. nec non GEO. LVDOVICVS OEDERS in den neuen und gründlichen Erläuterungen schwerer Stellen heiliger Schrifft*, quas sub *Sinceri Pistophili* nomine edidit, tom. 1. p. 485. sq. cui tamen TARNOVII haud uidetur recte mens perspecta esse.

§. VI.

Ipſa, quae ſequitur, promiſſio prophetiae de Meſſia cuiusdemque inſtanti hilari aduentu agit. Hic notabili et maxime emphatica ratione *ſervus Zemach* appellatur, quod uocabulum alia lingua reddere noluit beatus noſter LVTHERS, item SEBASTIANVS SCHMIDIVS alique; LXX. interpretes, Syrus, Arabs et Vulgata *ortum* aut *orientem* tranſtulerunt. *Chaldaeus paraph. aſtes* uertit: *Chriſtum* et hoc loco et ſequenti cap. VI. 12. ubi idem pariter uocabulum occurrit; qui etiam aliis, quibus in hebraeo textu occurrit nomen *Zemach*, locis reponit nomen *Meſſiae*, e. g. Ieſ. IV. 2. Ier. XXXIII. 15. CORNELIVS A LAPIDE *comment. ad Zach. III. pag. 201.* ait, *מֶשֶׁח* per metatheſin idem eſſe, quod *מֶשֶׁח*, eſſe enim literas *y* et *w* affines. Conf. BVXTORFIVS in *tract. de abreniat.*

creuiat. hebr. pag. 56. Dissentiunt etiam in explicatione illius interpretes, ueterum plerisque splendorem et claritatem, qualis solis est orientis, intelligi censentibus; recentioribus uero omnibus, et rectius quidem, germinationem uel incrementum, quale in plantis datur, designari putantibus. Egregie sane autem nomen hoc Messiae conuenit, aliis inde in locis ipsi pariter, e. g. Iesa. XI. 1. Ier. XXIII. 5. tributum, tum respectu ipsius, ut ait b. TARNOWIUS ad h. l. quod ipse uelut germen ex Maria uirgine esset proditurus, tum respectu hominum piorum, qui ex illo et in illo uelut germine et genimine spiritali renascuntur ac plantae coelestes ui uerbi redduntur. Vid. 10. HVLSEMANNI dissert. de uiro Zemach, Wittebergae, Ao. MDCXLI. habita, inserta thesauri theol. phil. net. testam. pag. 1005. seq. et CHRISTIANI WALTHERI dissertatio de uiro, cuius nomen est germen, Regiomonti Ao. MDCCXI. euulgata, nec non singulare beati ABRAHAM CALOVII programma. Obseruandum tamen est, non de plantis saltem crescentibus, sed aedificiis sensim auctis etiam vsurpari illud uocabulum. Unde talem hic uirum intelligi patet, cuius sub auspicio ecclesia, domus Dei, crescitura et maiora indies laetaque augmenta sit captura. Conf. Ies. IV. 2. XI. 1. XLV. 1. Ier. XXXIII. 15.

§. VII.

Aliud oraculi nostri obiectum more suo coeci atque pertinaces sistere nobis conantur Iudaei, inprimis R. SAL. IARCHI et ABEN ESRA, hosque secuti THEODORETUS in *comment. in prophetas ad h. l.* CONRADVS PELLICANVS *commentar. in b. l.* nec non saepius alias iudaizans GROTIUS ad Iesā. IV. 2. Ier. XXIII. 5. XXXIII. 1. Zach. III. 8. et VI. 12. de Zerubabele illud explicantes, populi Iudaici ex captiuitate Babylonica in Iudaeam duce, quem germen uocari dicunt, quod dignitas eius, germinis instar succrescens, ad summum paulatim gradum peruenerit. Sed falli eos, aperte patet ex iam adducto loco ipsius uatis nostri Zachariae parallelo, capitis nimirum sexti comate decimo, qui si conferatur cum aliis itidem iam commemoratis Iesā. XLIII. 19. Ier. XXIII. 51. Iesā. IV. 2. Ier. XXXIII. 15. sole sane meridiano clarius est, neminem nisi Messiam ipsum indicari hic a diuino uate posse. Demonstratur idem etiam ex chronologia et ipsius Zerubabelis, ad quem uaticinium nostrum pertinere homines istioccoecati uolunt, aetate. Hic enim eo iam tempore aduenerat, quo haec ad Israelitas uerba Zacharias faciebat, hinc adduci a Deo sane nullo modo poterat. Additum autem *serui* nomen extra omnem dubitati-

onis aleam positum esse docet, quod de Messia agat hic propheta noster. Illud enim in sensu eminentissimo soli convenire Messiae, quis est, qui nesciat? quippe qui et Iesa. LIII. 1. 2. κατ' ἐξοχὴν eodem venit nomine, et legi, Paulo Galat. IV. 4. teste, se subiiciens perfectissimamque patri obedientiam praestans Philipp. II. 8. in statu exinanitionis recte servus Dei appellatur. Vid. beatus SALOMON GLASSIUS loco mox citando, pag. 432. seq. Ne quid de interpretis Chaldaei, antecedenti paragrafo citati, aliorumque consensu dicam. Conf. supra allegata CHRIST. WALTHERI dissertatio.

§. VIII.

Et perquam commode sane (quod convincere necessario, nisi data oculos aduersus ueritatem opera occluderent, commemoratos aduersarios deberet) appellatur ita sanctissimus Seruator noster. *Zemach* siue *germinans, incrementa dans, augens*. Praeter ea enim, quae ex TARNOWIO in medium §. VI. attulimus, etiam id notari hic praecipue meretur, quod simul respiciatur isto tributo ipsi nomine tum ad externam et ipsius et ecclesiae, tenuis quidem initio et misere apparentis, magnis uero postmodum ornatae incrementis, speciem,

speciem, tum ad officium eius propheticum, quo per annunciationem euangelii ecclesiam quotidie auget. Id quod pluribus inculcat, otium hic inde nobis faciens, IO. ANDREAS QVENSTEDIUS in dissertatione *de semine lebonae et Davidis, Christo Iesu*. Witteb. MDCLXVI. et SAL. GLASSIUS in *onomatologia Messiae prophetica*, qua de omnibus Messiae nominibus, in prophetarum scriptis occurrentibus, pro more suo, id est, pie atque erudite dislerit, obuia in ipsius *opusculis*, a THOMA CRENIO Lugduni Bataurum Ao MDCC.4. optimo consilio iunctim editis, pag. 402. seq. nec non IO. MARKIUS non solum l. c. pag. 938. sed etiam in *exercitat. miscell. disp. VI. §. XVI. seq.*

§. IX.

Postquam igitur octauo commate de domo Dei, quod sub auspicio uiri Zemach incrementa sit captura, uaticinatus propheta fuerat, pergat iam sequenti nono vltius de eo commentari, lapidemque domus illius fundamentalem, quem coram Iosua daturus uel (vt *Chaldaeus* reddit) positurus Deus sit, describere. Egregia sane est descriptio ista. At nec uariis caret iterum ab his illius motis difficultatibus, nec deest circa uocem inprimis *אבן* interpretum dissensio. GROTIUS pro noto nobis more suo,

Iudaeos secutus, de perpendiculo architectorum, globo stanneo instructo, quo in dirigendis muris vti solent, a Zacharia cap. IV. 6. commemorato explicat, prouocans id demonstraturus ad Deuteron. XXV. 13. 15. 2. Sam. XIV. 26. Prou. XI. 1. In quo uero quam a ueroq; alienus sit, CALOVIUS in *bibliis illustratis ad h. l.* demonstratum ita dedit, vt, quod de ceteris pariter lubricis GROTIJ argumentis a CALOVIO refutatis profiteri ueritas iubet, regeri nil queat. Lapidem rectius reliqui accuratius cogitantes intelligunt. Quod concedit quidem PETRVS ZORNIVS in *den Erörterungen der dunkelsten und schwersten Schrift-Stellen im alten Testament, part. I. pag. 169.* non tamen lapidem fundamentalem innui existimat, sed de congerie lapidum accipit, et lapides pectorali quondam pontificis maximi insertos respici cum IACOBO ALTINGIO autumat. Cum quo vt consentiamus, impetrare a nobis non possumus, illorum firmiora iudicantes argumenta, qui fundamentalem hic lapidem subintelligunt; non tamen materialem, a Zerubabele in exstruktionem templi positum, vti R. IARCHI et ABARBANEL, nec NOH DALTHASAR WILLIUS *comment. in Haggaeum, Zachariam et Malachiam, ad h. l.* uoluerunt. Saluator noster potius lapis ille ecclesiae fundamentalis ex omnium ferme commentatorum, LVTHERI, CALOVII, TARNO-

VII, BALDVINI, OSIANDRI, MVNSTE-
 RI, VATABLI, DRVSI, item RVARDI
 ANDALA in *exegeſi illuſtrium ſcripturae ſacrae*
locorum, p. 389. ſeq. ceterorumque vnanimi
 conſenſu eſt, qui hic a diuo uate intelligitur,
 prouti loci quoque paralleli Ieſ. XXVIII. 6.
 collatio haud obſcure docet. Merito igitur
 miramur cum cordatioribus, potuiſſe con-
 tra tam apertum hoc de Chriſto teſtimonium,
 aliis tot vtriuſque foederis locis firmiter fa-
 tis corroboratum, inſurgere et in illo ex-
 plicando iudaizare GROTIUM. Quid, quaefo,
 clarius, quam vt, lapides quemadmodum
 fundamenta praeberere ſolent, quibus integra
 innixa ſubſiſtat aedificii moles, firmiſſima,
 indeque angularium aut fundamentalium
 uenire nomine; ita Chriſtus quoque in
 ſanctoribus paginis non leuioris pretii ſalu-
 tetur lapis, ſed angularis, uere fundamen-
 talis, ſuper quem aedificata eſt numquam
 ruitura nullisque demolienda hoſtium ma-
 chinis eccleſia? Adſunt perplura eo nomi-
 ne inſignientia Seruatorem loca, quibus
 non in genere ſolum tanquam petra et la-
 pis, ſed in ſpecie vt lapis quoque fun-
 damentalis templi ſpiritualis ſeu eccle-
 ſiae ſuae ſub vtroque foedere, ſuſtinens
 iungensque ac confirmans eam, nobis fi-
 ſtitur. Vid. Deuteron. XXXII. 4. Pſalm.
 CXVIII. 22. Ieſa. XXVIII. 16. Pſalm. XCV.
 1. Dan. II. 34. 35. Matth. XVI. 18. 1. Cor.

III. 11. X. 4. Eph. II. 20. 21. 1. Petr. II. 4. 5. Quare optime sane in Christum Seruatorem quadrare istam hoc loco ipsi tributam denominationem patet, inprimis quoniam firmus ita est et immobilis, ex ui uitae indissolubilis, Heb. VII. 16. quia fundamentum positum est firmum, inconcussum atque vnicum, 1. Cor. III. 11. cui tanquam rupi immotae adhaerere tuto possumus, Habac. II. 3. Psalm. II. 12. Iesa. XXVIII. 16. quoniam eos etiam, qui adhaerent ipsi per fidem, tanquam petram statuminat atque firmat. Prou. IX. 1. coll. Apoc. III. 12. Conf. NEMETHI *l. c. pag. 73. seq.* Hinc lapidem pretiosissimum eum haudquaquam praeter meritum appellari Psalm. CXVIII. 22. quilibet intelligit.

§. X.

Coram Iosua autem, לפני ירושע, positum hunc lapidem esse, non sine emphasi testatur Zacharias uates. Vbi circa personam, de qua loquatur is, siue quem per Iosuam intelligat, non vnā iterum, quamuis meo iudicio inconsulto, fouent sententiam commentatores. TERTULLIANVS lib. *aduersus Iudaeos, sub finem*, LACTANTIUS lib. IV. cap. XIV. laudatus ALTINGIUS alique hic in sensu literalī Christum ipsum, pontificis maximi in ueteri testamento antitypum,

pum, innui existimant, qui uero merito uapulant CORNELIO A LAPIDE in *comment. ad huius capitis commat.* Ad Iosua potius ipsum, aut, uti uult IO. SCHMIDIVS in dissertatione *de lapide septem oculorum pro expiandis peccatis*, Lips. Anno MDCCXVI. uentilata, §. XIX. ad totum ordinem Leviticum cunctamque ueram ecclesiam Iudaicam, cui praeerat Iosua, respici textus *וְיָהוֹשֻׁעַ* docet; coram qua nimirum positus ille lapis fundamentalis a Domino Zebaoth erat, quo sciat firmiterque credat tum Iosua tum omnis populus, sub ipsius pontificatu ex captiuitate redux factus, non impeditum iri praesens, quod moliebantur, opus, ex eo, quod nouum sit erecturus templum, cuius aliquando fundamentum contra omnes hostium insultus impetusque firmum foret atque stabile.

§. XI.

Describere uero lapidem istum pergit propheta, mysteria mysteriis cumulans atque septem esse super hocce lapide oculos significans. Ante enim nominatum lapidem, uerba sunt MARKII pag. 940. b. innui planum est, inaniter quaesitas iudicantis subtilitates, quod aliqui distributue *unumquemque* uelint lapidem intelligere *אֶבֶן אֶחָד*, quasi plurius praecessisset mentio, uel *unum lapidem* excellentiorem inter alios plures, ut non
lapis

lapis unus sed unus lapidum hic legeretur. Mirum autem in modum circa ea, quae de lapide isto hic praedicantur, explicanda uideas torquere se interpretes. Duae praecipue, quo accurate singula at succincte tamen commemoremus, constitui eorum poterunt sententiarum classes. Ad priorem referendi illi erunt, qui ex locis Zach. IV. 10. et Apoc. IV. 5. (at sine ratione) collatis septem hos oculos extra lapidem esse et in illum conuerti, auctoritate nitentes IONATHANIS, autumant. Sed nec in eo, quid per septem istos oculos intelligi debeat, hi consentiunt. Nonnulli namque per eos angelos septem indicari uolunt, Christo seruientes, LYRA uidelicet atque SANCTIVS. Alii, IARCHIVM et KIMCHIVM secuti, ARIAS MONTANVS scilicet, DRVSIUS, MARKIVS, GROTIUS et SALOM. GLASSIVS in *philologia sacra, lib. V. tract. I. cap. VII. pag. 1539.* et in *opusculis* supra allegatis, *pag. 490.* prouidentiam Dei, septuplici modo, id est, multifariam uersus Christum sese exferentem, innui existimant. Alii, inter quos BALDVINVS, RVDOLPHVS GVALTERVS *com. adh. l.* IOANNES VANDER WAEYEN, theologus Franecqueranus, in dissertatione *de septem oculis in uno lapide*, uariis eius sacris inserta, oculos apostolorum, martyrum et credentium aliorum in Seruatorem intentos indigitari censent. HUGO Cannubensis di-

ligentiam

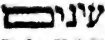
ligentiam septem, id est, multorum architectorum ad exstruendum templum adhibendam, COCCEIUS uero et b. GUSTAV. GEORGIUS ZELTNERUS in *annotationibus uernaculis ad. b. l.* oculos multarum gentium, per septem ecclesiae periodos ad Christum conuersarum, respexisse diuinitatem autumant. Vid. COCCEIUS in *quaestionibus Iudaicis. pag. 49.* quem praeter alios refutauit MARKIVS in *praefatione apocalyptica.*

§. XII.

Altera, quam constituimus dissentientium circa praedicatum hoc, clasfis eos complectitur, qui septem illos oculos esse in ipso lapide iudicant, ipsi tamen iterum nec circa eorum significationem consentientes. IOANNES nimirum MARIANA in *comm. ad b. l.* rimas lapidis fundamentalis per illos intelligit; CORNELIVS A LAPIDE, MENOCHIVS et ex nostris OSTANDER, CALOVIUS ac TARNOWIUS Christi prouidentiam, ecclesiam suam qua gubernat; GREGORIUS magnus, WINCKELMANNVS, IO. GEORG. DORSCHVS in *theologia Zachariana, part. II. disp. V. §. XXXIX. et LVII. et. WILH. ERN. EWALDVS parte III. emblematum sacrorum ueteris et noui testamenti, exercitation. VI. §. IV. pag. 314.* septem Spiritus Sancti, quae accepit Christus, dona respiciunt. HIERONYMVS tandem

dem A CASTRO *comment. in XII. minores prophetas, ad h. l. uulnera hic Seruatoris septem maiora quaerit. Conf. de vtraque dissentientium classe pluribus, licet ordine alio, agentem* IO. OLEARIVM *in citata dissertatione, §. XXI. sqq. et OEDERVUM, qui tamen, quamuis ante in syntagmate observationum sacrarum, obseru. XXIII. pag. 341. de uulneribus uerba Zachariae acceperat, istam suam deinde deferit opinionem, nouamque plane amplexus est, superficiem potius intelligi ac uarias, quas ueteris testamenti tempore Christus in uariis typis assumeret, species indicari putans, in den Erläuterungen l. c. pag. 488. seqq.*

§. XIII.

Plane ab his, sed et magis a uerosimilitudine, decedunt, qui, oculorum penitus hic significatum deferentes, uocabulum fontes notare contendunt, CAMPEGIVS VITRINGA *in observationibus sacris, lib. I. cap. IV. pag. 200. et THEOPHILVS ALTHAEVS in der gründlichen Erläuterung der dunkeln Oerter heiliger Schrift, tentamine XIII. pag. 117. Quamuis enim uoce ista in sacro codice saepissime denotari aquam negare nequeamus, quod ex Gen. XVI. 7. XXIV. 16. 42. 43. XXXVIII. 4. 21. aliisque locis patet, quoniam fontes oculi quasi terrae sunt; probe tamen obseruat BVXTORFIVS in lexico hebraico uoc. py, Hebraeos proprie hac uoce oculos*

oculos, improprie fontem exprimere. Quare hoc loco cur eam deferamus notionem, non, quod nos cogat, adest. Pro-
viti cetera quoque, quae afferunt, argumenta non multum eos iuvant. Rupinamque forte, non uero lapidi artificis manu posito conuenirent praedicata. Quanam enim ratione *uidere et per omnem terram discursitare*, quod legimus cap. IV. 10. fontes dici possunt? Vide quae erudite contra hanc opinionem monuerunt 10. MARKIVS in *comment. ad b. l. §. XX.* 10. OLEARIVS l. c. et HENR. BENED. STARCKIVS in *notis selectis criticis philologico - exegeticis ad dubia V. T. loca, parte III. pag. 184. seq.* qui simul vnum; non duos, esse hic statuendum lapidem bene docet.

§. XIV.

Iam in ea sententiarum, §. XI. et XII. commemoratarum, multitudine, quaenam ceteris anteferenda sit, merito quaerimus? Rationes singularum, quibus superstruere eas illarum auctores uoluerunt, indagare nostri haud permittit instituti ratio. Breuiter ergo, quaenam sentiamus, adiiciemus. Optime nimirum amplificationem ac propagationem ecclesiae per vniuersum mundum, et per septem istos oculos splendorem euangelii ac illuminationum septem, hoc est, multorum populorum, a lapide funda-

fundamentali Christo peruenientem hic indigitari credimus. Quod ne temere pronunciatum esse uideatur, ad alium Zachariae prouocamus locum, antecedenti iam §. citatum, nimirum cap. IV. 10. vbi lapidis huius oculi peragraré dicuntur uniuersam terram, cum quo conferri poterit Apoc. V. 6. Quod ad numerum uero septenarium attinet, illo, vti alias in scriptura sacra, ita hic quoque plenitudinem et indefinitam multitudinem ac perfectionem designari, haud sine ratione b. OLEARIVS l. c. ex CHRYSOSTOMO AC THEOPHYLACTO iudicat §. XXIV. et NEMETHI l. c. quorum ille sequenti §. XXV. etiam quanti numerum cum gentiles semper fecerint obiter monet, scriptoresque ea de re bene multos adducit, tandem uero §. XXVI. nubem plane pro Iunone uendere pontificiae ecclesiae addictos docet, quando ex hoc Zachariae loco aliisque, vbi septenarii numeri fit mentio, pro orthodoxo sacramentorum proprie dictorum binario numero minus recte septenarium substituunt.

§. XV.

Lapidis autem huius apertionem aperturum, uel, vt *Vulgatus* reddit, sculpturum siue coelaturum esse Deum, pergit uaticinari sacer propheta. Quod quid sibi uelit, uarie

uarie interpretes pro hypothesibus suis circa locum hunc iam indicatis et diiudicatis determinare conantur. GROTIUS, vti facili de ipso licet coniectura assequi, de eleganti interpretatur templi Hierosolymitani structura; de uulneribus Christi HIERONYMUS, CORNELIUS A LAPIDE, CALOVIUS, TARNOVIUS, SCHMIDIUS et SALOM. GLASSIUS in *philologia sacra*, lib. III. tract. III. can. XXXII. pag. 852. et lib. V. tract. I. cap. VII. pag. 1572. CALVINUS autem, PINEDA et IVNIUS de exornatione Christi, per dona Spiritus Sancti facta, accipiunt. Quibus accedit NEMETHI, vtrumque tamen hic significari autumans, quod et expolitus quasi ac praeparatus a patre Christus fuerit ad munus mediatorium variisque exornatus donis, Iesa. IX. 6. 7. XI. 2. Io. I. 14. et passionibus, uelut incisuris, sculptus signatusque; coll. Zach. XII. 10. Luc. XXIV. 39. 40. templum Salomonis, addens, ex lapidibus caesis fuisse structum, ut et mensas, quae erant ad altare, templique ornamentis varias incisas esse et insculptas figuras. Conf. MARKIUS in *commentario* §. XXI.

§. XVI.

Commodissime videntur vtrique de uulneribus Seruatoris, cap. XIII. 6. a Zacharia plagis appellatis in manibus Christi, accipi

E

haec

haec uerba. Quae quidem interpretatio quamuis male habeat CALVINVM, neruose tamen defendentem sese nacta fuit ipsum sectae Caluini addictum RVDOLPHVM GVALTHERVM. Egregie etiam CALVINVM refuta-uit TARNOVIUS. Commemorantur uero Christi uulnera, quoniam in sanguine et uulneribus ipsius creuit ecclesia, ut docet historia ecclesiastica et haud ineleganter loquitur PRVDENTIVS. Nec sine emphasi ipse dicitur Dominus Zebaoth sculpere seu aperire lapidis huius aperturam, siquidem is ipse fuit, teste diuo Paulo Rom. V. 23. qui filio proprio non parcens pro nobis eum tradidit et, Iesaja cap. LIII. 5. docente, ut nos sanaremur, uulnerauit. Quo ipso facile, quam amice haec omnia, a Zacharia uate de lapide isto emphatice satis prolata, secum inuicem conspirent, cuilibet sine praeconceptis opinionibus sanctiores paginas deuotaque attentione lectitanti patet.

§. XVII.

Sculpturae autem huius mysticae perquam salutaris statim subiungitur a sanctissimo Numine fructus et effectus, sublaturum se dum dicit esse vna die terrae Israeliticae iniquitates. Quae utique afferre multum poterat promissio diuina ad erigendos confirmandosque animos Iudaeorum,

orum, ad quos directus erat sermo hic. Quamuis non eundem illius cuncti interpretes sensum constituent, uimque ideo necessario etiam diuersam. Nonnulli nimirum per iniquitates has, praecunte IO. DRY-
SIO, intellectas uolunt calamitates atque mala, quibus obruti fuere in captiuitate Babylonica Israelitae; alii cum GRO-
TIO terrae sterilitatem, populum Israelis isto grauiter prementem anno, cuius Haggaeus capitis primi commatibus 6. 9. 10. 11. mentionem fecit; alii, WILLIO accedentes, machinationes hostium contra Israelitas respici hic autu-
mant. In quo tamen omnes acu rem minus tetigisse mihi uidentur. Rectius, meo quidem iudicio, reliqui interpretes peccata Israelitarum indicari censent, quorum reconciliatio et ablatio semel siue vna die facta est expiatoria. Quid enim uel simplicius ista interpretatione, uel uerbis ipsis magis conueniens? Quare non remissionem, quae fructus expiationis salutanda, ac, uti hodie multoties fit, ita et ab origine mundi facta est, hortante IVSTO CHRISTOPHORO SCHOMER-
RO in *collegio recentissimarum controuersiarum in uniuersam theologiam*, cap. XV. pag. 152. seq. hoc loco intelligi, simul apparet. Die uero una non idem esse, ac repente, prouti existimant cum Iudaeis quibusdam DRYSIUS, MVNSTERVS et CALVINVS, praeter alios probe docent MENOCHIVS, MARKIVS et TARNOVIUS, de die

ista mortis Christi maxime memorabili, vniuerso ueteris testamenti aeuo, quo sacrificia semper faciebant, opposita, cum omnibus sanis interpretibus id explicantes. Quae NEMETHI hic, hypothesebus notis suis Coccceanis indulgens, ad probandam cum aliis sectae suae addictis ex hoc Zachariae effato distinctionem *παριστωρ* et *αφιστωρ* peccatorum, quarum fuerit illa quidem ante Christum, haec uero non item, in medium affert, refutantur a ZACH. GRAPIO in *theologia recens controuersa absoluta*, cap. III. quae st. IV. §. III. pag. 42. SCHOMERO item et SCHMIDIO locis citatis.

§. XVIII.

Vltimo capituli tertii commate, decimo nimirum, felicitatem tandem *μεγιστην* illam *των ημερων* diem, ut pie GREGORIUS NAZIANZENSIS *orat. XLII. pag. 677.* ait, insecuturam describit sacer propheta, quod eo scilicet tempore uocaturus amicos suos sit amicus sub uitem atque ficum. De uertate et fecunditate terrae Israeliticae haec accipit GROTIUS. Quod mirum habere neminem potest, cogitantem, ubique eum in temporalibus, altius haud tendentem, haerere tantummodo. CALVINUS, DRUSIUS et LUDOVICUS DE DIEV *animaduersionibus in uetus testamentum*, ad h. l. de pace, quam sequentibus annis

annis habituri Israelitae sint ; PEMBELLYS de amore christianorum inter sese mutuo futuro interpretantur, menti uero Spiritus Sancti non satisfaciunt. Mihi illi uidentur eam esse assecuti, qui christianorum felicitatem spiritualem hic innui iudicant phrasi ueteris foederis scriptoribus maxime familiari, qua sine dubio ad notum satis Hebraeorum, ante aedes recens exstructas uitem ficumque plantandi et sub illis conuiuia agitandi ac hilariter confabulandi, ritum, nec sane ineleganter, alludit Zacharias. Conferatur COCCIVS ad *Psal.* CXXVIII. 3.

§. XIX.

Nec uideo, illa quid sit interpretatione aptius. Abundantia et deliciae in genere solent prouerbiali hac locutione indicari. Vid. MART. DEL RIO *adagialia sacra uet. et nou. test. part. I. pag. 251.* Saepius autem pacis politicae imagine spiritualis denotatur ecclesiae felicitas. Et quemadmodum in hortis suis ac vineis amoenis sub arbore frondosa, uerba sunt TARNOVII, securi confident amici et incunda agitant conuiuia, cum quilibet suis bonis quiete ac secure a nemine interturbatus fruatur, imo ad eorundem bonorum fruitonem alios quoque inuiare audeat et tuto potest, ita etiam pii illo,

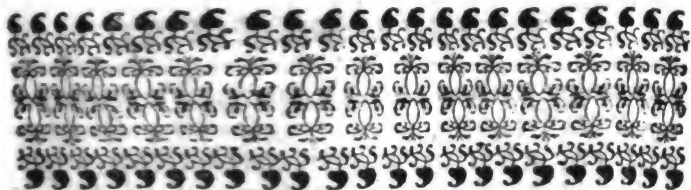
E 3

id

id est, noui testamenti tempore, quando per Christi sepulturam sanitas, per mortem uita, per castigationem pax est ipsis restituta, tranquille degunt omniumque rerum perfruntur abundantia. Adde, quae habet MARKIVS, citato saepius loco §. XXIII.

V.
DE
PRAECEPTI SERVATORIS
CIRCA NON POSSIDENDOS CALCEOS,
QVOD MATTH. X. 10. OBVIVM EST,
VERO ATQVE GENVINO
SENSV.

§. I.

Dedit locus hic occasionem de calceis differendi uiris doctis, qui ex antiquitatibus profanis res in sanctioribus tabulis commemoratas consilio prorsus laudabili illustrare studuerunt. Inter illos autem, qui ex instituto de iis egerunt, praecipue laudandus **BENEDICTVS BALDVINVS**, sutoris, uti narrat desideratissimus **IO. ALB. FABRICIVS** in *bibliogr. antiquaria*, c. *XVIII.* §. *X.* filius nec futoriae ipse artis imperitus patremque olim in conficiendis calceis adiuuans, cuius *calceus antiquus et mysticus* lucem primo uidit Lutetiae Parisiorum Ao. **MDCXV.** 8. deinde uero una cum **IULII NIGRONI** de *caligae* *sive calceamento militari ueterum* libro, **ALBER. RVBENII** item de *calceo senatorio* diatriba et excerptis **SALMASII** de *calceo* ex eius ad **TER-TULLIANI** de *pallio* librum commentario Amstelodami Ao. **MDCLXXVII.** 12. nouissime autem cum **NIGRONI** citato libro cura **IO. FRIDERICI NILANT**, observationes suas adiicientis, recusatus est Lugd. Batav. **MDCCXI.** 12. Quibus addi insuper possunt **ADRIA-**

NVS TVRNEBVS in *aduersariis*, lib. XXV III. cap. XXI. IVSTVS LIPSIVS *electorum* lib. I. cap. XIII. IO. ROSINVS in *antiquitatibus Romanis*, lib. V. cap. XXXVI. et in *paralipomenis ad eundem* THOMAS DEMPSTERVS, itemque GVIDO PANCIRÖLLYS *de rebus memorabilibus inuentis ac deperditis*, p. I. tit. XLIV. et ad hunc HENR. SALMVTH. Satisfacient abunde laudati hi scriptores, si de calceis paulo accuratius quis informari uelit. Quare nec ex istis repetere vberius iam dicta ad mutuandam nostro loco lucem opus habebimus. Nonnulla tamen, quatenus commemorare ea necesse erit, monere hac de re, scopo nostro praecipue inferitura, breuiter licebit.

§. II.

Ad primas vt recurramus hic mortaliū uestimentorum antiquitates, antiquissimos homines nudis incessisse pedibus, tam certum est, quam quod certissimum. Conferri hanc in rem poterunt IO. GOTTLIEB HARDTII duae *de nuditate* dissertationes, Lipsiae anno MDCLXXXIV. habitae, et IO. SCHMIDII *dissertatio de nuditate hominum in triplici statu integritatis, lapsus et post resurrectionem*, ibidem anno MDCCVI. euulgata. Successu autem temporis, plura uitae comoda requirente necessitate, inuentum esse calceorum, qui pellibus solum plantis subligatis

gatis, ne uiarum asperitate laederentur illae, constabant, vsum, historiae nos monumenta edocent. Quare graeca lingua, ex qua tanquam uetustiori plurimarum petenda est antiquitatum cognitio, uocari eos *υποδηματα*, subligamenta, constat, vti et *ARISTOTILES polit. lib. I. cap. VI.* naturalem calceorum vsum *υποδησιν*, subligationem, esse affirmat.

§. III.

Non tamen vbique solebant nec poterant omnes vti *ταῖς υποδημασι*. Viliores enim homines, quando citius uolebant eos currere qui ministerio illorum utebantur, excalceatos saepe uiae dare se cogebant, uid. *SVETONIVS in vita Vespasiani, cap. VIII.* quoniam calceos pedum quasi uincula ac impedimenta habebant, quae non tantum ad promptitudinem conferrent nihil, sed et obessent quam maxime, iudice *MVSONIO* philosopho apud *STOBAEVM* et *CLEMENTEM* Alexandrinum *paedag. lib. II. cap. XI.* Imo inter uenandum uariis populis, calceorum vfu iam inuento, in more fuit inde positum, nulla plane in subsidium uocare subligacula et calceos; prouti de Cretensibus narrat *NICOLAUS* Damascenus *de antiquis gentium ritibus*.

§. IV.

§. IV.

Diuersum autem erat, postquam inuenerat iam calceorum usus, istorum, quibus Romani utebantur, genus ab iis, qui Graecorum esse usui solebant. Illorum scilicet calcei et caligae ad talos usque ascendebant, quare inducere dicebantur eos, de quo uideri SVETONIVS potest in *uita Augusti, cap. XCII.* cum Graeci contra, apud quos antiquus mansit calceorum usus, crepidas gestarent, quae munimenta tantum pedum erant, lorris et uinculis supra istos colligata. Vnde TACITVS *annalium lib. II. cap. LIX.* de Germanico, cum Scipionis exemplo crepidas et Graecum habitum sumxisse, cum Athenis esset, notat.

§. V.

Apud Romanos molle illud habebatur atque indecorum, si nudis quis pedibus incederet. Quamobrem SVETONIVS in Nerone hoc reprehendit, in *uita eius, cap. LI.* uti et in Balbo Asinius Pollio apud CICERONEM in *epistolis ad diversos, lib. X. epist. XXXII.* Priusquam accumberent tamen, exuere calceos, si sordidi forte essent atque lutulenti, solebant, quo lectum uestemque stragulam ne conspurcarent. Vid. 10. WILH. STUCKIVS *lib. II. antiquitatum conuivialium, cap.*

cap. XXXIII. PETRVS CIACCONIVS de trichinio sine modo conuiuandi apud priscos Romanos, IVLIVS CAESAR BVLNGERVS de conuiuio lib. 1. cap. XXXV. alique laudati PETRO ZORNIO in bibliotheca antiquario-exegetica, pag. 566. seq. Quod Iudaeis etiam familiare fuisse, docent PHIL. PICINELLVS in luminibus reflexis, pag. 650. LVDOVICVS DE LA CERDA in aduersariis sacris, cap. CXVIII. suffragante IO. CONRADO DIETERICO in antiquitatibus biblicis ueteris testamenti, pag. 390. refragante CONTRA HERMANNO WITSIO in oeconomia foederum, lib. IV. cap. IX. §. XXV. siue ratione tamen, ut uidetur exinde concludi debere, quod in sacro codice conuiuiarum pedes, antequam illi accumberent, lauatos fuisse legamus, u. g. Gen. XVIII. 4. XIX. 2. uti apud Romanos pariter iste ritus obtinebat, teste PLAVTO in Persa V. XI. 14. et LAVRENTIO RAMIREZ DE PRADO in pentecostarcho, pag. 91.

§. VI.

Hebraeis calceorum usum haud diu adeo incognitum fuisse, et solis ardor, terras orientem uersus sitas magis quam nostras uexans, et soli indoles, terrae nimirum arenosae aestu solis mirum quantum feruefactae, certe ferme coniicere iubent. Emphatice uehementem illum solis in arenis deser-

desertorum ardorem describit *CURTIVS de rebus Alexandri Magni, lib. IV. cap. VII. et lib. VII. cap. V.* Facile ergo, indignuisse illos eiusmodi pedum tegumentis, intelligitur. Quo in argumento vltius comprobando prolixus est 10. *HIERONYMVS SOPRANES*, philosophus et theologus quondam Genuensis, *comment. in res Davidis gestas, digr. 1. fol. 377.* Cui iungi meretur, duobus de calceis Hebraeorum libris agens, *ANTONIUS BYNAEVS*, qui dicti eius libri post primam editionem anni MDC LXXXIV. 12. auctiores prodierunt Dordraci MDC XCV. 4.

§. VII.

Fuisse autem illis olim inter כנרל et נערל discrimen obseruatum, colligere nonnulli ex tractatu talmudico *ע. XII. הל. I.* uoluerunt. 10. *DRYSIVS* ita haec differre autumat, vt posterius non nisi de calceo pedis, prius etiam de manus calceo, alias chirotheca dicto, vsu ueniat, *lib. II. praeteritorum, pag. 64.* Rabbi inde *IMMANUEL* citatus *REINHARDO BACKIO comment. ad Psalm. LX. p. 2. fol. 97. נערלי ע. Psalm. LX. 10. chirothecam meam uertit, addito commentario: Mos erat regum, cum obsiderent urbem fortem, ut rex chirothecam suam supra muros intra urbem conijceret, innuens, se ab urbe non recessurum, nisi capta ea. Paucis uero se probauit ista distinctio*

ctio, vti post ERASMV M et GROTIVM iudicat BYNÆVS *l. c. lib. I. cap. VI. §. X.*

§. VIII.

Quod ad formam attinet et qualitatem horum calceorum, quemlibet plura de iis scire gestientem erudire vltcrius BYNÆVS poterit, loco supra §. VI. citato accurate satis vtramque describens. Ego hic b. MARTINI GEIERI solum adducam iudicium, qui in tractatu *de luctu Hebraeorum, cap. XV. pag. 301.* ex sacris paginis uix illam irrefragabiliter probari posse censet, forte autem, eadem ratione, vti apud nos Germanos etiam pro ciuitatum regionumque discrimine aliae calceorum formae uiris sint, feminis aliae, aliae a personis honoratis, aliae a colonis, aurigis, tabellionibus, ceterisque eiusce-modi hominibus adhiberi soleant, similem haud dubie in populo Dei deprehensam fuisse diuersitatem quoad ipsa haec pedum inuolucra, autumans. De quo et consuli haud inutiliter poterit SOPRANES *l. c. cap. VI. fol. 318. ff.* De corrigiis calceorum uid. b. LV THERVS in *comment. ad Genes. XIV. 23.* MARTINVS DEL RIO in *adagiis sacris, tom. I. adag. CLXXIII. pag. 185. et 10.* FRIDER. MAYERS in *ecloga euangelica ad Dominic. IV. Aduentus, quæst. III. tom. I. pag. 90. sqq.* editionis a S. R.

S. R. NEUMEISTERO nuper anno huius seculi XXXII. adornatae. De luxu circa calceos Iudaeorum, quem in sexu sequiori in primis reprehendit diuus Iesaias uates cap. III. comm. 16. 18. nihil in medium afferimus. Conferri de eo poterit ISAAC. ABARBANEL in *comment. ad Iesaiam l. c.* Tribus adhuc uerbis circa modum induendi calceos, Iudaeis hodiernis receptum, quam superstitiosi illi in calceandis pedibus sint, ex IO. BVXTORFIO haec commemorabimus. *Calceum dextrum*, ita loquitur is in *synagoga Iudaica*, cap. IV. primo loco induere debet, *sinistrum uero postremo*, sed *sinistri corrigia primo nectenda est*, deinde ad dextrum deuenitur. Cuius calcei ita compositi sunt, ut corrigiis careant, ille *sinistrum primum calceare debet*, (noctu prius semper exiit calcens sinister) ut pius ille Rabbi Iochanan et docuit et praecepit.

§. IX.

Vtrum sanctissimus Seruator noster in diebus carnis calceatus, an sine calceis, incesse- rit? quaesitum quondam fuit. Excalceatum eum uolunt ALPHONSUS TOSTATUS, DIONYSIUS Carthusianus, BONAVENTURA et LYRANUS. At calceis indutum eum rectius sistunt CHRYSOSTOMUS et AVGVSTINUS, hosque secuti SOPRANES l. c. f. 378. BALDVINUS l. c. cap. XXVI. et BYNAEVS l. c. pag. 12. sq. Nec de discipulis

discipulis Seruatoris, nudipedes simpliciter eos fuisse, credidile est. Cui quamuis sententiae refragare multi putent praeceptum magistri, a diuo Matthaeo euangelista cap. X. 10. commemoratum, reuera tamen paulo accuratius expensum hoc minus aduersari isti deprehendimus. Varie interim explicarunt id interpretes. Quare in hunc eorum dissensum genuinumque effati Seruatoris sensum pluribus inquirere iam allaborabimus.

§. X.

Quasdam uirorum doctorum circa locum hunc opiniones attulit desideratissimus nec sine communi orbis eruditi planctu mortalibus ereptus IO. CHRISTOPHORUS WOLFIUS in *curis suis criticis et philologicis*, tom. I. pag. 178. Citatus ab ipso SALMASIUS differentiam praesertim inter Romanos Graecosque calceos attendi hic debere autumauit, Seruatoremque non horum, sed istorum, usum discipulis interdixisse uoluit. Secundus autem hac in explicatione patres quosdam fuit uir hic doctissimus. Ita enim e. g. HIERONYMUS in *epistola ad Eustachium de custodienda uirginitate*, calceorum inter christianos usum improbaturus, argumento hocce uitur, ad Seruatorem prouocans, quem nullos gestasse calceos exinde probare conatur,

F

natur,

natur, quoniam in historia passionis ipsius, uestimentorum eius ubi diuisio narratur, nulla fiat calceorum mentio. Quae dum scripsit **HIERONYMVS**, recordatus forte effati Ioannis baptistae, a Matthaeo cap. III. II. adducti, non est, uix ita, hoc si fecisset, iudicaturus.

§. XI.

Multos interim christianorum eiusdem fuisse sententiae calceosque pariter abiecis-
 se, ex primorum post Seruatorem natum seculorum historia constat. Cuius rei si originem indagamus, uel ex male intellecto hoc Matthaei loco, uel ex more Cynicorum seu philosophorum ueterum, quibus in illa duritie noluerunt esse inferiores, ab istis ideo adamoto, deducere illam necesse habebimus. Congruam uiris *αυτοδοξίας* iudicat **CLEMENS** Alexandrinus lib. II. *paedagogi*, cap. IX. eandemque toto isto capite commendat, iis praecipue, qui uitam asceticam elegerint. Cum quo consentit **IOANNES CASSIANVS** lib. X. *de habitu monachorum*, utile id esse pronuncians, ut nudi ipsi ingrediantur, ita tamen, ut uel ob nimium frigus uel nimii caloris ergo permissione Christi uti queant. Quare monachos etiam, ab ethaicis Ascetarum nomen assumentes, *αυτοδοξίας* eorum imitatos fuisse

isse legimus. Hanc enim philosophis, paulo alperio-
rem qui ασκησιu profitebantur, maxime uero Cynicis, fuisse receptam, ue-
terum monumenta loquuntur. De Diogene, quod fuerit ανυποδητος, testatur DIOGENES
LAERTIVS in uita ipsius, quando ait: γυμνοῖς
περιχιονα επαιει. LUCIANVS de alio quodam
Cynico: αιχμης, αγιταν ει, ανυποδητεις. De
Socrate quoque fidem facit ARISTOPHANES apud LAERTIVM:

βριθνη τ εν ταις οδοις, και τω φθαλμο
παραβαλλεις.
και ανυποδητεις, κακα πολλ ανεχη, και εν φμιν
σιμιοπροσωπεις.

§. XII.

Notari praecipue TERTVLLIANI, quod de calceis tulit, iudicium meretur, in libro *de pallio cap. V.* obuium, ubi *proprimum togae tormentum* illos appellat. Quod quam ratione sit intelligendum, incideret hic monebo. Erat Romano ipse ante vsus habitus TERTVLLIANVS, presbyter autem factus pallium, exteriorem ueterum ακριβη πολιτειαν sectantium habitum, sumserat, quod ut defenderet, de pallio singularem istum citatum librum consignauit. Non uero commune illud erat christianorum, sed philosophicum, quod τριβωνα aut τριβωνιον dicere

solebant, pallium. Qui enim in Italia tunc temporis humaniores literas docebant uel philosophi erant, ex Graecia plerumque ueniebant pallioque utebantur. Hos imitabantur ex christianis illi, qui Ascetarum nomine salutabantur. Vnde et propter hancce habitus communionem eodem cum philosophis commate notati, *γραικοι* dicebantur *επιθεται*. Audiatur hanc in rem **HIERONYMVS** ad *Furiam* ita scribens: *Ubiunque uiderint christianum, statim illud de trinitate, ο γραικος επιθετης, uocant impostorem, detrahunt; christianum non quemlibet intelligens, sed Ascetam, arctiorem disciplinam amplexum, et φιλοσοφικωτερον in uera religione uersantem. Quamuis apud omnes Ascetas uniuersale hoc non fuisse, fidem SOCRATES facit, quando in historia ecclesiastica, lib. VII. cap. XXXVII. Siluanum rhetorem, ασκητην και ακριβως χριστιανιζειν επουδακτοτα, habitum non mutasse, tradit. Vti Heraclas etiam diu comuni ueste usus fuit, quod ex ORIGENE, cuius uerba **EUSEBIVS** l. c. lib. VI. cap. XX. adducit, colligit **SALMASIUS** in notis ad *Tertullianum de pallio*. Romani contra uti toga, sic calceis utebantur, quos inducebant in publicum prodituri. Eleganter inde **PLINIUS**, amicum, qui per aliquod temporis spatium in uilla sua haeserat, inuitaturus, ut urbem resalutet, ait: *Quousquam calcei nusquam, toga feriata?* id est, quousque dura-*

bit otium illud, quo nec calceis vteris, nec toga? In uilla namque nulli aderant illustres uiri, quare induere ea opus non habebant. Ex quo explicari etiam MARTIALIS potest lib. X. epigr. XLVII. cui illa dicitur beata esse uita, ubi sit nunquam lis, toga rara, mens quieta. Sunt, qui hic *togam raram* uolunt esse tenuem, pellucidam. Sed errant, ad hunc modum qui interpretantur MARTIALEM. Reuera enim eadem haec est, quae apud PLINIVM nuncupatur *feriata toga*. Quod iis confirmatur, quae statim addit MARTIALIS: *lis nunquam*, id est, ut nunquam imponatur nobis in forum prodeundi togamque sumendi necessitas. Publicum enim uestimentum toga erat, eundemque habebant usum calcei. Togam ergo cum deposuisset TERTULLIANVS, calceos quoque abiecerat, eosque inde *tormentum* appellat, quoniam pedes adstringebant, *togas* uero *proprium*, quoniam non inducebantur, nisi quando togam induebant. Quae singula qui coniungit, haud inepte exinde concludere mihi posse uidetur, non tam effato hocce, circa quod uersamur illustrandum, Servatoris motum, (uti causae instar adducunt id nonnulli) quam morem potius philosophorum secutum, calceorum se abstinuisse usu TERTULLIANVM.

§. XIII.

Falli autem simul eos patet, qui Seruatorem hic omnem plane interdicere calceorum usum suis perhibent, de scopo eius non certi satis et convicti. Aliud est, quod observare suos tunc temporis discipulos volebat. Quod praecipue attendi hic oportet. Animus nimirum ipsi est, circa futuri muneris rite obeundi partes eos erudienti, inculcare ipsis, quomodo respectu earum rerum, quae ad victum pertinent, gerere se, nec de istis solliciti anxique esse debeant, dum fore indicat, ut ab illis, qui eos excepturi sint, iis omnibus satis instruerentur. Alio hunc in finem loco ea de re convicturus eos, num vlla unquam earum rerum in via indiguerint? interrogat. Luc. XXII. 35. Quare hac divina vult eos niti providentia, aliquid inde praeter ea, quae essent usus quotidiano inseruitura, adeoque in futurum nihil, et ne soleas quidem, portare secum vetans. Conf. CORNELIVS ADAMI in *observationibus theologico-philologicis*, p. 137. et CAROLVS LE CENE in *projet d'une nouvelle version françoise de la Bible*, pag. 10.

§. XIV.

Secus faciebant alii, diuersi ab isto, quem hic commendat Seruator suus, ritu. Plures
hi

hi soliti erant secum gestare iter facientes calceos, quo, si isti, quibus induti erant, fuissent conspurcati, purgare eos et cum illis commutare alios possent. Hinc ex uia lutosa uenientes, priusquam aedes aliorum intrarent, nitidiores subligare eos solitos fuisse soleas, legimus. Quare apud **PLAUTVM** *Trin. II. 1.* ancillae etiam commemorantur sandaligerulae. Imo quo commodius ita plures simul gestare possent, sandalothecas habebant. Vid. **POLLUX** in *onomast. VII. 22.* Ipsi pariter philosophi, qui soleati erant, soccos in pera sua habebant, quibus in qualemcunque euentum vterentur. Vnde apud **PLAUTVM** *Pers. I. III. 43.* *Cynica e gente oportet esse: necesse est habeat marsupium, ampullam, strigilem et soccos.* Quibus uerbis aperte Cynicis marsupium tribuitur. Pera enim, quae sectae illius insignie erat, gestabant. Ex quo phrasis illa, simul intelligere licet, quid significet: redigere se ad peram, id est, ad istius sectae professionem. In illa autem pera ampullam habebant, oleo scilicet repletam, quo pedes, antequam soleas inducerent, item corpus balneis vsuri vngebant. Aderat et strigilis, qua detergebant oleum superfluum, denique focci.

§. XV.

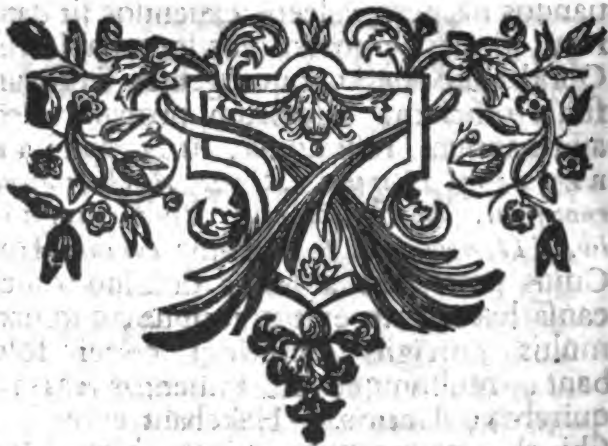
Non erit ergo, quin simplicissimam pariter ac uerissimam quilibet esse iudicet nostram loci Matthaei praesentis explicationem, dubium. At confirmat adhuc illam alius isque parallelus locus Luc. X. 4. quo discipulos *μη βαλκτιον μηδε υποδηματα uult βασαζειν* sanctissimus Seruator. το βασαζειν uero hic non significare *inducere*, sed *portare*, scilicet alios calceos praeter eos, quos induxeris, apertum est, si conferamus Matth. III. 11. ubi portationis huius mentio itidem occurrit, et το βασαζειν pariter vsurpatur, quod aperte *portare* denotat, non *gestare* seu *induitos habere*. Indignum hic se pronuntiat Ioannes, qui calceos portet Seruatoris. Erat autem hoc seruorum, post dominos in publicum prodeuntes calceos eorum portare. Quae de re qui plura cupit, adeat scriptores laudatos a b. 10. CHRISTOPH. WOLFIO in *curis phil. et crit. tom. I. pag. 58.* Qui uero το βασαζειν uertunt: *reponere ad locum suum*, impropriad tribuunt illi significationem.

§. XVI.

Lucem ex hoc ritu accipiunt etiam regis Davidis uerba, quae habentur Psalm.
 LX.

LX. 10. vbi ita inquit ille: *Moab est pelvis mea, super Edom proiciam calceos meos.* Coniunguntur ibi duo haec. Quoniam enim soleas tantum gestantes facile pedes conspurcabant, hinc ad conuiuium uenientes calceos exuere pedesque lauare, ad vtrumque uero munus seruos adhibere solebant, Dauides rex de Moabitis atque Edomitis sub iugum missis haec pronunciat, seruilem eorum indicaturus conditionem, quod illis pedes lauandos his uero calceos exuendos sit daturus, id est, seruorum eos loco habiturus. Quod apud alias quoque gentes seruorum fuisse officium, auctorum probant idem affirmantium testimonia, u. g. apud **RENTIVM** *Heautont.* l. 1. 72. *Ad sedo, accurrunt serui, soccos detrahunt.* Vnde **PLINIO** lib. *VII. epist. LIII.* dicuntur *calceare* serui. Cuius praestandi a seruis domino officii causa haec forte erat praecipua, quoniam multis corrigiis constringi calcei solebant, multumque ad soluendas eas requirebatur laboris. Habebant enim lora sibi ab extrema parte alligata soleae istae, tum ansulas seu ligulas, per quas immittebant lora, et ita ansulas constringebant. Facit ansularum harum mentionem **VALE- RIVS MAXIMVS** *VIII. 12. exemp. exter. 3.* quas Graeci *αἰγῶνυσας* appellabant. Vid. **AE- LIANVS** *IX. 11.* vbi lora dicuntur *αἰγῶνυσας*.

Rusticorum autem calceos ferreis instructos fuisse clavis, ex THEOPHRASTO et CHRISTIANO BRVINGSIO refert 10. GODOFREDVS VNGERVS in *analectis antiquario sacris*, sub finem elapsi anni Lipsiae in forma octopartita editis, pag. 21.

VI.
DE
SOLLICITA VETERVM
LIBEROS EDVCANDI
AC ERVDIENDI
CVRA,
OCCASIONE LOCI
2. TIM. I. 5.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

§. I.

Quemadmodum singularis atque stupenda est, quae ex totius elucet societatis humanae constitutione uariorumque in ea ordinum uel statuum determinatione, supremi Numinis clementia ac sapientia: ita idem de paterno imprimis, ex matrimoniali resultante et in societate parentes inter ac liberos fundato, statu profiteri par est, quotquot iudicare de rebus pretiumque iis rite tribuere ualent. De utilitate quidem ac necessitate eius dubitare sanus nemo poterit, cum longe miserrima tam singulorum hominum quam vniuersi mortalium generis futura esset conditio, parentes nisi curam liberorum gererent et, ut utilia aliquando isti societatis humanae membra euadant, legitima educatione efficerent. Voluit hunc in finem uicarios suos parentes esse, partemque quasi cum illis imperii sui communicauit summum Numen. Vnde tantam parentum statuerunt esse auctoritatem uariae
gentes

gentes, vt et uitae necisque ius tribuere in
liberos ipsis non dubitauerint, prouti de
Romanis id tradit DIONYSIVS Halicarnas-
sensis lib. 11. *antiquitat. Romanarum* et VALE-
RIVS MAXIMVS lib. V. cap. VIII. add. SENE-
CA de clementia lib. I. cap. XV. De Hebraeis
idem affirmare conatus est IO. BODINVS lib. 1.
de republica, cap. VI. Contrarium uero rectius
docetur ex Deut. XXI. 18. 19. 20. ad quem
locum conferatur IOANNES CLERICVS.
Ex quo falli finit IO. FRIDERICVM HOR-
NIVM patet, quando in *polit. architect. lib. I.*
cap. 11. §. IV. naturaliter parentibus uitae ius
et necis competere in liberos asserit. Tan-
tum enim utique, quantum honestae requi-
rit educationis ratio, in hos licere illis con-
stat. Ad uitae uero necisque ius extendi hoc
non posse quilibet uidet, cum summo istud
imperanti competat, cui grauiores infligendi
liberis immorigeris poenas reseruata est diui-
na pariter ac humana lege potestas. Conf. IO.
FRANCISCI BVDDEI *institutiones theologiae*
moralis, part. 11, cap. 111. sect. VI. §. XXIX.

§. II.

Magnam uero adeo parentum cum esse
uoluerit et naturae lex et diuina reuelata
nobis uoluntas auctoritatem, finemque il-
lius constitutum esse iam monuerimus edu-
cationem liberorum ingenuam atque pru-
dentem

dentem; hanc leuioris sane momenti non esse, nec leuem, quae ad suscipiendam dignè istam imposita deprehenditur parentibus, obligationem, facile apparet. Imo uero arduum maxime est atque difficile hoc officiorum genus, vt uel difficillimum salutatum a prudentioribus fuerit; at necessarium simul praecipue et abiis, quos parentum classi annumerauit Numen sapientissimum, summa obeundum fide ac industria. Cum enim communis ea sit, omnibus mortalium singulorum insidens pectoribus, labes atque imbecillitas, ad mala vt, simulatque edui in lucem ac suscepti sumus, propensi deprehendamus atque proni, ideoque in continua uersemur prauitate et peruerso mentis habitu; cum ad quaelibet flagitiosae turpitudinis deuia ac praecipitia abripiamur nobis relictis cunctis, et, si uel aliqua ingenuitatis gliscat in mente atque uindicare sese cupiat scintillula, impedire tamen illa nequeat, quo minus ad turpia et inhonesta impulsu fortiori mentem propellat praua indoles corruptaque natura; salutaris sane adiuuare nos institutio ac disciplina debet, ingeneratam mali uim oppugnans et rationi, uirtutis robore munitae atque confirmatae, coercendam tandem omnino subiiciens.

§. III.

Sollicita ergo merito ea est parentum, quibus liberos concessit diuina benignitas, cura,

cura, vt a primo statim illis uitae habitu cum lacte quasi sanctos instillent atque innocentes mores, vt, simulac sensibus illi quid percipere ac uel gestu saltem animi statum habitumque prodere incipiunt, ea, quae ex familiari mortalibus omnibus delinquendi pronitate et prolapsae in hanc mentis aegritudinem naturae infirmitate ac languore procreſcunt, iusta tempeſtiue excindant disciplina, uel humaniter dehortando, uel minaciter uituperando atque corrigendo, aut, ſi fruſtra haec fuerint, uerberibus moderatis coercendo, vsque dum, ſeuerioris deinde ſiue diſciplinæ ſiue doctrinae euadentes capaces, paedagogo tradantur instituendi et accuratius pro indolis ingeniique ratione ſapientiae ac uirtutis praeceptis imbuendi. Prudentem hancce formandi liberos curam a prima iam eorum, eademque tenerrima aetate demandatam ſibi eſſe credere ſingulos parentes eos, qui circa incumbentem ſibi educandi ſpartam uerſari rite geſtiunt, praecipue ſupra monui. Sicut enim membra corporis, iudice PLVTARCHO in libro *de educatione liberorum*, ab ipsis ſtatim infantis natalibus, quo adoleſcant nec diſtorqueantur, ſingenda ſunt, ita etiam inde ab initio formari eius indoles debet. Facilis ſane deprehenditur ob molliſſimam effectum pueritia, animisque puerorum teneris etiamnum facile inſidet, quod diſcunt, prouti diſſi-

difficulter, quae dura sunt, molliuntur, et quemadmodum mollibus sigilla inprimuntur ceris, sic disciplinae puerilibus adhuc animis infinguntur.

§. IV.

Verum enimvero cum non solis sibi nasci homines et in lucem edi, sed ideo etiam mortalium adiungi a benignissimo creatore ordini sciamus, quo vtili pariter communis se aliquando societatis membra praebeant debique ex ipsis ad alios redundant fructus: in id non minus cunctos animi intentos esse neruos iubent parentes pii prudentesque, vt honesta arte liberorum mentes imbuant, animique dotium rationem habentes, eiusmodi uiuendi destinant eos generi, cui uel maxime respondeant illae atque deprehendantur idoneae. Egregia sane hanc in rem comparata SOLONIS uerba sunt, quae occurrunt apud LVCIANVM in *dial. de gymnasio*, p. 744. *Cum primis omnem, ita sonant ista, curam suspendimus, ut ciues et mente boni et corpore efficiantur ualidi. Tales enim ipsi sibi prodesse in pace possunt, una rem publicam administrantes, neque non in bella ciuitatis libertatem atque salutem seruare ac propugnare. Legi etiam merentur, quae vberius de necessaria maxime hac cura disseruit supra laudatus BYDDEVS in dissertat. de cultura ingenii, Halae anno MDCXCIX. habita, ac deinde in ipsius selectis iuris naturae et gentium, p. 293. seqq. recusa.*

G

§. V.

§. V.

Varia occurrunt elegantissima curae eiusmodi prudenter ac sollicitè nec infelicitè susceptae a parentibus circa educandos erudiendosque liberos exempla in sacro ueteris pariter ac noui foederis codice. Omnium instar esse possunt, quae tam in illo de pia narrantur Samuelem prophetam enixa Hanna, quam quae in hoc de deuota Timothei matre Eunike praedicantur atque imitanda proponuntur 1. Sam. I. 28. 2. Tim. I. 5. pulcherrima maternae in educandi negotio adhibitae solertiae ac industriae, quibus et de patribus similia adiungi possunt laudabilia exempla uaria, documenta. Vide quae ad posteriorem inprimis locum afferuntur exempla plura a PHILIPPO PICINELLO in *luminibus reflexis, siue omnium ueterum classicorum et ethnicorum auctorum exactissimo cum singulis capitibus ac singulis pene sacrorum bibliorum uersiculis consensu* ad h. l. b. SEBASTIANO SCHMIDIO in *praefatione ad collegium biblicum posterius*, p. 3. sq. et b. IO. FRIDERICO MAYERO in *dissertatione de institutione paterna*, pag. 63. Ad ueteris foederis ecclesiam quod attinet, de summa in illa circa liberos probe formandos industria renacique praecepti, id iubentis, diuini exsequendi studio, et indefessa animos eorum necessaria imbuendi rerum utilium cognitione cura erudire nos potest THEOD.

DASSQVIT

DASSOVII *de infante Hebraeo liberaliter educato* Wittebergae anno superioris seculi nonagesimo octauo euulgata dissertatiuncula, quae, licet tres saltem paginas impleat, potiores tamen exhibet a Iudaeis sincero ac eodem semper zelo ingenueque institutae liberorum educationis, prouti antiquiores eorum scriptores de iis commentati sunt, circumstantias. Addantur illi cel. IO. HENRICI A SEELEN *commentatio de institutione iuventutis apud veteres Hebraeos*, Lubecae primum anno MDCCXVIII. edita, deinceps autem in meditationibus eius exegeticis, parte I. pag. 60. seqq. recusa, et summe reuerendi nostri IO. LVDOVICI SCHLOSSERI, fautoris et cognati non sine tenerrimo mihi amoris affectu cogitandi, eruditum, quo sub muneris mei ingressum anno MDCCXXXVI. fauorem mihi suum probare beneuole uoluit, schediasma epistolicum *de pseudoadia Christi*, pag. 18. seqq. scriptoresque ab illo pariter ac cl. SEELENIO commemorati. De scholis et academiis Iudaeorum docte praeter alios egit b. IO. CHRISTOPH. WOLFIVS in *bibliotheca hebraea*, vol. II. pag. 918. seqq. ubi pag. 924. sq. elenchum suppeditat scriptorum eo pertinentium. Quibus addi poterunt HERMANNVS CONRINGIVS in *antiquitatibus academicis*, quas nitide nuper et eleganter recudicurauit cel. CHRISTOPHORVS AVGVSTVS HEVMANNVS, *dissert. IV. et supplm. LX. et* IO. LVDOVICVS

VICVS SEIFERHELDIVS in programme *de scholis Hebraeorum*, quod occurrit in FRIDERICI IACOBI BEYSLAGII *syllogae variorum opusculorum*, tom. I. pag. 582. seqq. Conferatur hic praeter ceteris etiam b. 10. ALBERTVS FABRICIVS in *bibliographia antiquaria*, cap. XXI. §. I.

§. VI.

Nobis, cum circa delineandam Hebraeorum in educatione liberorum adhibitam industriam uersati ita fuerint uiri hi doctissimi, ut, quod addi forte posse uideretur, nihil restet, allegatus supra diui Pauli locus haud iniucundam de simili aliorum populorum grauissimo huic negotio dicata cura atque diligentia cogitandi, et ueterum consulendi auctorum monumenta occasionem suppeditauit, quae iam, quanta fieri poterit breuitate, enodabimus. Quo minus ergo, Iudaeos solos iusto illo diuina circa hoc officium iussa exsequendi zelo conspicuos fuisse, iudicemus, aperta prohibent, quae similia inter alias pariter gentes reperiuntur, huius rei exempla atque testimonia. Ex quibus, quam clare illud et distincte ipso inculcetur rationis lumine, constare satis quidem potest. Tamen orientalium autem populorum, quam Graecorum Romanorumque testantur hoc antiquitatum monumenta, unde accuratius recepta dictis gentibus

gentibus educandae prolis ratio erui ac demonstrari potest.

§. VII.

Persas, quorum tamdiu robur suum retinuit ac incrementa regnum sumsit, quamdiu principes illius, gens atque iuventus inprimis togae sagique studiis enixe fuit dedita et adfuefacta, primo salutare liceat. Minime, ut illiberali otio marcescerent liberi sui, committebant hi, seueriorisque potius retinentes adeo disciplinae erant, ut cibum eos prius capere non paterentur, quam in exercitiis tam acriter, ut haec et ruborem et sudorem elicuerint, fuissent occupati.

§. VIII.

Quo uero accuratius in educationem animaduertetur iuuenum, forum habebant, liberum uocatum, in quo et regia et ceterae exstructae erant curiae, rebus repulsis inde uenalibus et circumforaneis hominibus horumque, ne iisdem iuuenum bene institutorum perturbaretur disciplina, uociferationibus acturbis. Diuisum uero fuisse forum illud in quatuor curias, XENOPHON testatur, pueris una, altera adolescentibus, tertia uiris, et iis, qui

etatem militarem exceſſerant, attributa quarta. Mature vt hic diſcerent honeſtis delectari turpibusque offendi iuuenes, acerrimam fuſcipiebant curam, et quo a libidinibus arceretur aetas illa, aeſtuans quae facile deprehenditur, in labore contra patientiaque exerceretur, laudabili operam dabant conſilio. Vid. XENOPHON in *Cyropædia*, lib. I.

§. IX.

Ephori autem addebantur, tanquam perpetui cuſtodes, iuuenibus, quorum ſine impetrata uenia uerſari illis in publico non licebat, ne, dum aetate nondum ac doctrina eſſent conſecti, per alios corrumpereſſent. Quae prudenter ita tum ab ipsis parentibus, tum ab aliis arceſſitis in ſubſidium magiſtris, tributa liberis formandis cura fortunato non potuit non euentu gaudere ac ſucceſſu, dum, qui aberrabant etiam, contumaces uel iuſta in uiam reuocabantur auctoritate, uel plane eradicebantur. Plura de praedicando iſto Perſarum circa hanc rem zelo legi poſſunt in GEORGII NICOLAI KRIESKII *historica de inſtitutis ſcholis apud Perſas* commentatione, Ilſeldae anno ſupra milleſimum ſeptingenteſimo et uigeſimo in forma quadripartita edita.

§. X.

Quae de Persis eorumque adhibita in educandis liberis diligentia narrauimus, de Graecis non minus ac Romanis eadem ratione constat. Atheniensium legislatores de liberorum disciplina singulares tulisse leges iisdemque, quomodo sit educandus puer, quemadmodum item adolescens, praecepisse, refert DEMOSTHENES *orat. in Timarchum*, cuius uerba allegat IO. PHILIPPVS PFEIFFERVS *lib. IV. antiquitatum Graecarum, cap. XXVIII.* ipsam quoque legem ex citato DEMOSTHENE adducens. Confirmant idem, quae ARISTOTELES *lib. VII. polit. cap. XVII. et PLUTARCHVS in Lycurgo fol. 50.* de magistratibus *παιδαγωγούς*, in Graecia quondam usitatis, docent. Quorum ille toto octauo libro publicorum eiusmodi, quibus ingenuos educandi liberos demandetur cura, magistratum praedicat utilitatem, et Spartanos inde, quod singulis parentibus prudenti consilio liberorum haud permiserint suorum curam, sed communem potius in se ingenuorum puerorum educationem susceperint, magna laude onerat. Quem quidem morem longe isti, suo qui tempore receptus deprehendebatur Atheniensibus, ut, prouti ipsis consultum genitoribus esset, liberos educarent, praefert. Videri de eo omnino XENOPHON poterit

poterit de *institut. reipublicae Lacedaemoniensis*, cap. II. §. II. itemque ARISTOTELES loco citato lib. V^{III}. cap. I.

§. XI.

Solebant autem, quemadmodum de Persis idem tradidimus, liberis suis praecceptorem quendam domesticum praeficere et Graeci et Romani, qui paedagogus dicebatur, siue e seruis is esset literis imbutus, siue aliunde aduocatus et in contubernium assumptus. Vid. ARISTOPHANES in *nubibus*, act. III. scen. III. et PLAVTVS in *Bacchidibus*, act. III. Deinde uero in publicas mittebant eos scholas, harumque moderatoribus tradebant. Vnde fit, ut QVINTILIANVS in *institutionibus oratoriis*, lib. I. cap. XII. de eo inter alia, utrum domesticum praeficere liberis melius sit inspectorem, an uero in scholas eosdem mittere praestet? disputet. Recte autem omnino quaestionem hanc ita diiudicat, ut, qui coniungat utrumque, prudentissime ipsi agere uideatur. Vsitatum uero adeo inter eos illud erat, ut nec in comoediis, in quibus exhiberi plerumpue uulgaria solent, magistros comites addere adolescentibus negligerent. Vid. TERENCEVS *Andr.* I. I. 27. et PLAVTVS *Bacchid.* III. III. 18. SVETONIVS in *uita Augusti*, cap. XLIV. Quamobrem paedagogos istos ad uigesimum usque aetatis annum

annum praefectos pueris fuisse, illosque commisos sibi ad gymnasia etiam deduxisse ac domum reuersos ceteras docuisse res scitu vtilis, laudatorum scriptorum testimoniis docemur. Vid. de illis IO. IACOBI CLAVDII diatribe *de ueterum paedagogis*, Traiecti ad Rhenum anno MDCXCI. edita, et Helmstadii cura IO. DAVIDIS MVLLERI anno MDCCXIX. recusa.

§. XII.

Scholarum, quarum obiter antecedenti paragrapho mentionem fecimus, probe Graeci aequae ac Persae rationem habebant. Sic de vrbe Mycaleffo, quod amplissimam habuerit scholam, THVCYDIDES narrat *lib. VII. de bello Peloponesiaco, cap. XXIX.* vti et Clazomeniae ludum fuisse siue aedificium, in quo publica auctoritate erudiendis liberis constitutus magister fuerit, AELIANVS auctor est *lib. XII. historiarum, cap. IX.* Euolui de scholis his Graecorum quondam haud incelebris potest CHRISTIANVS FALSTERVS in *sciagraphia de Graecorum historia literaria, cap. IV.* ubi *pag. 89. sq.* illos etiam commemorat, qui circa istas describendas fuerint uersati. Nemo uero hactenus, quantum sciam, rite memoriam earum illustrandam suscepit. Recentissime omnium de scholis et academiis Graecorum, Homeri tempore clavis, erudite

commentatus est IAC. FRIDERICVS REIMANNVS
in *incunabulis omnium scientiarum ex Homero eru-
tis et systematice descriptis*, sect. I. cap. IV. et V.

§. XIII.

Nec aliter sese in Italia res habuit. No-
tum est Camilli ad Faliscam urbem factum,
cum prodere ipsi eam publicus ludimagister
uellet, vberius a DIONYSIO Halicarnasseo quod
narratur. Sed et Romanis antiquissimis de-
cemuirorum temporibus scholas fuisse, hi-
storia nos docet. Dicuntur enim ex digni-
tate sua eiecti illi, quoniam stuprare Virgi-
niam Appius Claudius fuerit conatus; quam
is virginem vna cum nutrice sua in schola,
iuxta forum sita, uiderat. Vid. LIVIVS *lib. III.
cap. XLIV.* et DIONYSIVS Halicarnasseus *lib. XI.*
Sequentibus autem temporibus, cum palam
florere apud Romanos literae coepissent, (an-
tea enim praeter legere et scribere haud in
scholis quid discebant) quamplurimae fue-
re Romae scholae, grammaticae, rhetori-
cae et philosophicae. Imo et in ipsis ca-
stris habere illas solebant. Vid. SVETONIUS in
vita Caligulae, cap. XLV. et laudatus supra
FALSTERVS in *quaestionibus Romanis siue idea hi-
storiae Romanorum literariae*, lib. I. cap. IV. alii-
que a b. FABRICIO allegati loco supra citato
§. III. seqq.

§. XVI.

§. XIV.

Non tamen, inter populos saltem hosce cultiores deprehensas eiusmodi sapientiae fuisse uirtutisque officinas, credendum. Ab ipsis illis, quae barbarae alias censebantur, gentibus publicas erectas quoque scholas fuisse, Gallis e. g. et Germanis, constat. De Gallis testem habemus TACITVM *lib. III. annalium, cap. XLIII.* ubi nobilissima dicitur Galliae soboles Augustoduni studiis operari liberalibus. De Germanis idem docet, qui prae ceteris commendari circa hanc historiae partem meretur, celeberrimus academiae Wittebergensis polyhistor IO. GUILIELMVS BERGERVS in erudita ao. MDCCXXII. habita de prisco Germano haud illiterata dissertatione.

§. XV.

Maximam uero partem grammaticae fuere scholae hae, quas uiri etiam illustres et dignitate graues frequentabant. Vid. SVETONIUS de illustribus grammaticis, *cap. III. et VII.* Ex quo, haud quidem auctorum forte explanationibus in puerorum saltem gratiam dicatas illas fuisse, patet, sed dissertationibus potius seu confabulationibus de rebus eruditissimis instituendis; quemadmodum in academiis et gymnasiis uel hodiernum eadem

dem ratione actus solemnes tales, nemini ignoti, celebrari solent. Variis tamen, vti de Persis supra idem monuimus, fiebat institutio haec modis, ita, vt pro diuerso auditorum, qui aderant, captu alia tractarentur atque alia. Hinc commisisse ad excitanda discipulorum ingenia aequales inter se dicitur Verrius Flaccus, SVETONIO teste *l. c. cap. XVII.* Varios etiam adire grammaticos solebant, vti refert illud AVLVS GELLIVS *lib. VI. noctium Atticarum, cap. VI.* Poetas autem potissimum explicabant hi grammatici. Vnde tot in poetas orta fuere scholia, quoniam in scholis explicabantur isti, et eloquentia linguaeque addiscebatur ex illis proprietas.

§. XVI.

Absolutis scholis his grammaticis sufficientibusque iactis in illis studiorum fundamentis, ad philosophiam transire iuebantur proprie sic dictam ac rhetoricam artium liberalium alumni. Coniungebantur uero haec, vti uidere est ex PLINIO *lib. III. ep. III.* Et circa orationes quidem celebres cuiusdam oratoris explicandas occupari industriam suam rhetores iuebant, vti de Iuliano testatur GELLIVS *loco citato, lib. I. cap. IV.* Quod in causa esse deprehendimus, quare orationibus illis addita scholia legamus; quemadmodum

modum in Ciceronis orationes ASCONIVS PAEDIANVS, in Demosthenis sermones VLPIANVS, in aliorum habitas orationes alii illa adornarunt, de quibus large pro more suo et accurate differentem relegere quilibet potest desideratissimum decessorem meum IO. ALBERTVM FABRICIVM in *bibliotheca sua latina*. Philosophi librum quendam explicandum sumebant sibi PLATONIS uel ARISTOTELIS. Vnde GELLIVS inter alia *l. c. lib. I. cap. IX.* ita scribit: *Hic a symposio Platonis incipere gestit* etc. Sed et curitare per urbem ad hominum nobiliorum aedes illi, scilicet tenuiores, solebant, ut ex GELLIO patet *lib. VI. cap. X.* Imo saepius ad ordinanda adolescentum studia isti uel alii homines adhibebantur docti. Vid. PETRONIVS *pag. 27.* editionis a IOSEPHO ANTONIO GONSALIO curatae.

§. XVII.

Ceterum quando domi facta erant haec, peregrinas etiam in vrbes mittebantur iuvenes literarum studiosi. Antiquis sic temporibus ex vrbe Roma in Hetruriam iter facere iubebantur, LIVIO teste *lib. IX. cap. XXXVI.* postea uero Massiliam, extremis denique temporibus Graeciae vrbes petere debebant. Narrat illud AVLVS GELLIVS *loc. cit. lib. I. cap. II.* Et Ciceronem suum pariter filium Athenas misisse, quis est, qui ignoret? Legatur

Legatur de eo lib. III. de officiis, cap. XII. et lib. XVI. epistolarum ad diversos; epist. XXI. Iunc ipse summus hic Romanorum orator, cum iunior adhuc esset, Apollonii Molonis audiendi ergo profectus Rhodum est; quem admodum Caesarem etiam illius gratia eodem iter fecisse, SVETONIVS in *vita eius*, cap. IV. nec non de Augusto, Apolloniam eum fuisse missum, in *ipsius vita*, cap. VIII. refert. Conf. pluribus supra iam laudatus GEORGIUS NICOLAUS KRIEGKIVS in dissertatione de peregrinationibus Romanorum academicis, Ienae anno MDCC IV. uentilata, et FRIDERICVS HENRICVS IACOBS in dissertatione de peregrinationum eruditarum ortu, progressu et fine, ibidem anno sequenti MDCC V. habita.

§. XVIII.

Ad ipsas quod attinet, quibus erudiri iuuenes curabant Romani, artes, humaniores illas dicebant itemque liberales, denominatione hac non sine ratione iisdem tributa. Humaniores nimirum illas salutabant, quo formari istis ad omnem humanitatem ingenia hominum indigitarent. Liberales dicebant, quoniam serui iis haud imbuebantur, sed ad opus tantum faciendum adhiberi ab illis solebant. Liberale enim id ipsis proprie designabat, quod liberum hominem decebat, uel ad liberum pertinere inge-

ingenuumque hominem putabant. Quae significatio uariorum probari ex ciuitate Romana scriptorum testimoniis potest. Dicuntur ita PLAVTO *Casim. prolog. v. LXXVIII.* nuptiae seruales aliae, aliae liberales, id est, quae inter liberos ineuntur homines, et quae inter seruos, sibi ideo inuicem oppositae. Apud TERENCEM eadem ratione *Andr. III. III. 29.* coniugii fit mentio liberalis, id est, cum femina initi libera uel honestis moribus conspicua. Quo eodem modo liberales etiam artes commemorat AVLVVS GELLIVS *lib. VI. cap. XVII.* liberalem item musam et studium humanitatis, *lib. IX. cap. III.*

§. XIX.

Quaenam autem fuerint tam apud Graecos quam Romanos ueteres artes hae, TERENCEVS docere nos potest *Eunuch. III. II. 23. 24.* *Fac periculum, ubi is inquit, in literis, fac in palaestra, in musicis.* PLATO item in *Theaetete*, pag. 122. γραμματα eas esse dicit, κυβερνητιν, και παλαιαν και την αλλην αγωνα, vti et ARISTOTELES *lib. VIII. polit. cap. III.* eas γραμματα appellat, γυμναστικην, και μουσικην. Conf. XENOPHON *de rep. Lacedaem. cap. II.*

§. XX.

Res musica psallendi artem denotat, de qua cuncto loco ARISTOTELES, quamuis nunc ad

ad uoluptatem adhibeatur plerumque, priscis tamen temporibus inter disciplinas collocatam eam fuisse, tradit. Factum inde esse deprehendimus, ut, quoniam coniuncta haec esse putabant, indoctus haberetur, artis musicae qui erat imperitus, prouti de Gelone apud PLVTARCHVM in *apophthegmatibus*, et de Themistocle apud CICERONEM *lib. 1. quaestionum Tusculanarum, cap. II.* legere est. Causas huius rei scire si aueamus, has fuisse forte autumo: (α) quoniam poetica ars primis coniuncta cum musica esse temporibus solebat. Primi namque poetae instrumentis utebantur musicis siue cithara, per Graeciae vrbes carmina sua hac ratione canentes. Inde musae simul praesidere poetis dicebantur, qui psallendi seu cithara utendi arte florebant. Et eam quidem ob rationem commendabantur praecipue poetae, quod non arte solum delectabant sua, sed docebant quoque, ac ingeniosis inuentis ad uirtutem homines adhortabantur, a uitis uero detertere studebant. (β) quod ad affectus maxime comprimendos atque mitigandos ualere ars credebatur musica. Hanc ad rem quod fuerit illa adhibita, uel ex sacris ipsis paginis, Saulis u. g. exemplo, quod I. Sam. XVI. 23. occurrit, discere clare satis licet. Quale ad exemplum uariae, apud gentiles quae obuia deprehenduntur scriptores, compositae sunt fabulae, e. g. de Orpheo,

arte

arte sua mulieres bacchantes, temulentae quae in sylvas confugerint, reducente, imo feras mitigante dulcedineque ad audiendum alliciente. Vid. quae docte hac de re quondam differuit celeberrimus hodie in academia Lipsiensi historiarum professor, CHRISTIANVS GOTTIEB IOECHERVS, in dissertatione sub b. MICHAELIS ERNESTI ET TMVLLERI praesidio anno huius seculi decimo quarto ibidem *de musicae in hominem effectum* habita. (7) quia harmoniae instar coelestis eam habebant. Quam ob rem philosophos in primis ad amasse illam atque tractasse, alios item docuisse, imo commentatos de ista fuisse, vti PLVTARCHVS fecit, constat. Mirum inde habebit neminem; liberalibus quod disciplinis artem istam annumerare Graeci minus dubitauerint, et in enarrandis uiro- rum celebriorum uitis meritisque illius peritiam primo saepe loca commendauerint. Euolui praeter alios, id quo probetur, CORNELIVS NEPOS poterit in *praefatione ad Epaminondae uitam*. Plura etiam ueterum pariter ac recentiorum principum artis musicae amore captorum et magni illam facientium enarrat cl. IO. HENRICVS A SEELEN in erudito *de principe musico*, illum tam ex sacra quam profana historia exhibente, programme, quod Flensburgi primum anno MDCC XV. lucem uidit, nuper uero in ipsius miscellaneis, part. II. p. 340. sqq. recusum est. Quod

H

eru-

eruditionis pars sit musica, singulari schediasmate epistolico ad plurimum reuerendum nostrum IO. CHRISTOPHORVM KRVSKE, eloquiorum diuinorum ad aedem diui Petri interpretem fidelissimum, demonstraui arte ista aequae ac uariae et eleganti eruditione apud nos clarissimus IO. MATTHESONIUS, Hamburgi anno MDCCXXXII. typis exscripto, cui de eodem argumento scriptae ad CHRISTOPHORVM FRIDERICVM LEISNERVM literae sunt adiectae.

§. XXI.

Lacedaemonii gymnasia primi iuxta THVCYDIDEM *l. c. lib. I. init.* instituerunt inter Graecos, illos nimirum, qui in continenti habitabant. Nam Cretenses quidem primum gymnasia inuenisse, et ab his accepisse Lacedaemonios, PLATO testatur *lib. V. de republ.* quae quidem corpori erant exercendo destinata. Distinguere uero nos oportet *gymnasia a certaminibus*. Id quod haud accurate, uti par erat, obseruant uiri docti ad AELIANVM *lib. III. var. hist. cap. XXXVIII.* ubi *αγῶνας* primum instituisse Athenienses traditur. Hi namque primi certamina illa seu *αγῶνας*, athenaea scilicet, habuisse putantur, Lacedaemonii gymnasia, certaminibus celebrioribus, qualia Olympia erant, Pythia etc. neglectis. Hinc XENOPHON in libro *de instit.*
resp.

reip. Lacedaem. distinguit vtrumque, notanter, quod in gymnasiis primum corpus exercere, certamina deinde, ad Eurotam fluitium proximum quae plerumque habebantur, subire iuvenes iusserit Lycurgus, referens.

§. XXII.

Finis, ob quem instituebantur ac frequentabantur haec gymnasia, ille erat, corpus quo eo redderetur firmius. Vid. AELIANVS *loc. cit. lib. II. cap. V. et lib. XIV. cap. VII.* Quam eandem ob rationem in gymnasiis exercitiisque gymnici exercere corpus quoque mulieres debebant, quo firmiores inde illae ac robustiores euaderent, eoque robustiorem edere sobolem ualerent. Vid. XENOPHON *l. c.* Ex Lycurgi enim instituto non, ut ceterae Graeciae mulieres, telam texebant Lacedaemoniorum feminae, sed ea tantum obseruare iussae erant, ad generationem liberorum quae conducere iudicabantur. Vid. XENOPHON *cap. I. §. IV. et CICERO lib. II. quaestionum Tusculanarum, cap. XV.* Quae de causa PROPERTIVS duodecimam, quae libro tertio legitur, composuit elegiam. Quamuis more hic poetico in usum amatorium omnia conuertat, cum PLVTARCHVS contra in *uita Lycurgi*, nihil inhonesti peractum ibi esse, significet. Simili ratione in *epistola*

Paridis ad Helenam v. 149. 150. immiscet morem hunc OVIDIVS, qui tamen per prolepsin loqui ita iudicandus est, cum orta nondum tunc temporis gymnasia essent. Imo uero non uirgines tantum, sed feminas etiam aetate idonea gaudentes exercuisse ibi sese, legimus. Vid. PLATO *lib. V. de rep.* Quia uero nudi ibi exercebantur atque nudae, haud solebant omnes, ut spectarent, sed ii solum, qui pariter denudabant se atque exercebantur, admitti. Vid. PLATO in *Theaet. pag. 169.* Non receptum interim hoc aliis fuisse gentibus reperitur. Vnde IVVENALIS *satyr. XI. v. 55.* ubi feminarum depingit sui temporis nonnulla uitia, inter alia dicit: *luctantur paucae.* Cum uero eo fine fuisse a mulieribus Lacedaemoniorum frequentata gymnasia, quo robustiores eo euaderent robustioresque gignerent liberos, iam monuerimus, nihil inde gloriosius sibi esse illae putabant, quam si generosis gauderent filiis. Ex PLVTARCHI *apophthegmatibus* id apparet, ubi, cum mulier quaedam introducatur Graeca Laconicae uestes suas ostendens pretiosas deque iis gloriabunda, haec contra filios suos quatuor dicitur producere bene habitos, haecque *εργα* esse iactare *γυναικος καλῆς καὶ αγαθῆς.* Imo uero cum Gorgo aliquando Leonidae, Lacedaemoniorum regis, coniux a Graeca, cur solae uiris imperent Lacedaemoniae vxores? interroga-

retur

retur femina, notanter illa: *nos solae quoque viros parimus*, respondet. Ex quo uero, in uiros ius quasi aliquid habuisse Lacedaemoniorum feminas, concludere finis licet. Accusat scilicet, quod feminarum ipse rationem haud habuerit easdemque minus coercuerit, LYCVRGVM ARISTOTELES in *politicis lib. 11. cap. VII.* Commemoratur etiam idem a PLATONE *lib. V. de republica.* At uero, rem probe si consideramus, rationes forte fuisse LYCVRGO, dici potest, id cur omiserit, (a) nimirum, quod uiros, fortes si illi fuerint, facile coercituros feminas esse autumauerit, (β) quod diutissime saepe abfuerint a patria (e. g. in bello Messeniaco) uiri, eoque tempore liberius, ipsis etiam permittentibus id illis, feminae egerint; ex quo facile reddi hae insolentiores potuerunt. Et sine dubio CORNELIVS huc NEPOS respicit, in praefatione quando, nobiles etiam uiduas ad scenam mercede iuisse conductas, scribit. Nihil scilicet prorsus egisse Lacedaemoniorum feminas, supra annotaui. Nec culinae quidem gerere curam solebant. Vulgatissimus enim et plebeius plane, quo uescebantur, cibus erat. Vnde ius Spartanum cum aliquando praeparari sibi iuberet Dionysius, Siciliae tyrannus, illudque deinde fastidiret, hunc in modum respondisse ipsi coquus legitur: *Debes prius exercere te, tunc istud tibi sapiet.* Ad spectacula ergo iuisse mulieres, mirum

mirum habere neminem debet. Sed vt ad gymnasia, a quibus deflectere paulo nos fecerunt frequentantes illa vna cum uirili prole feminae, reuertamur, adeo erant illa sequentibus apud Lacedaemonios temporibus frequentia, vt per palaestram intelligeretur *κατὰ τοὺς παλαίστρας* Lacedaemonica. Inde PLATO in *Theaeteto* Socratem inducit rogantem: Si ueniret ad palaestram (scilicet Lacedaemoniorum) et uideret nudos congregi cum nudis, an ipse sese exuturus quoque esset? Non autem Lacedaemonios solos, sed et populos alios habuisse ad corporis ualitudinem gymnasia, ex CICERONE patet *l. c.* Vid. plura apud HIERONYMVM MERCVRIALEM, cui *sex de arte gymnastica* libros in acceptis referimus, Venetiis anno MDLXXIII. editos, nec non PETRVM FABRVM, qui de ea singularem quoque librum composuit, et GERARDVM IOANNIS VOSSIVM in *erudito de quatuor artibus popularibus* libro, quorum compendium exhibet IO. PHILIPPVS PFEIFFERVS loco supra citato *cap. LVIII.*

§. XXIII.

Non tamen corpori soli, sed animo pariter consulere gymnasiis uolebant, huic quoque in iis, dum illius exercebatur robur, addi istud autumantes. Causa haec est, cur ARISTOTELES *lib. IV. polit. cap. XIII.* vt illi tantum

tum, qui erant aliquando reipublicae capessuri habenas, exercebantur in gymnasiis, auctor exstiterit, imo ibidem *lib. VIII. cap. III.* conducere exercitia ista *προς την ανδρειαν* affirmaverit. Quod quidem tam de corpore, quam de animo usurpatur uocabulum. Neque uero solus sensisse ita ARISTOTELES credendus est. De Cretensibus enim idem historia testatur, qui seruis propterea permissa haud esse gymnasia, ut nec arma, uolebant, ARISTOTELE teste, *l. c. lib. II. cap. III.*

§. XXIV.

Litterae denique, quae tertiam constituebant inter commemoratas §. XIX. classes, omnem olim Graecis aequae ac Latinis denotabant eruditionem, cunctorum complexam liberalium scientiarum systema. Ex quo, hominem si denotare ineptum plane uellent hi ac inutilem, eum nec literas nosse, nec natare, id est, et eruditione et artis bellicae destitui peritia, per adagium dicebant. Ad artem enim bellicam natandi praecipue requirebatur peritia. Graecis idem etiam eadem usurpatum erat ratione pro- uerbum, ineptum talem hominem qui appellare solebant *οὐδ' ἐν πολέμῳ ἐναρξίμῳ, οὐδ' ἐν λόγῳ*. Idem confirmant utriusque reipublicae scriptores alii innumeri.

§. XXV.

A philosophis autem maxime antiquis temporibus hae docebantur literae. Vnde explicandus TERENTIUS *Andr. l. I. 30.* est, quando adolescentulos ad aliquod dicit animum adiicere studium, aut equos ad alendos, aut ad habendos uenandi causa canes, aut ad philosophos. Qua sola uoce disciplinas effert liberales. Graeci qualemunque σοφίας notione indicare eruditionem solebant, prouti exponit eam CICERO *lib. I. de officiis, cap. XLIII.* Et passim ideo apud scriptores ueteres tam Graecos quam Latinos pro doctrina siue scientia uenire uidemus sapientiae uocem. In sacris ipsis pariter pandectis Moses *Act. VII. 22.* πᾶση dicitur σοφία Αιγυπτίων, id est, omni ab Aegyptiis tractari solita doctrina, siue disciplinis illis liberalibus, παιδείαις. Nec apud AELIANVM aliter *lib. II. cap. XXXI.* ἡ τῶν Βερβαρῶν commemoratur σοφία, magnopere ibidem, quod ad atheismum haud perducatur homines, laudata. Conf. et eundem *lib. VIII. cap. VI.* Tam late uero uocis huius patere significatum iubebant, ut de qualicunque alia usurparent etiam scientia; uti LVCIANVS e. g. christianorum doctrinam σοφίαν salutatur eorundem, Christumque eorum σοφόν, id est, doctorem fuisse scribit.

§. XXVI.

§. XXVI.

Omni^{bus} prime tempore fuisse nomen hoc tributum erudit^{is}, quales illi cunque essent, ipsi testantur laudati iam scriptores. Ortum deinde nomen est philosophi, cuius modestia ductus primus fuit Pythagoras auctor, magis postea frequentatum atque vniuersali ferme omnium acceptum approbatione. Vid. DIOGENES LAERTIUS in *proem. segm.* XII. alii^{que} laudati ab AEGIDIO MENAGIO scriptores ad *h. l. p. 8.* Quod uero legum etiam, antiquitatum etc. omnium gentium complexa philosophia fuerit scientiam, ex historia Pythagorae et ex studiorum, quod secutus ille est, genere apparet. Quare ad philosophos, ut leges ferrent, emendarent atque explicarent, quam maxime pertinuisse uidemus, uti politica ARISTOTELES scripsit, de republica item ac de legibus PLATO commentatus est; adeo ut plurimi, uariis qui gentibus leges dedere, ex ipsa schola prodierint Pythagorae, Zaleucus u. g. apud Locrenses, alii^{que}. Vid. AELIANUS *l. c. lib. III. cap. XVII.* quo toto agitur id capite, ut, plurimos fuisse rempublicam administrantes philosophos, demonstretur.

§. XXVII.

Sed et eloquentiam profitebantur poetasque illi interpretabantur. Id quod poste-

rius ex ipso PLVTARCHO patet *de legendis poetis, cap. XLIV.* Prius uero uel Socratis exemplum docet, ideo, quod philosophiam ueterum ad moralem vsum maxime transtulerit, laudati, ab Aristophane uero, quod iustum habuerit iniustumque sermonem, coque, ut iniusta uideretur esse iusta pars et contra, efficere potuerit, accusati. Ex quo, fuisse tunc temporis a philosophis et Socrate traditam eloquentiam sophisticasque inculcatas artes, concludere licet. Et factum sane inde est, ut traderentur eae postea in philosophorum scholis artes, quemadmodum ex Gordiae Prothagoraeque exemplis liquet, de quibus uid. GELLIVS *lib. V. cap. III.*

§. XXVIII.

Quemadmodum autem eloquentiam rerumque naturalium ac ceterarum huc pertinentium scientias tradebant primo philosophi: sic postea, magnus cum esse inciperet eorum numerus, ac in democraticis inprimis urbibus (uti fere illud semper fit) eloquentiae inualesceret studium, diuidere illi se coeperunt, naturalibus tantum rebus operam alius nauantibus, quod Epicuraci faciebant, omnem primo uerborum cultum negligentes; uid. GELLIVS *lib. II. cap. IX.* alii artem vnice profitentibus rhetoricam

cam illique plane se dicantibus, ita, vt in vtramque partem esse se disputaturos pollicerentur, qui proprie sophistarum deinde nomine uenerunt, ante philosophorum pariter titulo salutari; aliis tandem grammaticis potius inuigilantibus studiis, literasque et uariam illam eruditionem tradentibus. Philosophi enim cum in rerum naturalium tantum includere se angustias inciperent, rhetoricam uero traderent sophistae, grammatici poetas interpretabantur artesque tractabant eo pertinentes. Vid. SVETONIVS *de illustribus grammaticis, cap. VI.* Vocabulum autem grammatica primitiuo suo vsu literas tantum legendi denotabat atque scribendi scientiam, postea ad omnem uariam translatum eruditionem, quae ad auctores cunctos ueteres poetasque interpretandos pertinebat. Vid. CICERO *de oratore, lib. I.* et SVETONIVS *l. c. cap. IV.*

§. XXIX.

Non tamen artes solum, quas hucusque dedimus descriptas, liberales exercebant ueteres, sed, quo defendendae patriae bellisque aliquando gerendis apti redderentur iuuenes, bellicarum quoque artium commendatum illis esse studium iubebant, togam postquam sumserant uirilemque inierant aetatem. Persas eodem prudenti consilio

filio circa educandos ac formandos suorum liberos uersatos in medium supra adduximus. Graeci Romanique haud minus receptum sibi morem hunc seruabant. Vnde horum apud scriptores campestrium tot exercitiorum fit mentio. Sic enim, vt ad quosdam saltem prouocemus, HORATIVS libro de arte poetica u. 379. canit:

Ludere qui nescit, campestribus abstinet ar-
mis

ne scilicet deridendum sese praebeat; itemque u. 161. 162.

Imberbis iuuenis, tandem custode remoto
Gaudet equis canibusque et aprici gramine
campi

vbi se nimirum exercere ualeat. CICERO pariter in oratione pro Coelio cap. V. Nobis, inquit, olim annus erat unus ad cohibendum bracchium toga constitutus, et vt exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur. Quas quidem exercitationes non abiicere mox, sed diu postea retinere solebant haud plebeiae saltem aut uilioris conditionis, sed et lautioris atque amplioris fortunae homines; vt de Augusto, tum demum, cum prouectioris esset aetatis et ualitudine infirmior, eas omisisse illum, tradit SVETONIVS in uita ipsius, cap. LXXIII. Af-fueti autem hac ratione exercitiis illis et ad militiam praeparati adolescentes castra de-
inde

inde ipsa sequi debebant, summi cuiusdam belli ducis, cuius sub auspiciis ipsam gerendi belli scientiam prudentiamque addicerent, contubernio commendati; prouti Caesaris confirmatur aliorumque exemplo, de quo, quod M. Thermi praetoris in contubernio prima fecerit stipendia, SVETONIUS in *vita eius*, cap. II. et CICERO in *oratione pro Plancio* habita, cap. XI. referunt. Non enim solis sibi suoque arbitrio relinquebant liberos parentes, sed duci tali, ex oculis haud dimittenti eosdem iustaque coercenti disciplina, tradere curatius solebant.

§. XXX.

Apud Graecos eodem se modo res habebat cum ephebis, nec quin respexerit huc PLAVTVS in *Bacchidis* III. III. 20. dubito. Erant enim omnia illa exercitia Graeca. Quod autem ephebis propria ista fuerint, uel ex eo patet, quod *l. c.* PLAVTVS: *cum adhuc adulescens esses*, ait, *vsque ad uigesimum annum*. Anni scilicet ephebiae maxime uigesimus erant ac, proximus ab isto, uigesimus primus, quibus ad patriae uel uicinarum arcium custodiam adhibebantur iuuenes, et uel maxime haec exercitia tractabant. Conf. SVETONIUS in *vita Augusti*, cap. XCVIII. Coniungebantur uero studia plerumque illis exercitiis, ita, ut quasdam etiam tribuerent

rent diei horas studiis, ceteras dictis exercitiis impenderent. Hac enim mente apud PETRONIVM Eumolpus: *Ego quod coeperam*, ait, *ephebum in gymnasium deducere, ego studia illius ordinare.* Praeteritis autem istis ephebiae annis in longinquam mittebantur militiam, amicis tamen pariter, ne corrumpi forte possent moresque assumere prauos, tradebantur.

§. XXXI.

Vigebat idem etiam apud Romanos olim mos, non solis deditos esse exercitiis illis campestribus ceteraque omnia posthabere prorsus nobiliora studia, sed arti etiam uel maxime oratoriae seu declamationibus operam nauare iubentes suos iuuenes. Vtilissimo ideo consilio in lubrica adhuc aetate constitutos illos ad uirum quendam in re publica excellentem et aetate pariter ac sapientia conspicuum parentes deducebant, ipsiusque a latere unquam discedere uetabatur. Ex quo fieri simul solebat, ut, quando in publicum prodibant uiri tales illustres, magna stipati incederent iuuenum, qui illorum sese clientelae ac tutelae praeceptisque et admonitionibus crediderant erudiendos, ceterua. Ea CICERO ratione, ad Scaeuolam augurem a patre deductum se fuisse, et satis hoc cedente Scaeuolam

Iam pontificem adiisse se, tradit in *Laelio*, siue *de amicitia* libro, c. 1. qui sibi pariter eodem consilio Coelium traditum fuisse narrat in habita pro ipso oratione, cap. 1. Ex quo intelligere simul, Cato quid sibi uoluerit, licet, quando apud eundem CICERONEM libro *de senectute*, cap. 1X. Quid est, inquit, incundius senectute stipata studiis iuuentutis? An ne eas quidem vires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officii munus instruat? Quo quidem opere quid potest esse praeclarius? Mihi uero Cn. et P. Scipiones, et ante tui duo L. Aemilius et P. Africanus comitatu nobilium iuuenum fortunati uidebantur.

§. XXXII.

Conuenit cum hocce Romanorum more, quod de amore iuuenum narrari in Graecorum scriptis deprehendimus. Hinc CORNELIUS NEPOS in praefatione: Laudi, inquit, in Graecia ducitur adolescentulis, non plurimos habere amatores. Solebant illi scilicet ex pueris, qui ingenio excellere prae ceteris uidebantur, eligere, quibus singularem curam impenderent omnique disciplina liberaliori eos et praeceptis eo pertinentibus instituerent. Legimus hinc propriam fuisse his ex amatoribus constitutam centuriam; uti apud Thebanos. In primis uero apud Lacedaemonios illustris erat haec res, eos adeo, ama-

ro

re qui eo modo recusarent, mulctare solitos. Vid. AELIANVS *lib. III. cap. XX.* Et haec ratio quoque est amoris, de quo PLATO agit in *sympoſo*, in *Phaedro*, nec non PLVTARCHVS in *Erotico*. Exacte autem conuenire hicce mos cum Romanorum, antecedenti paragrapho enarrato, instituto ipſique reſpondere mihi uidetur.

§. XXXIII.

Viris ita aetate ac ſapientia ſpectabilibus a parentibus tradita et commendata Romana iuuentus non inter priuatos tamen occluſa teneri parietes, ſed publice etiam oſtentare ſe publicaue eloquentiae, dum tam clarorum ſub auſpicio feliciter quam addiſcere ſtuderant, edere documenta ſolebat. Exempla illud probant illuſtrium in Romana republica iuuenum, eadem die, qua togam ſuſceperant uirilem, ex capitolio ſtatim ad forum, in quo omnia peragebantur reipublicae negotia, deſcendentium inimicosque accuſantium paternos. Ceteroquin uero declamando exercebant ſe. Quas declamationes frequentiffimas fuiſſe legimus, non ab adoleſcentibus tantum, ſed uiris quoque aetate conſpicuis adamatas, uti Cicero e. g. ad praeturam uſque graeca, Chac enim lingua melius addiſci eloquentia, ex
Grac-

Graecis haurienda scriptoribus, credebatur) senior uero latina lingua declamauit. *Conf. SVETONIUS de claris rhetoribus, cap. 1. Quod inter alia ex laudati etiam CICERONIS ad familiares datis epistolis, lib. VII. epist. XXXIII. quam Caesare adhuc dominium tenente exarauit, liquet.*

§. XXXIV.

Nunquam uero, nec adultiores facti, dimittere a se studia, illorum agnoscen-tes probe dulcedinem iustoque capti amore, solebant. In Caesare, quo sum-
mis eos ac grauissimis ipsius belli geren-di curis distractos ne remoueri ab illis quidem potuisse doceam, egregie sane et notatu digna ratione id apparet. Hic enim cum in Gallia circa bellum geren-dum occuparetur ardentissimum grauissi-mumque, quin in media illius flamma libros ipse seu commentarios compone-ret, impetrare a se non potuit, de quo consulatur SVETONIUS in *uita eius, cap. LVI. Imo uarios praeterea, quibus de rebus eruditae agerent ac confabularen-tur, in contubernium adsciscere ama-bant uiros doctos, quemadmodum de Augusto, eum Areum, Sphaerum, Dio-nysium et Nicanorem habuisse contuber-nales, ex SVETONIO in ipsius uita, cap. LXXXIX.*

LXXXIX. et de Tiberio, quod Graecos secum deduxerit Capreas philosophos, ex TACITO constat. Proprios etiam libertos adhibebant uel seruos, a studiis quos appellabant, in istis adiuuantes ipsos atque subleuantes. Conf. SVETONIVS in *vita Claudiani*, cap. **XXVIII.** Quae omnia de singulari eorum, in literas quo lati fuerint, amore et ardore conuincere nos certe possunt.

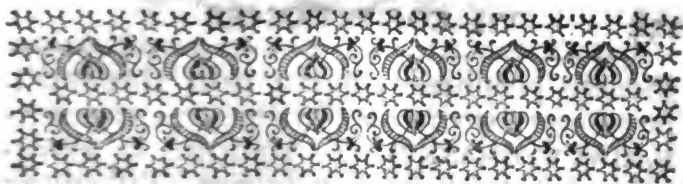
VII.
SYCCINCTAE
IN APOCALYPSIN
DIVI IOANNIS APOSTOLI
COGITATIONES.

THE

LIBRARY OF THE

UNIVERSITY OF

CHICAGO

§. I.

Quae fuit Satanicae fraudis, in haeretici-
cis primorum seculorum pariter ac
falsis recentiorum temporum prophetis ef-
ficacem se praebentis, ratio, vt intactum
uel intentatum nullum ferme sacrorum li-
brorum, quo e manibus cum ecclesiae eri-
peret, reliquerit: eandem diui quoque
Ioannis apostoli et euangelistae Apocaly-
psis experiri crudelem satis debuit. Quod
quibus artibus fraudibusque fuerit quae-
situm, fugit procul dubio neminem, anti-
quitatis ecclesiasticae notitia uel leuiter tin-
ctum. Multo minus, quanto feruoris aestu
recentiori aetate ad probandum chiliasmum,
oborto quamuis collo, tractus sacer hic
liber fuerit, latere quempiam potest, quo
facilius habentur adhuc, imo, proh dolor!
a multis sancte fouentur isti errabundorum
eiusmodi ingeniorum foetus. Animus iam
non est, singula haecce recensere, nec uarias
uariorum interpretum circa libri huius noui

foederis prophetici, quem non sine ratione *gemmam prophetiarum* esse CHRISTIANVS EBERHARDVS WEISMANNVS in dissertatione *de Apocalypseo excellenti fidei et morum doctrina*, Tubingae anno MDCCXXXII. uentilata, §. I. iudicauit, auctoritatem demonstrandam canonicam sententias congerere, congestasque sub longum et laboriosum uocare examen. Neutiquam etiam in commemorando magno illo commentatorum, (tantus qui in istum, quantus nec in ullum ferme alium noui testamenti librum, exstat) cumulo desudabimus. Nimis enim foret illud difficile et molestiae plenum, imo superuacaneum, cum circa utrumque otium nobis fecerint uiri praestantissimi. Singulari dissertatione auctoritatem eius canonicam argumentis solidissimis sub b. IO. FECHTII moderamine demonstratam dedit GVSTAVVS SCHROEDERVS, Rostochii anno MDCXCVII. edita. De reliquis argumentis criticis, ipso e.g. Apocalypseo auctore, a quibusdam in dubium uocato, eius inscriptione, stilo, itemque diuersis sensus illius explicationibus, accuratius quolibet erudire possunt, quae meritissimus quondam noster IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS in *curis suis philologicis et criticis*, Vol. IV. pag. 369. seqq. nec non summe uenerabilis hodie academiae Wittebergensis theologus (et circuli Saxonici superintendens generalis, CAROLVS GOTTLOB HOFMANNVS, Fautor noster insigniter

ter colendus, in eruditis suis lucubrationibus, quibus ante aliquot annos b. PRITII *introductioni in lectionem noui testamenti* non insignia solum accedere supplementa et emendationes iussit, sed et nouum reuera splendorem conciliauit, pag. 113. *seqq.* accurate et abunde satis oculis lectorum sistunt. Commentatorum autem vberiore notitiam haurire licet ex GEORG. IAC. SCHWINDELI *bibliotheca pastoralis*, pag. 674-689. eiusdemque a b. WOLFIO *l. c.* pag. 384. *seqq.* paratis additamentis, et CHRIST. HENR. SCHETELIGII *bibliotheca disputationum in vet. et nou. testam. part. III.* pag. 274. *seqq.*

§. II.

Praefanam nimis aperte mentem prodit IO. BODINVS, quando in *methodo historica*, cap. VII. pag. 298. de libro hoc prophetico ita scribere non erubescit: *Valde mihi probatur Caluini non minus urbana, quam prudens oratio, qui de libro Apocalypseos sententiam rogatus, ingenue respondit, se penitus ignorare, quid uelit tam obscurus scriptor, qui quis qualisque fuerit, nondum inter eruditos constet.* Quod num reuera fuerit a CALVINO prolatum iudicium, alibi haud quidem legere me memini, uix credendum alias. Sapiuisse interim eum, quod in Apocalypsin non scripserit, iudicauit SCALIGER, duo tantum illius capita, nempe XIII.

et XVIII. intelligi posse autumans, prouti ex *Scaligeranis* II. p. 14. seq. refert b. WOLFIVS l. c. pag. 384. Cum quo SCALIGERI iudicio conuenit CASAVBONI, eandem ob causam CALVINVM atque BEZAM laudantis, sententia. Vid. *Casauboniana*, ab eodem WOLFIO publici iuris Hamb. MDCCX. 8. facta, pag. 20. Tam abditus ergo libri huius sacri sensus et non neganda obscuritas detertere ferme quempiam dubiumque reddere ualeret, num tantum interpretum aceruum augere et, cum solidi quid uix, a uiris istis doctis quod non iam commemoratum sit, afferri in medium posse uideatur, de illo noua luce collustrando cogitare conaretur. Verum enimuero prouti quotidie, aliorum adiutis opera ac diligentia nobis, nonnulla accuratius cognoscere et penitus rimari datur: ita nec mihi uitio uersurum quendam esse, confido, si, quae post seriam et repetitam libri huius alias difficillimi considerationem celeberrimorumque interpretum sententias expensas de sensu diui Ioannis, siue Spiritus Sancti per eum loquentis, statui debere persuasus sum, simpliciter aperteque exponam, et rationibus confirmem, quantum potero, ualidis. Ab vnoquoque enim id respectu huius libri sacri non solum requiritur, quod circa ceteros pandectarum sacrarum libros sanctissimus inculcauit Seruator, nimirum *responsum*, Ioh. V. 39. sed et

fin.

singulares continentur isto ad diligenti eum manu uersandum exhortationes. Noluit idcirco fidelis testis ex se quidem αλυτον istum esse και αβλεπτον, quemadmodum diui quondam Iesaiæ atque Danielis uisiones, Ies. XXIX. 11. Dan. XII. 4. 9. sed sigilla, obsecritatis indicia, referare et effringere iussit Apoc. V. 1. 4. 5. XXII. 10. Non sine emphasi beatitudinem pollicetur libri huius industrio studiosoque scrutatori, cap. I. 3. XXII. 7. finem eius notitiam esse rerum futurarum asserit, quam seruis uoluerit impertiri suis, cap. I. 1. XXII. 16. librum non seponi, sed deglutitum plane cupit, quo, quam cordi sibi sit, helluonem huius se præstare libri, indicet. cap. X. 9. Haud sane frustra conclusurus prophetiæ uerba cap. XXII. 16. stellam se splendidam ac matutinam uocat, eo scilicet fine, quo pios reuelationisque suæ auidos, seruos suos consoletur, quod indefessam eorum industriam irradiatione sua destitutam esse nequaquam uelit, in ueritatem potius perclementer eos sit ducturus.

§. III.

Ad Apocalypsin intelligendam, bene monet haud infelix quondam idemque celeberrimus exegeta BRANDANVS HENRICVS GEBHARDI in *isagoge in Apocalypsin S. Ioannis apostoli*, part. I. §. 1. apprime necessarium esse, cognoscere,

gnosceret, quisnam eius fuerit scribendi scopus, eundemque duplicem esse statim addit, hortatorium nimirum et propheticum, in duas inde eam partes dispecscens, hortatorium, quae tribus prioribus contineatur capitibus, et propheticam, quae reliquis. Et recte sane iudicauit ita uir beatus, plurimos etiam habens consentientes secum libri huius sacri interpretes. Postquam enim capite inprimis secundo atque tertio epistolas ad varias ecclesias diuinitus dictatas absoluerat Ioannes diuus, ad ea in sequentibus progreditur, quae post illa tempora futura erant, Seruatore ipso argumentum libri ita distinguente cap. I. 19.

§. IV.

Exhibetur uero non sine ratione primo praeparatio ad sequentes praedictiones cap. IV. et V. quorum priori auctor et causa primaria harum praedictionum exhibetur spectandus Ioanni, Deus nimirum pater, in solio maiestatis sedens, stipatusque uiginti quatuor senibus, thronis pariter insedentibus; in posteriori patefactor illarum, Christus scilicet, tanquam ecclesiae caput, describitur.

§. V.

Sequuntur deinde ipsae praedictiones seu uisiones septem libellorum obsignatorum,

rum, capite VI. et sequentibus adumbratae, quarum *sigillum primum* cap. VI. 1. 2. designare uidetur statum christianismi illiusque propagationis inter gentiles felicissimae. Ille uero, equo quialbo insidet, uidetur esse ipse Christus, ex collato cap. XIX. 11. sqq. in uerbo ipsius considerandus, quo deuicit gentilismum. *Sigillum secundum, tertium et quartum* cap. VI. 3-8. poenas exhibent uarias in gentiles, Christi doctrinam admittere recusantes, nempe bella ciuilia, famem atque pestem; uti *sigillum quintum* comm. 9. 10. 11. persecutiones christianorum, a gentilibus sustinendas, illorumque ob doctrinam Christi, cuius uindictam a Deo postulant. *Sigillo sexto* cap. VI. 12- VII. 17. exhibetur *partim* diuina in commemoratos illos persecutores uindicta, emphatice sub iudicio extremo, quod iam illi incurrerunt et in die extrema adhuc sustinebunt, descripta; *partim* genii infernalis ipsiusque angelorum (a) studium impediendi uerbi diuini et in hoc spirantis Sancti Spiritus cum ipsius donis, cuius effectus in sequenti sigillo, inprimis sub Antichristianismo, conspiciuntur; *partim* obsignatio fidelium tam ex Iudaeis, quam
ex

(a) Sunt enim angeli perditores. cap. VII. 2. Quod epitheton tribui bonis angelis nequit, inprimis talis cum sit ea perditio, quae obsignationem in piis requirit, in illam ne incurrant.

ex gentilibus aduersus illum diaboli conatum. Vbi simul ex opposito cap. VI. 12. sqq. uita aeterna, quam consecuti illi sunt, repraesentatur. *Sigillo septimo*, capite VIII. descripto, continentur mala ecclesiae futura (b), et non impediante quidem mediatore Christo, qui alias pro hominibus apud patrem deprecatur piorumque ad ipsum preces defert. comm. 3. 4. 5. (c)

§. VI.

(b) Vnde illo aperto *silentium factum fuisse* dicitur *in coelo tanquam semihorium*. Quod moerorem indicat ob illa mala ingruentia. Conf. IO. VANDER WAYEN in *orat. de silentio semihorii*, obuia in ipsius uariis sacris, pag. 681. seq. IO. BRAVNIVS in *selectis sacris*, pag. 164. seq. Varias etiam de isto silentio interpretum sententias adducit THEOPH. AMELIVS, siue, qui sub illo nomine latet, PETRVS ZORNIVS in *der Erörterung dunkler und schwerer Schrift-Stellen im neuen Testa-*

ment, tom. I. pag. 286. seqq.

(c) Occurrit commate 3. et 4. descriptio Christi mediatoris, non uero confundenda cum commate quinto, quo actus huc spectans exhibetur. Et dicitur quidem *thurbulum*, quo alias preces sanctorum Deo offerebat, *impleuisse igne altaris*, *symbolo irae diuinae*, *illumque in terram deiecisse*, unde secutae sint *uoces et tonitrua et fulgura et terrae motus*, quod descriptio est malorum. Conf. cap. XVI. 18. Videntur autem haec omnia indicare

§. VI.

Exhibentur autem mala et calamitates ecclesiae per septem tubicinia angelorum, qui forte mali sunt angeli excitantes ista, in tubiciniis quae contigerunt. Et *primo* quidem *tubicinio* describitur fortassis colluies haeresium, quae paulo post plantatam ecclesiam statim turbarunt eandem, Gnosticorum nimirum, aliorumque his similium. Comparantur uero *grandini et igni* siue fulmini, in oppositione pluviae seu imbris fertilis, quocum uerbum Dei alias conferri solet, Deutr. XXXII. 2. Esa. LV. 10. 11. quoniam grandines et flumina prosterunt omnia, cum pluviae contra cuncta foueant. Nec inepte alludi dixeris ad plagam illam, Exod. IX. 22. commemoratam. Imo, quod porro additur, dicuntur *sanguine permisti* grando ille atque ignis, ad odium indicandum, quo ferantur in uere fideles haeretici, ferale et crudele, eousque eos agitans, ut persecutiones adeo ciere in illos tentauerint. Adicitur uero et effectus, quod *tertia pars arborum*, id est, in fide firmitiorum, *et omne gramen uiride*, hoc est, in fide imbecilliores, fuerit

care, noluisse inhibere indicia diuina secutura Christum, iramque diuinam passum fuisse in ho-

mines effundi ingratos, quin ipsa tanquam causam principalem immis-

fuertit combustum. Qui effectus obseruatus quoque in illis haeresibus est, vt apostoli ad eo munire habuerint necesse fideles suos aduersos illas grauit. Vnde natae epistolae Petri, Ioannis, Iudae, quin ipsum Ioannis euangelium.

§. VII.

Tubicinio secundo magna innui uidetur imperii Romani calamitas, a uicino quodam rege uel regno uiolento isti consilio illata, in qua christiani etiam multa sunt perpeffi mala. Coniecturae huius rationes ex acceptione uocum peto in Apocalypfi alias vsitata. Ita enim per *montes* intelligi deprehendimus potestates ciuiles, reges, regna set imperia; conf. cap. XVII. 9. vti et alibi in scriptura sacra idem fieri latere neminem potest, u. g. Iesa. XLI. 15. Ps. LXVIII. 17. Zach. IV. 7. Ier. LI. 25. Vid. SAL. GLASSIUS in *philologia sacra*, lib. V. tract. I. cap. X. p. m. 1719. Per *mare* uero indicare diuus Ioannes solet imperium Romanum gentile, vti multis prouinciis, regnis populisque ethnicis constat. Conf. cap. XIII. 1. Vnde et postea tota regnorum Antichristo Romano, in dominio urbis Romae imperatoribus succedenti, adhaerentium multitudo a Ioanne mare saluatur cap. XVI. 3. conf. cap. XVII. 1. 15. Quando uero mons hic *ardere* dicitur, eo ipso

ipso haud obscure, ira diuina accensum illum et ab ipso Deo iudice *immissum* ita esse, indicatur, undemulta hominum sint occisa millia (*d*) et multi quoque ex christianorum numero perierint (*e*), quin et ecclesiae (*f*) uariae integrae fuerint deletae.

§. VIII.

Iam historiam si consulimus, seculo post natum mundi Seruatorem tertio multa deprehendimus mota a Persis fuisse bella Romanis uariis sub imperatoribus, inprimis a Sapore, regnante anno aeris christianae CCLX. Valeriano, quem non uicit is solum atque cepit, sed et totam postea Mesopotamiam, Syriam, Ciliciam, Cappadociam (cuius urbem primariam Caesaream postquam expugnauerat, omnes eiusdem incolas ad 400000. hominum occidisse crudelissime legitur

(*d*) *Maris* dicitur *pars tertia facta esse sanguis* comm. 8.

(*e*) *Tertia* dicitur c. 9. *perisse pars creaturarum in mari* sc. uiuentium, uti LUTHERVS recte uertit. coll. cap. XVI. 3. Cum quibus Christiani ob uitam spiritua-

lem bene comparantur.

(*f*) Hac enim *pernaues* uidentur innui, quia sunt congregationes multorum, quemadmodum in nauibus plures vno continentur. COCEIVS ad loci huius illustrationem arcae Noachi meminit.

legitur) et Lycaoniam perdomuit misere-
que uastauit. Imo tanta eius fuit barbara
plane ac inaudita ferme immanitas, vt, re-
ferente ZONARA, totas ualles cadaueribus
implere et ab vno ita monte ad alterum e-
quitare super istis solitus crudeli uoluptate
fuerit. Neque uero deesse ratio uidetur, hu-
ius cur Saporis mentionem inprimis fece-
rit Spiritus Sanctus. Ipsius enim incurfio
non imperio tantum Romano prouinciisque
commemoratis pernitiola fuit ac exitialis;
sed ecclesiae etiam, magna quae in locis il-
lis incrementa ceperat, exstitit fatalis; quem-
admodum eam ob rationem in tubicinio sex-
to Saracenorum in imperium Constanti-
nopolitanum et rempublicam christianam
describuntur irruptiones inimicae. Credi-
bile quoque est, christianis fuisse eum in-
fensissimum, milliaque eorum multa (et
forte plura, quam in vlla a Romanis excita-
ta persecutione) occisa, cum terras tot per-
deret, eius iussu esse, quoniam Iudaeis ad-
modum fauisse eum legimus, qui proinde
soli fere eius exstiter praecones, insigni-
ter eum laudantes in libro *Iuchasin* et *Zemach*
Dauid. Et euersae sane multae ab eo sunt
ecclesiae vna cum ipsis ciuitatibus, quod in
persecutionibus Romanorum non ita factum
fuisse, historiae declarant monumenta. Ne-
que praetereundum illud est, quod, sicuti
Persarum rex Zachar. IV. 7. mons dicitur
... magnus

magnus, ita Ioannes diuus eodem Saporem nomine designet, ac si ad illum Zachariae locum respexerit et ex eodem appellationem istam desumeret, quo eo facilius, quis indigetur, intelligere lector ualeat.

§. IX.

Sunt nonnulli, qui excitationem magnae cuiusdam aduersus christianos persecutionis hic indicari ab apostolo persuaderi sibi passi sunt. In quo autem uix consentire nos cum illis posse, profitemur. Obstat enim, eis quo minus accedamus, *tum* quod de illis capite iam sexto actum a Ioanne fuerit; *tum* quod ecclesia in Apocalypsi nunquam maris sub typo fisti nobis, semper uero ad denotanda regna potius resque mundanas, uti et in prophetis, adhiberi illud soleat; *tum* quod mare a uiuentibus in illo creaturis, id est, christianis, cum cura distinguatur. Quae distinctio inter ecclesiam et christianos locum non habere potest. Ad alia descendunt alii, haeticumque quendam innui hic a Spiritu Sancto autumant. Verum et his quid opponamus, adest. Cum enim haeretici plerumque homines fuerint ecclesiastica gaudentes dignitate, montisque iis adeo haud apte satis symbolum conueniat, cum stellis uero illi potius comparari solent, explicatio ista pariter

K

cum

cum uerbis hic amice conspirare non uidetur. Nec est, quod nullam se uidere causam nobis quis obijciat, cur incurfionem tantum Saporis, nullarum uero aliarum gentium septentrionalium, quae aequae quidem et imperio fuerint et ecclesiae christianae graues, Spiritus Sanctus commemorauerit. Praeter ea enim, quae iam antecedenti paragra-pho hac de re monui, uel ideo huius solum mentionem illum fecisse dixerim, quoniam iam istis gentium septentrionalium inuasionibus, licet poenae fuerint, uti hodiernum bella, temporales, res tamen christiana promota simul ac propagata ulterius fuit, gentibus istis hac occasione ad amplectenda christiana sacra adductis, cum Persae contra ad religionem christianam nunquam fuerint conuersi, sed in superstitione sua gentili, donec transferint ad Muhammedanifmum, constantes potius permanferint ac tenaciter eidem adhaeserint.

§. X.

Denunciatur *tuba tertia* comm. 10. 11. magni alicuius ecclesiae doctoris a uera et salutifera doctrina in haeresin ac errorem exitialem atque amarissimum lapsus, non sibi solum sed et aliis ipsique adeo ecclesiae feralis, quoniam multi nimirum peruersi eo fuerint christiani. Indicatur perquam
empha-

emphatica iste et notabili descriptione. Dicitur namque *decidisse* (*) *magna de coelo* ueritatis et ex communione uerac ecclesiae *stella, quae arserit tanquam fax* (id est, a diabolo accensus magno conatu ac ardore errorem suum in alios propagauerit, uti fax praelucet aliis, eosdemque, quemadmodum et fax combustionis instrumentum est, simul perdiderit) *ac ceciderit in tertiam fluminum partem* (id est, multas ecclesias particulares (g), in quibus hactenus seruata uera fuerat doctrina, quae cum aquis confertur Psalm XXIII. 2. Iesa. LV. 1.) *et in puteos* (id est ecclesiarum (h) doctores) *cuius nomen fuerit absinthium*, ab effectu deductum, eo quod aquae redditae sint amarae, ut multi homines ex iis bibentes fuerint mortui, hoc est, quoniam ita fuerit corrupta

K 2

doctri.

(*) Imago haec erat in Aegyptiorum Persarumque theologia haud incognita. Quemadmodum ACHMED in *onirocritico*, cap. CLXX. ex illa refert, si in somnio stellam quis de coelo cadere uideat in mare, eo indicari infortunium eius lapsumque.

(g). Ita enim cap. XVI. 4. coetus particulares Antichristo adhaerentes sub eodem typo repraesentantur.

(h) Vti enim puteus est medium extrahendi aquas, ita doctores communicant et tradunt doctrinam auditoribus suis sitientibus.

doctrina (i), vt mortem inferret spiritualem ac aeternam.

§. XI.

Emphatice ita cum descripserit haec Spiritus Sanctus, singulare quid denotariis, quis dubitabit? Merito inde inquirere in illud allaboramus. Iam uero singula si conferamus cum historiae ecclesiasticae documentis, nulla uidetur commodius intelligi hic haeresis posse, quam quae auctorem profitetur PAVLVM Samosatenum, episcopum Antiochenum, vnicam tantum in sacrosancta Trinitate personam agnoscentem Christoque diuinitatem nefando ausu plane abrogantem. In hanc enim singulae optime quadrare circumstantiae videntur. Merito is *stella* dicitur *magna*, quoniam episcopus erat in ecclesia metropolitana eademque celeberrima. Suam ille doctrinam haeticam non pressit, sed disseminauit, ita vt duo concilia Antiochiae fuerint propterea habita, quorum in priori poenitentiam simulauit, posteriori ob reditum ad pristinum errorem episcopali dignitate merito priuatus est. Nec cum eo exspirauit ista haeresis, sed in PHOTINO seculo IV. resuscit-

(i) Conf. quoad hanc Hebr. XII. 15. Amos. V. phrasin Deut. XXIX. 17. 7. VI. 12.

suscitata fuit. Vt nihil dicam de ARI0, Christum negante patri aequalem esse atque coessentialem, cui hac in re praelusit. Haud sine ratione uero haec illius haeresis non solum *amara* dicitur, quae mortem necessario intulerit illam suscipientibus, sed et praeceteris aevi huius haeresibus commemoratur a Ioanne, quoniam subruto isto de sacrosancta Trinitate Christique diuinitate articulo totus necessario cessare uel corruiere christianismus debet, cum ita Christus, merus homo, haud potuerit mediator noster esse aut pro nobis satisfacere, adeoque nihil plane nobis profit, fides proinde nostra in ipsum falsa, imo nulla, sit. Quae causa quoque est, cur ARII deinde tuba demum quinta mentio fiat, cuius tam late deinde haeresis serpsit.

§. XII.

Diuerſa est nostra haec circa praesentem stellam ab aliorum interpretum sententia. Recenset varias illas PETRVS ZORNIVS l. c. pag. 669. seqq. quem adire, qui scire eas auet, poterit. De Ario accipit IO. BIERMANNVS in *clauē Apocalypſico-prophetica*, quem tamen non solum tuba quinta, meo iudicio, innui iam commemorauī, sed et ideo hic non intelligi crediderim, quoniam epitheton *magnus*, stellae additum, maiorem uide-

tur Ario, qui tantum presbyter fuit ideoque deinde stella tantum simpliciter salutatur, denotare ecclesiae doctorem. RENA-
TVM MASSVETVM de *Muhammede* et CHRISTOPH.
MATTHAEVM PFAFFIVM de *magna exhalationum
multitudine condensata et inflammata* haec acci-
pientem breuib. etiam commemorat b.
WOLFIVS l. c. pag. 512. qui posteriori re-
spondentes simul nominat auctores colle-
ctienis novantiquorum theologicorum anno
MDCCXXXI. pag. 112. et bibliothecae theologiae
selectae part. XL. pag. 384.

§. XIII.

Tubicinio quarto cap. VIII. 12. 13. ingens designatur status tam politici quam eccle-
siastici in republica christiana, cum iam illa
in imperio Romano profligato gentilismo
esset stabilita, deformitas. Indicanthoc lu-
culenter satis ipsa uerba, ubi per *solem* intel-
ligi putamus imperatores christianos; conf.
cap. XVI. 8. item Gen. XXXVII. 9. per *lunam*
magistratus inferiores, potestatem suam ab
imperatoribus accipientes, uti lunam a sole
lumen suum mutuari constat; per *stellas* ue-
ro doctores denotari, clarum est. Horum
omnium *tertia*, id est, magna pars dicitur per-
cussa fuisse atque obscurata, per *tertiam* ut dici pa-
risset ac noctis partem lucem ac splendorem suum non
praeberent. Quo indigitatur, quod, cum
accepta

accepta luce euangelii debuissent recte vti ac, vt lux fidei bonorumque operum iuxta Seruatoris praeceptum Matth. V. 16. coram subditis et auditoribus splenderet, imo lux ipsi essent iubente diuo Paulo Eph. V. 8. in domino, curare, ideoque imprimis coelestia amare, prouti sol, luna ac stellae sunt in coelo positae; omnes tamen, tum principes, summi pariter ac inferiores; tum doctores magno numero uera regeneratione, fide et cognitione Christi caruerint, mundi fuerint rerumque terrestrium, amplitudinis, dignitatis et diuitiarum amore capti, suisque non tantum minus, vti debebant, praeiuerint, sed et, vt ipsorum exemplum sequerentur illi et vna cum ipsis perirent, in causa fuerint, quemadmodum obscura nocte, non lucentibus luna aut stellis, facile quis offendere, ac incidere in foueam potest.

§. XIV.

Complementum uaticinii huius haud longe petendum esse existimamus, cum ex historia ecclesiastica constet, christianismo publice iam in imperio Romano per Constantini Magni imperatoris conuersionem stabilito, mores uitamque uere christianam magis fuisse magisque tam apud imperatores, et magnates, quorum uita plerumque erat,

peffima, quam apud episcopos ceterosque doctores, qui ambitioni, auaritiae et aliis uitiis dediti deprehendebantur, corruptos, unde mirum in modum foedari debuit atque decrementa capere ecclesia.

§. XV.

Aliter sentit circa huius loci interpretationem, de corruptione doctrinae, agere eum autumans COTCEIUS in *cogitationibus de Apocalypsi, ad h. l.* At uero, re accuratius perpensa, uix uidetur ea iustum esse atque uerum textus huius obiectum. Quamuis enim cum luce alias rectissime ea conferatur, prouti u. g. uidere est ex Psalm. CXIX. 105. 2. Petr. I. 19. illud tamen interpretationi isti aduersatur, quod homines hic commemorati adhuc in coelo, hoc est, in ecclesia eiusdemque communione maneant, licet non splendeant, cum haeresis contra et doctrinae deprauatio homines ipsi addictos faciat de coelo cadere, conf. cap. VIII. 10. IX. 1. illosque adeo ex communione ecclesiae penitus excludat.

§. XVI.

Tubicino quinto praenunciatur *Arii* haeresis, ualde proh dolor! pariter ecclesiam turbatura, uti supra §. XII. paucis iam monere.

nereme memini. Ipsa haec est diui nostri
 LVTHERI sententia, quam nuper confirma-
 uit SIGISMVNDVS HOSEMANNVS in *mysterio Apo-
 calyptico de locustis, in Vae primo reuelatis*, Franco-
 furti et Lipsiae anno MDCXC. 12. edito. BEL-
 LARMINVM (k) per *stellam diuum nostrum Lu-
 therum*, per *locustas Lutheranos* indicari contende-
 re, b. WOLFIVS *l. c. pag. 514. sq.* docet, simul b.
 NICOLAI, SCHELHAMMERVM et AFFELMANNVM
locustas Calvinianorum emblemata iudicasse,
 monens, aliasque insuper aliorum explica-
 tiones adducens. IOSEPHVS MEDIVS in *opuscu-
 lis ad Apocalypsin*, pag. 467. de *Mubammede* in-
 terpretatur eas, cui ipsae uero aduersantur cir-
 cumstantiae, quando de coelo comm. 1.
 dicitur decidisse stella, ideoque necessario
 ecclesiae doctorem intelligi deberi, patet;
 quando locustae non occidisse dicuntur ibi-
 dem. etc. De Papa accipit COCCIVS *l. c.*
 qui reformationis salutare opus suscipiente
 diuo LVTHERO de coelo deciderit, locustas
 uero Iesuitas esse ait, in quo habet secum
 consentientes CAMP. VITRINGAM in *anacrisi
 Apocalypseos Ioannis apostoli*, pag. 379. et HIERON.
 GEORGIVM SNABELIVM in *amoenitatibus theologiae
 emblematicae et typicae*, pag. 205. seqq. Addu-
 cam uero paucis rationes, haec cur sese in-
 terpretatio haud probare nobis potuerit.

K 5

Appel-

(k) Quem ipse tamen cae addictus LIBERTVS
 ecclesiae pariter catholi- FROMONDVS refutauit.

Appellatur (α) nunquam Papa in Apocalypsi stella, sed aliis sub typis repraesentatur. (β) Non. post reformationem demum accepit clauem putei abyssi Papa, sed statim, cum potens esse inciperet. Conf. cap. XIII. 2. 2. Theff. II. 2. seqq. (γ) Nec post concilium Tridentinum fumus eius obscurare solem coepit, quamuis magis emanauerit, sed statim, cum factus a fide fuerit defectus. I. Ioann. IV. 1. (δ) Locustae eius uoluerunt occidere homines, uti mens etiam fuit Iesuitarum, qui multi quidem sanguinis effusi fuere, Deo permittente, occasio. Referendus uero (ϵ) totus Papismus ad ultimum Vae, ab isto, de quo hoc loco agitur, disertis uerbis distinctum comm. 12.

§. XVII.

Aliam fouet circa locum hunc sententiam IACOBVS BENIGNVS BOSSVETVS in *explicatione Apocalypseos*, gallice Lutetiae Parisi anno MDCLXXXIX. 8. edita, et germanica donata ciuitate Augustae Vindelicorum anno MDCCXVIII. 4. per *stellam* intelligens *Theodotum Byzantinum*, qui seculo post natum Seruatorem secundo in persecutione Christum abnegauit, Romae uero deinde a christianis agnitus excusare apostasiam suam conatus est, asserendo, hominem se saltem, non Deum, abnegasse. Vid. de illo TERTVLLI-
ANVS

ANVS de *praescript. cap. ult.* Sed nec illud respondere textui, facile iterum apparet. Non enim doctor ecclesiae fuit ille Theodotus, sed coriarius; nec primus de Christo ita docuit, haeresi eius ex Ebionis et Cerinthi schola originem trahente; nec tales quoque fuere eius errores, quales in hac uisione praedicuntur, nec eiusmodi gauisi effectus, qualis a Ioanne hoc loco commemoratur, fortiter statim refutatis eius somniis.

§. XVIII.

Magis ergo secure de Arianis cum LVTHERO aliisque §. XVI. indicatis accipimus praesens uaticinium, confirmantibus illud *tum* antecedentibus, calamitates ac turbas pariter in ecclesia motas enarrantibus, at tantas sane minus, quam quibus ansam Arianorum dederunt errores; *tum* consequentibus, diserte, quod duo adhuc Vae sequantur, affirmantibus, Turcas Papamque innuentibus; *tum* ipsa uisione, cum ista haeresi accurate conueniente. Quae singula demonstrantur pluribus ab HOSEMANNO loco supra citato.

§. XIX.

Tubicinio sexto cap. IX. 13. seqq. praedicitur Saracenorum atque Turcarum in christianos immissio diuina atque impetus crudelis; prouti plerisque interpretibus, in primis IO. CONRADO DANHAVERO, VITRINGA, et
b. auo

b. auo meo IO. WINCKLERO, solidis id argumentis demonstrantibus et a b. WOLFIO som. IV. curarum, pag. 518. allegatis, recte uisum fuit. Conspirant quoque amice ita cunctae circumstantiae, ut nullum residuum manere dubium scrupulusue haerere ulli queat. GEORGII WOLFGANGI WEDELII coniecturae, interitum imperii Ottomannici hicprehendere qui sibi uisus est, mentionem etiam l. c. facit beatus WOLFIVS.

§. XX.

In sequentibus capitibus *tubioinim septimum* de Antichristianismi in ecclesia exortu, constitutione, plagis sub septem phialis, ac denique interitu exhibetur. Ad hoc cè de Antichristo uaticinium de nouo inauguratur Ioannes, cap. X. ubi tum persona inaugurans, comm. 1-7. tum inaugurationis modus exprimitur. comm. 8. seqq. Ratio autem istius inaugurationis haec uidetur esse, quoniam in Antichristo tam producendo quam propagando ac fouendo maxima in primis apparuit, Christi regno praecipue infesta, uis diaboli. Capite XI. (1) breuis

(1) Quod cum se, inde maxime patet, quon-
quentibus capitibus, de iam breuiter eadem nar-
Antichristo agentibus, raptur fata testium, quae
cohaereat hoc caput, uel ecclesiae deinde praedi-

uis exhibetur uaticiniorum, ad quae capite antecedenti inauguratus apostolus erat, delineatio seu epitome. Quod concludere exinde licet, quoniam praeponitur septimi angeli, capite XII. enarrato, tubicinio, cum tamen eadem exponat, quae in isto fiunt oculis nostris tubicinio. Orditur autem sapientissime in ista epitome diuus Ioannes *a*) a medio cognoscendi uocem et Antichristianam ecclesiam. comm. 1. 2. *β*) Instrumentalem causam propagandae atque conseruandae ecclesiae uerae comm. 3-12. pertractat, *sum* obiectum circa quod, nimirum utriusque testamenti testimonium, *sum* officium et administrationem, comm. 3-6. (*m*) *sum* fata tristia pariter, comm. 7-10. ac

cuntur. Quin tempus et testium et ecclesiae et bestiae idem est. Ex quo, ad eadem tempora pertinere ea, patet. Vid. cap. XI. 2. 3. XII. 6. 14. XIII. 5.

(*m*) Testes, qui commemorantur cap. XI. 3. non considerati tanquam duae personae seu indiuidua, sed tanquam

symbola omnium testium ueritatis, Antichristo sese opponentium, debent. Sunt enim oppositi animalis comm. 7. Quemadmodum uero animal est plurium personarum complexum aliquod, ita et testes hi. Duo quando tantum illi dicuntur esse, fieri id uidetur et obiecti, circa quod fuerit occupati, testimonii sci-

cumstantiae singulae haud obiter considerandae. Ostenditur haec mulier Ioanni tanquam magnum signum, non statuta quidem, sed ob rei illa denotatae grauitatem. Circumdata ea conspicitur sole, qui cum sit terra rebusque in illa occurrentibus praestantior, ornatui ipsi esse debebat. Vestimentum autem hoc Christus ipse est. Mal. IV. 2. Luc. I. 78. Ioh VIII. 12. Gal. III. 27. Rom. XIII. ult. 1. Io. III. 2. Luna uero sub pedibus eius comparens, quamuis altior sit terra et inter luminaria coelestia, a sole si discesseris, utilis prae ceteris, splendoris tamen simul esse deprehenditur uariationi obnoxia; ideoque designat ea, quae in terra magna quidem sunt et prae ceteris elata, at non constantia tamen et mutationi exposta, u. g. dignitates, honores etc. multis competentes. Haec pedibus mulieris siue ecclesiae subdita, non in capite eius, conspiciuntur, quo denoteretur, non magni ea omnia ab ista fieri, sed parui potius prae Christo pendere. Phil. III. 7. 10. (n) Duodecim stellae

(n) Potest etiam, uti uult IO. ROBINSONVS loco a b. WOLFIO pag. 530. allegato idololatricae, cuius princeps tum Diana, per lunam tanquam symbolum illi pro-

prium significata, erat, indicare luna. Magis forte commodè, quam ad mentem STEPHANI LE MOYNE, a b. WOLFIO pariter citati, Romanam.

stellae dignitatem indicant ecclesiae Israeliticae, totidem patriarchis, a Iosepho pariter Gen. XXXVII. 9. in somnio uisis (o), gaudentis. In utero autem illa gestabat quasi sanctum semen, messiam, donec tempus ueniret partus, Gal. IV. 4. ut alias in scriptura sacra quoque ecclesiae tribuitur. Mich. V. 1. Dolores uero clamorem ipsi exprimentes ab extra ipsi Augusti potentia, ab intra phariseorum, sadducaeorum, essaeorum aliaeque sectae incutiebant. Per draconem cuncti interpretes, imprimis a b. WOLFIO ad hunc locum allegati IO. ESKVCHE et BERNH. PETR. KARLIVS, contra HERMANNVM VON DER HARDT calamum stringens, diabolum intelligunt, qui in coelo ecclesiae fuisse dicitur eadem, qua alias Hiob. I. 6. Eph. VI. 12. ratione. Imagine uero draconis terribilissima iuste is representatur, (cum tales in oriente dari doceant nos itineraria, qui uel boues deuorare ualent) et fului quidem, quoniam, BOCHARTO in *hierozoico*, part. II. pag. 436. teste, color ille proprius istis esse deprehenditur. (p) Quid enim horrorem

L

magis

(o) Quorum numero apostolorum responderet a Seruatore electorum numerus.

(p) Merito assensum nostrum meretur, ut l.c. notauit WOLFIVS, uir

hic eruditissimus praefatus ZORNIO, dracones inter signa militaria eo tempore haberi coeptos et in vexillis rubris seu purpureis effingi solitos respiciente.

magis incutere tali bestia ualet? Et quid genio isti conueniens magis infernali? Cui optime pariter cetera respondent, quae ipsi porro tribuuntur, nimirum capita septem (qualia commemorat etiam historia, et in hac ipsa vrbe olim ostensum fuit talis draconis septicipitis sceleton) et decem cornua, ad uim et potestatem eius significandam haud exiguam, nec non diademata decem, auctoritatem eius nec uilem indigitantia, cap. XIII. 2. tandemque effectus plane stupendus, quod et doctorum, (q) qui stellis saepius delineantur, numerum haud exiguum trahere ad suas partes potuerit, cum quo diui Pauli conuenit effectum. Col. II. 19. Draco hic seu infernalis genius probe quidem sciens, dominum suum dominatoremque fore nascendum (r) puerum,

(q) Quod indicio est, agi de ecclesia corrupta admodum. Quadratur uero probe hoc in ecclesiam iudaicam tempore natiuitatis Christi, non item in ecclesiam christianam tempore Constantini Magni, de qua, uti indicaui, alii hic sermonem esse putant.

(r) Christus dicitur uere natus, ipsique tribuuntur praedicata talia, personae quae conueniunt, adeoque haec non ad uerbum Christi uel ad fidem applicari possunt, sed ad ipsam personam. Inprimis uero clarum illud est, quando dicitur *raptus ad thronum*

num

puerum, contra illum tamen, prouti in euangelio paradisiaco Gen. III. 13. praedictum erat hoc, insurgere tollereque e medio eum conabatur, tum per Herodem statim post ipsius natiuitatem Matth. II. 7. sqq. tum per Iudaeos deinde saepius, quia scilicet pasturus is gentiles erat, a se hucusque turpiter seductos, Psalm. II. 9. CX. 1. hominesque suis erepturus faucibus. Apparet ergo initium hic innui ecclesiae christianae. Quod Ioanni commonstratur, quoniam ab ipsis his initiis introducere Antichristianismum Satanas tentauit. Hinc illae de prima in regno Seruatoris statione apostolorum rixae. Hinc post gloriosum eius in coelos ascensum pululare ista statim coepit, Paulo teste. 2. Thess. II. 7. Quare statim etiam calamitas ecclesiae exinde redundatura a Ioanne additur commate 6. (§) illius simul tempore commemorato.

L 2

§. XXII.

num Dei esse. Quod aperte de ipsa Christi persona eiusque in coelum ascensione dici pater, nostramque inde confirmat explicationem,

(§) Obseruandum autem est, non immediate haec sequi praecedentia,

sed magno tamen studio addita esse uideri, tum ab rationem iam indicatam, tum quia Antichristianismus, cuius causa fugit in desertum ecclesia, comm. 14. maxime Christi exaltationi et in coelum ascensioni

ante

§. XXII.

At non remotus solum, sed et proximus ostenditur Antichristianismi terminus, imperatorum nimirum gentilium conuersio ac idololatriae ethnicae publica abrogatio, quae describitur *tam* in se spectata, illius enarratis causis adiuuantibus, angelis, conf. Dan. X. 12. nec non draconis demonstratione facta deiectione per abolitionem idololatriae gentilis, comm. 7 - 9. *quam* ab effectu, et quidem a) respectu ecclesiae, gaudio insigni, comm. 10. 11. 12. addita comminatione in illos, qui euangelio ita manifestato mundanis tamen rebus sese dare et ea ratione nouis se Satanae iisdemque grauioribus per Antichristum seductionibus exponere non sint dubitaturi. comm. 12. β) respectu Satanae, ira uehementi in ecclesiam, comm. 13. (†) *quam* exercuit *tum* per Antichristianismum, comm. 13. 14. in quo tamen penitus opprimi non potuit

ante commemoratae est oppositus. Vnde et diuus Paulus apostolus 1. Tim. III. 16. transposito ordine consecutionis exaltationem Christi ultimo loco ponit, statimque praedictionem illam

de Papatu subiungit. cap. IV. 1. sqq.

(†) Hoc loco quod Antichristianismus intelligatur, ex oppositione et tempore, ecclesiae fugienti assignato, patet.

potuit ecclesia; ib. (u) *tum* per machinationes callidas, excitatas uarias haereses, schismataque, comm. 5. forte post reformationem in specie in ecclesia mota Zwingliano-
rum, Anabaptistarum, Socinianorum etc. quae tamen ecclesiam nec potuerunt euertere, resistantibus principibus ac magistratibus, licet illi non semper uere essent fideles; comm. 16. *tum* per bellum contra ecclesiam repurgatam motum. comm. 17.

§. XXIII.

Capite XIII. subiectum manifestatur ultimi Vae seu tubicini septimi, quod est imperium Romano-Papisticum seu Antichristi, uti aperte non solum ex omnibus id circumstantiis, sed et inde confirmatur, quoniam de nouo surgit, et tempus habet Antichristi. comm. 5. Quare eo minus audiendi, qui de imperio Romano-ethnico, aut Ottomannico, aut Romano-Germanico accipiunt, quos aequae ac nostrae sententiae patronos nominat b. WOLFIVS l. c. pag. 535. Nec ulli enim eorum conueniunt, quae hic

L 3

di-

(u) Conf. comm. 6. aquilae magnae, inter
Alae hoc loco media sunt aues maximae ac uelocissime
eripiendi sese ex periculis. Ea dicuntur esse magna, quia tribuuntur alae
altissimeque uolantis.

dicuntur. Non ethnico-gentili Romano imperio, (1) quoniam illud, dum uiguit, nunquam fuit decicorne adeo, ut vnumquodque cornu suo maiestatis diademate insigni fuerit gauisum, hoc est, interprete angelo, cap. XVII. 12. decem reges cum potestate diuisa atque absoluta, indiuisse tamen a se pendentes, nusquam uidit; (2) quia Ioannis aetate futura erant illa regna bestiaeque cum istis exstitura; (3) quoniam bestiae uirtus, thronus ac potestas draconi, ex cuius abyssu ascendit, cap. XI. 7. XVII. 8. refertur accepta; quod illegitimi dominii argumentum est, (qua de causa etiam bestiae cultores reproborum nomine insigniuntur cap. XIII. 8. XVII. 8.) in regnum Romano-gentile, quod Dei scimus fuisse ordinationem, Rom. XIII. 2. 1. Pet. II. 13, 14. Ioh. XIX. 11. non quadrans. Nec potest Ottomaniacae portae emblemata esse bestia decicornis, cuius quidem potentia in decem cornuum medio et inter decem regum pomperia erupit, Dan. VII. 24. sed non est haec marina (1) quoniam Muhammedanum imperium non est illud septiceps, comm. 1. cap. XVII. 9. (2) quoniam decicornis bestia a decem ita nominatur regibus, qui cum ea sunt eiusdem sententiae, cap. XVII. 13. in odium tamen regni septem montium et euerfionem mutabiles. ib. c. 16. Quae cum Turcarum monarchia plane sunt

ἡ ἀποκάλυψις. Aequè minus in imperium Romano-Germanicum primæ quadrabit bestiae gura. Illud enim non est decicorne. Constat nimirum, in Europa Hispanos, Gallos, Anglos, Germanos; in Africa Carthageneses, Numidas, Aegyptios; in Asia Syros, Armenios aliosque populos multos uariis licet modis, Romani imperii iugum excussisse. Et etiam nunc in sola Europa conspiciamus Poloniam, Sueciam, Daniam, Britanniam, Galliam, Hispaniam, aliasque clarissimas ac potentissimas prouincias imperatoris Romani obedientiae sese subduxisse eiusdemque adeo attriuisse imperium, ut uix quoddam illius supersit simulacrum, fatente FRANCISCO FEFARDENTIO *comment. in Irenaeum, lib. V. cap. 28.* Nec incomparabile ita ac robore, omnes belli insultus declinante, praeditum est imperium illud hodiernum. Conf. cap. XIII. 5.

§. XXIV.

Describitur autem imperium illud Romano-papisticum seu Antichristi a Ioanne hocce capite XIII. *ab exortu comm. 1.* hominum inquietudine; *et subiecto, comm. 1.* quod sit illud ipsum imperium Romanum, sed diuisum; *et qualitate, comm. 2.* quod sit formidabile; *et locutione seu doctrina, nimirum blasphemia, quae κατ' ἐξοχήν est*
L 4 doctrina

doctrina idololatrica; uid. Deut. XXXI. 20. Iesa. LXV. 7. Ier. XXIII. 15. 17. Ezech. XX. 27. *a* potentia, comm. 2. quae est illigitima; *a* plaga lethali, sed sanata, comm. 3. quae in historia nulla fuit ecclesiae Romanae reformatione diui Lutheri grauior; *ab* honore ac ueneratione illegitima, comm. 3. 4. ubi medium declaratur illius, doctrina magnifica, sed idololatrica, comm. 5. potestas mundana, ibid. ueritatis ueraeque ecclesiae tam per doctrinas idololatricas, comm. 6. quam externam uim depressio, comm. 7. honorque inde acceptus apud reprobos, comm. 8. et fidelium persecutio; comm. 9. 10. tandemque *ab* auxilio per aduentum alterius bestiae bicornis. comm. 11.

§. XXV.

Bestiae quando nomine ueniunt auxilia-
tores hi, colligi inde debere puto, esse poten-
tia illos praeditos. Conf. Dan. VII. 8. seqq.
Esse tamen non bestiam politicam, sed cle-
ricalem et spiritualem, patet (*a*) quia habet
cornua agni et faciem aliquam Christi, (*β*)
quia uenerari facit bestiam Antichristicam
terram eiusdemque incolas locutione Sata-
nica, comm. 12. 13. (*γ*) quia miracula edit
apparentia. Neque tamen specificè et for-
maliter eadem est illa bestia cum bestia An-
tichristiana, *tum* quoniam alia diserte dicitur
esse

esse bestia, comm. 11. *tum* quia, quicquid facit, facit coram priori bestia, comm. 12. *tum* quia facit adorare bestiam priorem. comm. 12. Quatenus ergo sit bestia ista, facile datur intelligere. Singula scilicet si perpendamus, commodiorem nullam deprehendimus explicationem, quam qua regnum Iesuitarum indigitari hic affirmatur. Huic enim exacte omnia respondent, inprimis quando commate 15. denuo priori bestiae spiritum dedisse haec, et ut denuo adorent illam, ante tamen eodem iam honore exceptam, homines effecisse dicitur. Peruenisse ergo eum in statum priorem bestiam, necesse est, ut a multis non fuerit adorata. Qualis status nullus sane alias, nisi in reformatione, Papae obuenit. Ante istam enim magna semper mansit illius auctoritas. Accedit, quod inquisitio et interdictio civilis commercii in ecclesia Romana haud ante Iesuitarum tempora obtinuerit.

§. XXVI.

Quo uero eo clarius illud pateat, singulas iam considerare iuuabit obuias hic circumstantias, nimirum descriptionem (α) ortus, qui comm. 11. dicitur terra esse eterni respectus; (β) externae faciei, comm. 11. sapientiae et sanctitatis hypocriticae;

L 5

(γ) do-

(γ) doctrinae, quae est *tum* falsa idololatri-
 ca et necem aliorum importans, commate
 11. 12. *tum* potens apud reprobos, com-
 mate 12. *tum* miraculis falsis confirmata;
 comm. 13. (δ) effectus, qui esse docetur
tum hominum mundanorum seductio; com-
 mate 14. *tum* auctoritatis Papalis stabili-
 tio, quae est imago auctoritatis Caesareo-
 Pontificiae; comm. 14. 15. *tum* persecutio
 fidelium, auctoritatem istam tergiuerfantium;
 comm. 15. *tum* signatio pontificiae sectae
 per inquisitionem inprimis; comm. 16. *tum*
 civilis commercii humani interdictio; com-
 mate 17. (ε) designationis. comm. 18.
 Circa quam uero explicandam uel determi-
 nandam haerere, quin sapientiam et in-
 tellectum, a Spiritu Sancto hic requisitum,
 non habere me, ingenue profiteor. Quod
 quidem profiteri eo minus erubesco, cum
 praeuentem hac in re habeam magnum illud
 ecclesiae nostrae quondam ornamentum fe-
 licissimumque alias, omnium facile iudicio,
 sacrarum literarum interpretem saepius iam
 non sine iusta erga mañes eius ueneratione
 nominatum IO. CHRIST. WOLFIVM l. c. pag. 551.
 qui pariter το πρεχειν hic eligit, largam simul
 suppeditans sententiarum circa numerum
 hunc Apocalypticum uel potius coniectura-
 rum recensionem pag. 545. seqq.

§. XXVII.

De Antichristo postquam hactenus abunde ita eruditi sumus, capite sequenti XIV. facies ecclesiae, tempore isto existentis, nobis a Ioanne porro exhibetur. Cuius tractatio merito sequitur Antichristianismi descriptionem, quia propter hunc talis fuit illi facies. Sumsit sibi eam quondam beatus pater meus IO. FRIDERICVS WINCKLERVS, cum anno huius seculi elapso trigesimo iubila sacra ob diuinum susceptae feliciter per beatum Lutherum reformationis beneficium celebraret ecclesia nostra, singulis concionibus exordiorum, quae uocant, loco illustrandam, cuius breuiora contenta schedulae tunc impressae exhibent. Et prouti haud uulgari instructus erat uir is piae memoriae rerum sacrarum intelligentia et feliciter scrutandi istas facultate, ita in explicanda quoque hac pericope nec obiter fuerat nec infeliciter uersatus. Quam ob rem animus iam fuit, totas istas meditationes, obseruationibus quibusdam auctas, prelo committere, cum ab isto praecipue tempore, quo non solum publice auscultare eum, sed et priuatim cum ipso hac de re sermones ferere mihi contigit, ad inuestiganda sacra Apocalypscos oracula animum magis magisque applicauerim. Variis uero hactenus, quo minus id effecerim, impeditum sensi me negotiis. Quare in uotis illud substit,

tit, propediem tamen uolente Deo exsequendum.

§. XXVIII.

Breuiter quo ergo haec saltem adumbremus, deprehendimus descriptam nobis ecclesiae illius, tempore Antichristi existentis, (α) apud Christum conseruationem, c. 1. (β) confessionem sinceram in diuersis coetibus, fortiter altero potenterque, altero suauiter sonoro, comm. 2. sqq. quorum ille forte ad concilium Francofurtense, sub Carolo Magno contra idololatriam bestiae habitum, hic ad Waldenses nulla potentia humana nitentes, sed humiliter ueritatem confitentes, applicari potest. Qui posteriores amplius describuntur *tum* a blanda confessione, comm. 2. *tum* a putata doctrinae nouitate, comm. 3. *tum* a consensu doctrinali catholico, comm. 3. *tum* a reiectione communionis idololatricae, comm. 4. *tum* ab obedientia erga Christum ducem in quodcunque fatum, comm. 4. *tum* ab interna sua dignitate, comm. 4. *tum* a confessionis puritate, comm. 5. (γ) confirmationem amplificationemque et ad egressum e coetu bestiae uocationem ministerio trium angelorum, *primi* MARTINI LVTHERI (x), penetranter ueram

(x) De eo nostrates qui Ioannem recte iudicant non omnes loquant, quos recenset b. wol-

ram euangelii doctrinam tradentis, cuius fructus sunt timor Dei atque ueneratio; comm. 6. 7. *secundi* MARTINI CHEMNITII (γ), ostendentis coetus bestialis indignitatem, et quod haud, cui adhaereatur, dignus, imo lapsus (z) ualde sit, docentis; comm. 8. *tertii* sub extrema adhuc M C C L X. dierum futuri et relapsum magno zelo dissuasuri, constantiamque et patientiam isto tempore exhibendam imperantis; comm. 9 - 12. cuius consequens erit irritatio bestiae, adeoque fidelium calamitas, cui tamen per beatam mortem ii eripientur. comm. 13. (δ) propu-

b. WOLFIVS l. c. pag. 554. Nec enim uel *Wiclefus* uel *Io. Huss* intelligi possunt, cum nemo clare ita et efficaciter docuerit, quam Lutherus, euangelium.

(γ) Commodius sane hic intelligitur, quam *Matthaeus Flacius* cum CARPZOVIO, CLYVERO, LVCIO et SPENERO, a WOLFIO citatis p. 555. sq.

(z) Lapsus hic insignis est. Iteratur enim. Nec tamen ruina Babelis, uti cap. XVIII. 2. Sc-

quitur namque angelus, qui adorationem bestiae dissuadet, quae cum ruina Babelis consistere nequit. Lapsus ergo spiritualis est, qui Romae contigit per concilium Tridentinum, ubi resurrectioni spirituali omnis ablata est potentia. Vnde non immerito angelus hic secundus dicitur CHEMNITIVS, concilii illius turpitudinem grauitur detegens, cuius uero uox non fuit, adeo, sicuti prioris, uehemens.

pugnationem, diuinis immiffis in Antichriftianum coetum iudiciis, comm. 14. vrgentibus id uerbi ministris et doctoribus fidelibus. comm. 15. 18. Quae iudicia diuina *tum* immediate immittuntur ab ipfo iudice in totum coetum Antichriftianum, comm. 16. *tum* mediate in perfecutores fidelium. comm. 17. 19. 20. Indicatur fimul eorum caufa et instrumentalis et moralis fiue incitans. *Illa* oftenditur effe angelus e templo, quod in coelo eft, exiens. comm. 17. Quo uidetur indicari rex uel princeps aliquis euangelicus, coelico instinctu armatus. Falcem enim habere, magiftratus eft. Rom. XIII. 3. *Haec* angelus eft potentiam in ignem habens ex altari egrediens, comm. 18. qui doctorem forte designat quendam euangelicum, principibus religionis zelum mouentem in perfequendos inimicos. Executio tandem docetur effe potens, cui refifti nequeat, comm. 19. fatalis diuinitus peracta, it. circumfcripta loco, extra urbem, (ergo alia ab urbis excidio) nec non ingens. comm. 20.

§. XXIX.

Capitis huius commate 15. 16. quae narrantur, uti et fequentia, num impleta iam fint iudicanda, an uero ad futura adhuc tempora referenda? merito quaefitum fuit
inter-

interpretibus. Nostro, si quid est, iudicio ante reformationem iam impleta ea esse, et in specie ad totum coetum Antichristianum, qui terrae saepissime comparatur, pertinere uerba haec uidentur. Conf. cap. XIII. 8. sq. XVI. 1. sqq. Messio uero symbolum est iudicii diuini, quod cum ab ipso immittatur iudice, poenas forte famis pestisque grauissimas designabit, quales ante reformationem per Europam saepe sunt grassatae. Ad futura uero si uelimus haec referre tempora, similia possunt intelligi iudicia diuina in coetum Antichristianum, uel in relapsos, qui coetui illi sese adiungunt, adeoque similiter terra uocari possunt, uel in genere in homines mundanos, qui etiam inter protestantes sunt, immittenda. Conf. cap. XII. 16. Cur uero prior magis nobis arrideat sententia, ratio haec est, quod totum caput de ecclesia sub Antichristo uiuente agat, et in sequentibus demum capitibus iudicia diuina per et post reformationem in Antichristum immissa repraesententur. Nec obstat, quod impletio comm. 9-13. futura adhuc sit. Solet enim saepe Ioannes aliquid, consequens quod dicti est, attexere. Conf. cap. XII. Quod et factum esse hic existimo, ita, ut comm. 14. sqq. ad priora tempora redeat. Scio etiam, nonnullos haec et sequentia ad ipsam referre ecclesiam, tanquam purificationem eiusdem. Verum enim uero phra-

ses

ses hae in prophetis ordinarie diuina in hostes denotare solent iudicia. Vnde talia in Antichristum intelligi debere putauerim. Satis uero aperte, innui in persecutores iudicia, patet ex eo, quod comm. 17. sqq. uuae commemorantur sanguine plenae, in aliis uero scripturae locis uindemia pariter cum iudicio in persecutores comparatur. vid. Ioel. III. 13. Et commode, uti iam §. antecedenti breuiter monui, intelligi bella imperatorum possunt contra Papam Romanum in Italia mota, incitantibus illos quibusdam, ipsis iniquitatem Papae detestantibus, episcopis. Nec opus est, vnum intelligi per angelum comm. 17. subiectum, nisi de Friderico Barbarossa accipere id uelimus, qui, licet postremo infelix (a), uehementer tamen Papae impugnauit auctoritatem, CLVERO princeps nulli uirtute aut Christi amore secundus appellatus.

§. XXX.

Sequitur hactenus a diuo Ioanne, aut Spiritu Sanctu per ipsum, reuelata iam c. XV. XIX. descriptio lapsus Papatus per reformationem

(a) Quod tamen isti non aduersatur explanationi, quoniam iudicii huius executio com. 20. circumscribitur loco, quod extra urbem fuerit, adeoque non ad ipsam penitus pertigerit.

tionem eorumque, quae deinceps contigerunt et adhuc contingent, tum sub repraesentatione septem phialarum, cap. XV. XVI. tum magis clare, cap. XVII. XVIII. XIX. Cap. XV. praeparatio est de effusione phialarum, quae sunt effundendae irae diuinae medium. Vbi deprehenditur *a*) exordium, seu generalis propositio; comm. 1. (*b*) *β*) ecclesiae circa ista tempora status affectusque, in consolationem eorum, qui ex hac uisione contristari forte possent, enarrando fidelium ~~sum~~ situm seu stationem ad mare uitreum (*c*) igne mixtum, h. e. permanfionem in uerbo, sacramentis Spiritusque donis, comm. 2. ~~sum~~ robur, quod uictores sint bestiae, comm. 2. ~~sum~~ laetitiam solati-umque, comm. 2. ~~sum~~ officium, doctrinae scilicet purae asseruationem, comm. 3. maiestatis diuinae celebrationem, com. 3. 4. (*d*)

M

ac

(*b*) Septem hae plagae dicuntur *ultima*, quibus ira Dei absoluat; indicio, quod ad extrema, adeoque ad reformationis tempora, pertineant haec omnia, quae in sacris quidem saepissime *ultima* appellantur tempora.

(*c*) *Mare* illud *nitre*

um igne mixtum typus est baptismi, in quo aqua Spiritui Sancto est vnita. *Stantes ad illud* denotant eos, qui foedus diuinum in baptismo initum seruant.

(*d*) *Canticum Moysi* hic commemoratur de uictoria Pharaonis, obui-um Exod. XV, 1. sqq. quae

ac de gentium approbatione prophetiam;
comm. 4. γ) ipsa praeparatio. comm. 8.

§. XXXI.

Phialarum in Antichristum effusio exhibetur capite XVI. quae phialae, vti diximus, nihil aliud sunt, quam effundendae irae diuinae media. Notari autem hic in genere meretur magna illa, quae deprehenditur inter tubicinia septem, uerae ecclesiae calamitates adumbrantia, et inter septem phialas seu Antichristi plagas, conuenientia. Nec sane immerito, sed ideo praecipue ea hic uidetur esse obseruata, quoniam uera uoluit uideri ecclesia eandemque imitari ecclesia Antichristiana. Quae

typus erat spiritualis uictoriae per Christum reportandae. *Canticum agni* de plena Satanae uictoria Ps. XL. 4. agit. Vnde ex utroque haec quoad sensum sunt desumpta, Conf. Exod. XV. 6. 11. Psalm. XL. 6. Merito ergo assensum praebere ueritas nos iubet summe reuerendo Lipsiensium praefuli, SALOMONI

DEYLINGIO, nec non CAMP. VITRINGA, canticum Moysis Deut. XXXII. in coelites minus quadrans, intelligi hic non posse bene monentibus. Quibus suffragatur etiam IO. IVST. AB EINEM in *commentario* suo, pag. 96. Alias STEPHANI LEMOYNE et IOS. MEDE sententias allegat beatus WOLFIUS pag. 563.

Quae causa est, cur et in huius plagis depingendis ad illius mala Deus uoluit alludere. Nec sine ratione vna exire ex templo ad exsequenda demandata iudicia dicuntur isti angeli. Conf. cap. XV. 6. 7. XVI. 1. Adeoque non mirandum, quod breui inuicem se spatio phialae excipiant, ita, vt vnus effectus saepe tempore sequentis adhuc phialae perduret, inprimis cum vltima tempora iudicia diuina maturanda esse suadeant. Ad ipsas uero quod attinet *phialas*, *prima* continere uidetur conuictionem pontificiorum et idololatriae ipsorum per reformationem, ortosque inde conscientiae morsus. comm. 2. (e) *Secunda* denegare uidetur omnibus regnis populisque Antichristo deditis uitam spiritualem, ita, vt ui doctrinae in illis uigenti cuncti debeant spiritualiter mori. comm. 3. (f) *Phiala tertia* procul du-

M 2

bio

(e) *Terra* coetum Antichristianum denotat. Conf. comm. 1. *Vlcus* uero in hominibus Antichristo adhaerentibus symbolum est conscientiae mordentis ex errorum conuictione. Vnde et in phiala quinta idem occurrit symbolum. Prout enim pungit vlcus, ita et

conscientia in homine ueritati cedere nolente.

(f) *Mare* de tota summi regnotum Antichristi adhaerentium multitudine, ex cap. XVII. 1. 15. clarum est. Quod et ex toto hoc capite, quod de Antichristo agit, confirmatur. Illius uero *in sanguinem conuersio* non

bio bella designat ob religionem gesta, non cum toto quidem Papatu, sed quibusdam tantum

potest de bellis explicari cruentis, vti in sequenti phiala, quemadmodum VON EINEM putat pag. 103. Haud enim vniuersale aliquod bellum ob religionem post reformationem in Europa gestum est; quod tamen, bella si intelligerentur, deberet ob uocem *maris* designari. Neque illud, quod *omnis anima uiuens dicitur mortua esse*, sine, quod pii homines per bella religiosa sint sublati, ad poenas referri Papatus potest, vti tamen fieri oportet, cum stabilimentum potius Papatus illud fuerit. Accedit, quod Spiritus Sanctus non simpliciter mare dicat in sanguinem uersum, vti comm. 4. et cap. VIII. 8. sed addat: factum est *sanguis sicut mortui*, quod emphasin infert, et pu-

tiditatem, foetorem ac foeditatem innuit, respectu forte etiam habito ad Pharaonis plagam, Exod. VII. 17. 20. vbi aqua in sanguinem conuersa foetuisse legitur. Nihil itaque superest, quam ut spiritualiter haec sumantur, eodem, vti in praecedenti phiala, modo, scilicet, quod ecclesia Antichristiana in sua doctrina (haec enim tanquam praecipua foeditatis mortisque causa, conf. c. VIII. 11. includi debet) ubique foetida facta sit ac putida, ita ut sani nihil, quo excitari uel conseruari uita spiritualis queat, in ea contineatur, sed omnes eam suscipientes necessario mortem sibi contrahant, adeo ut, si qui etiam post reformationem sint in illo coetu christiani, egredi ex eo

tantum principibus et regnis pontificiis,
comm. 4. (g) in quibus infelices hos fuisse,
M 3 testatur

debeant, uitae alias spiri-
tualis discrimen, si in eo
maneant, subituri. Non
immerito autem tanquam
poena Antichristi hoc ad-
ducitur. Summum enim
est ecclesiae dedecus, si
et in doctrina putida foe-
tidaque sit, et uiuis de-
stituatur membris, ut ne-
mo salutis suae cupidus
degere in ea queat. Quod
utrumque in ecclesia ob-
seruamus pontificia. Ad
posterius enim quod atti-
net, ante reformationem
quidem licitum erat piis,
in externa ista ecclesiae
subsistere communione,
quia uera tum erat inui-
sibilis ecclesia. Post-
quam uero per reforma-
tionem Papatus publice
fuit omnibus demonstra-
ta foeditas, non amplius
licet in communione
ipsius permanere, sed
egredi ex eo oportet
quemlibet, animae qui

curam digne gerit, cap.
XVIII. 4. nisi in com-
munionem simul mortis
poenarumque eius de-
scendere amet. Quoad
prius uero, clarum est, sub-
lato Christi merito totum
tollī christianismum, ad-
eoque religionem chris-
tianam putidam prorsus
ac foedatam coram Deo
cunctisque piis reddi.
Priori autem hoc phialae
subiungitur. Conuictio
namque praecedat, ne-
cesse est, ut omni prorsus
uita quis excidat, quia
ante ignorantiae aliqua
excusatio habere locum
potest, quae post con-
uictionem nulla amplius
superest.

(g) *Fluuii* typus sunt
particularium regnorum,
conf. Psalm. LXXIV. 15.
XCIII. 3. Iesa. VIII. 7.
putei uero regum princi-
pumque in istis regnis,
et utrorumque quidem

testatur gaudium et gratiarum actio propter ea instituta. comm. 5. 6. 7. Id quod optime applicari potest ad bella religionis in Germania primo sub Carolo V. imperatore gesta, deinde sub Ferdinando II. renouata. Ad ea enim tempora phiala haec uideatur esse extendenda, cum in utroque isto bello infelices fuerint ac cedere coacti pontificii. *Phiala quarta* magni alicuius principis illiusque successorum actiones innuit, quibus admodum fueré irritati et ad maius odium prouocati pontificii. comm. 8. 9. (b) Adeoque

Antichristo adhaerentium. conf. comm. 6. *Conuersio istorum in sanguinem* bella indicat infelicia. conf. cap. VIII. 8. IX. 6.

(b) *Sol* typus est summi alicuius principis. conf. cap. VIII. 12. et quae dixi supra §. XIII. Adeoque haud inepte imperatores intelliguntur, quorum prima est inter reges dignitas. *Phiala uero in solem effusa* non tam plagas in imperatores immissas designat, (licet includi illae queant, cum

in bellis memoratis inferiores semper discesserint) quam instinctum imperatorum ad faciendas transactiones illas, quibus ira pontificiorum excanduit. Phrasis namque ista: *datum est ei; homines affligere aestu per ignem*, exacerbationem, aemulationem iracundiaeque cum sanguinis uehementi agitatione indigat. conf. Ps. XXXIX. 5. *Homines* uero intelliguntur pontificii, uti constat ex coll. comm. 2. 11. 21. Quando di-

que transactiones intelliguntur religiosae inter imperatores Austriacos et protestantes primum anno aeris christianae MDLIX. Passauis, deinde anno MDCXLVIII. Osnabrugae initae, quae fudes sane sunt in oculis pontificiorum mirumque eosdem in modum uexarunt. *Phiala quinta* insignem quandam infert plagam ac imminutionem potestatis pontificiae, ipsis admodum acerbam, sed spiritualem tamen, quae ulcera conscientiae ipsis excitauerit meliora agnoscere nolentibus. comm. 10. 11. (i) Id quod

M 4

uidetur

cuntur *blasphemasse nomen Dei*, de eo id explicandum est, quod indignatione commoti religionem Lutheranam, quam bellis suppressere non potuerunt, lacerare uariisque conuiciis onerare fuerint conati, suam nero blasphemiarum plenam (conf. cap. XIII. 6. et XVII. 3.) extollere alaborauerint, atque ita *non poenitentiam egerint gloriamque Deo dederint*.

(i) Per *solium bestiae* summa indicatur potestas illius et auctoritas, unde

et *regni eius* fit mentio, *Phialae* uero in illud effusio et *regni eius obtenebratio* imminutionem aliquam insignem innuit. Haec *dolores* habet *ulceraque* coniuncta, comm. 2. adeoque spiritualis esse debet, non externa, et in aperta consistit atque clara Papatus ac illius idolomaniae manifestatione. Quae cum eo debuisset collineare, ut conuicti poenitentiam agerent, contrarium tamen effectum in hominibus istis induratis habuit, ut

uidetur ad tempora referendum esse Tridentini concilii, quo auctoritas et potestas asserta fuit

nimirum ira incensi *linguas suas manderent*, id est, fremerent contra illam ueritatis conuictionem, Deumque *blasphemarent, neque poenitentiam agerent*. conf. comm.

9. Quo ipso, ad damnatos homines haecce comm.

II. uerba non pertinere posse, recte ex DANHAVERO et OSIANDRO docet b. WOLFIVS pag. 569.

Quoniam uero ea manifestatio et conuictio Papatus diuersa est ab illa, quae in phiala prima ostendebatur, cogitandum omnino est de aliquo tempore, quo post reformationem iterata uice insigniter conuictus est Papatus, quodque inter tempora praecedentium et sequentis phialarum interpositum est. Iam uero tale nullum deprehendimus aliud, quam

concilii Tridentini tempus, praecedentes duas quod phialas insequitur, ea uero, quae in sequenti phiala sexta praedicuntur, antecedit, optimeque ideo quadrat. Vti enim illo in concilio canonibus suis, a tota eorum ecclesia libri instar symbolici receptis, confirmare Papatum annisi eius sunt clientes; ita per MARTINVM CHEMNITIVM eiusque dicti concilii refutationem contra ita sunt errores illorum detecti, ut solidi nihil regerere potuerint, sed conuiciis pugnare fuerint contenti. Vnde tempus huius phialae conferendum est cum tempore angeli secundi. cap. XIV. 8. Non tamen excludi sequentia tempora debent, in quibus theologi nostrates tam col-

fuit pontificia, et ad illius quidem adornatam per MARTINVM CHEMNITIVM refutationem, reliquaue theologorum Lutheranorum scripta, omnium oculis Papatus a ueritate defectionem ita demonstrantia, ut ipsorum adeo pontificiorum conuicti multi fuerint, qui tamen, aegre id ferentes, ueritati agnitae cedere noluerunt, sed, renitente licet conscientia, in cultu idololatræ ceterisque sacris pontificiis perseuerarunt. *Phiala sexta* regni ac imperii Turcici interitum portendit, comm. 12. sqq. (k) cuius effectus respectu Dei futurus est regum ab oriente solis conuersio, comm. 12. (l) respectu uero Antichristi

M 5

christi

loquiiis quam scriptis solide pontificios conuicerunt, ut adeo phiala hæc ad nostra usque extendi queat tempora.

(k) Turcas pariter hic accip. IX. 14. intelligi, ex collatione istius loci et scriptorum §. XIX. nominatorum satis apparet. Illos, prædicit Spiritus Sanctus, totalem manere ruinam. Ideo dicitur *exsiccata* esse fluminis Euphratis aqua; indicio, non unam alteram

ne indicari cladem, sed totalem ruinam. Hanc enim ea intelligere nos iubet loquendi ratio. conf. Ies. XIX. 4. 5. 6. XLII. 14. 15. Ier. LI. 36. 73. Ezech. XXX. 12. Prouidentim quidem, non vno momento, at celeriter tamen aqua; ita eadem ratione uenturam quoque hanc ruinam esse docemur.

(l) Reges hic quinam denotentur, præcisè qui-

christi occasionem ipsi praebebit, concitan-
di principes ad religionem euangelicam ex-
stinguendam. comm. 13. 14. 16. Vnde ma-
gna orietur ecclesiae calamitas, de qua ad-
monet

dem determinari nequit. Ex Turcarum principibus non esse eos, textus ipse docet. Distinguntur enim ab Euphrate. Nec vnus solus, sed plures esse dicuntur. Praeparabitur his per Ottomannici regni ruinam uia, quibus istius hucusque potestas et auctoritas, quominus ad Christi conuerterentur gregem, impedimento fuit. Quod uero non ad pontificiam, sed ueram ecclesiam sint sese conuersuri, exinde patet, a) quoniam uiae ipsis facta praeparatio tanquam finis siue scopus Dei hic commemoratur, qui sane non est aliorum ad falsam religionem adductio, ß) quoniam phrasis de paranda uia in scriptura facta semper usurpatur de conuersione ad Deum. e.g. Ies. LXII. 10. Non uana ergo erit fortassis coniectura, si Graecorum ad nostram ecclesiam accessionem innui hic affirmauerim. Ab oriente enim sole nobis illi habitant. Nec sine ratione factum esse crediderim, quod hactenus Turcarum parere sceptro, quam ad Romano-catholicam accedere ecclesiam, maluerint. Lectoris relinquimus iudicio, num haec nostra coniectura magis uideatur ad Spiritus Sancti mentem accedere, an uero b. CASPARIS NEVMANNI, domus Austriacae heroes intelligentis, quam ex *Notis Literariis Germaniae* anni MDCCIII. pag. 48. refert b. WOLFIVS in *curis suis* l. c. pag. 569.

monet Deus, comm. 15. quae tamen finietur mox, hostes iudicante et insignem in eosdem uindictam exercente Deo, quod breuiter hic comm. 14. indicatur per diem illam magnam Dei, alibi uero magis explicatur. conf. cap. XIX. 19. seqq. XX. 7. sq. *Phiala septima* praeparatio est ad mundi interitum (*m*), quod et per effusionem phialae in aerem (*n*), et per uocem illam diuinam: *factum est*, innuitur. c. 17. Fit autem praeparatio ista per signa diem iudicii praecedentia *tum* generalia, comm. 18. 20. conf. Luc. XXI. 25. *tum* specialia, insignem quendam Papatus, inprimis Romae (*o*), lapsum. comm.

19.

(*m*) Cum quo totalis Antichristi sublatio est coniuncta. 2. Thess. II. 8.

(*n*) *Aerem* proprie hoc loco accipio ob sequentia similiter proprie et ad litteram intellecta. Sumitur uero hic in complexo pro toto coelo, et *effusio in illum* istos uidetur designare effectus, qui diem extremam antecedere dicuntur Luc. XXI. 25. 26.

(*o*) *Per την πόλιν την μεγάλην* comm. 19. ipsa

uidetur Roma urbs innui, quia reliquis gentium urbibus contradistinguitur per *Babylonem* autem illam magnam totum regnum Antichristianum. Solet enim totum illud complexum saepius isto Babylonis nomine uenire, conf. cap. XIV. 8. XVIII. 2. prouti ex ipsis pontificiis nonnulli, et hi quidem magna apud suos gaudentes auctoritate, negare non sustinuerunt, recensiti, una cum

19. 21. (p). Videtur uero idem esse ille Patus lapsus, qui in praecedenti phiala praedictus est. Vnde cap. XX. statim post Gogum et Magogum deletum iudicii extremi sequitur descriptio. comm. 11. seqq. Quod autem in phiala septima is repetatur, propterea factum fuisse crediderim, quoniam dupliciter spectari lapsus ille potest, *partim* tanquam iudicium diuinum grauissimum, *partim* tanquam signum mox instantis mundi interitus extremaeque diei, quo respectu hic adducitur.

§. XXXII.

ceteris tam ex nostratibus quam ex reformatae ecclesiae doctoribus ita sentientibus, a b. WOLFIO pag. 556. qui eo magis, GROTIUM cum BOSSVETO paganam Romam subintellexisse, merito miratur.

(p) Per *grandinem illam magnam* comm. 21. in genere iudicium diuinum grauissimum a Deo immissum denotabitur. Conf. cap. XI. 19. Vel poterit etiam ad literam sumi, quod Deus extraordinarie immissa grand-

ne deleturus hostes sit, ut et immissis fulminibus ac tonitribus, quae cum grandine solent esse coniuncta, et quorum mentio fit cap. XX. 2. Ezech. XXXVIII. 22. XXXIX. 6. Ceterum quia etiam post hoc Antichristi iudicium grauissimum supersunt adhuc homines Deum blasphemantes, inde, non penitus ante diem extremam abolendum, sed illo demum tollendum prorsus esse Antichristianismum, concluditur.

§. XXXII.

Per symbola hactenus ostensam Papatus deprehendimus ruinam. Iam capite XVII. et sequentibus clarius ea magisque perspicuis denunciatur uerbis. Nec frustra hoc, sed sapientissimo potius consilio, factum esse censemus, ^{nam} quoniam summus est regni Christi inimicus Antichristus, cuius adeo interitus saepius est ob oculos ponendus, quo detestari eo magis illum discamus; ^{nam} quia istius in ruina summa Dei uis apparuit atque potentia, quae frequenti digna est commemoratione atque contemplatione. Describitur uero illa Papatus per reformationem ruina et quae eam consequuntur cap. XVII. XVIII. XIX. ita, ut proponatur a) exordium generale, totum complectens argumentum; cap. XVII. 1. 2. β) subiectum ruinae, imperium Romano-papisticum, descriptum comm. 3-6 et explicatum. c. 7-19. δ) ipsa Papatus per reformationem (q) ruina, cap. XVIII. 1-3. coniuncta cum uerae ecclesiae

(q) Quod enim ad reformationem hic respiciatur, ex sequenti patet ad egrediendum inuitatione, quam solide uindicauit ab aduersariorum strophis DEYLINGIVS

in *observationibus sacris*, part. III. obs. L. aliique indicati a b. WOLFFIO pag. 581. Per angelum uero illum comm. 1. Lutherum innui puto, conf. cap. XIV. 6. 7.

ecclesiae ex isto egressu, huiusque per illam oppugnatione, comm. 4-8. vt et cum obstupescatione ac conuersione poenitenti (r) principum, comm. 9. 10. praesulum ecclesiasticorum, episcoporum etc. comm. 11-17. et ecclesiarum pastorum. comm. 17-19. Quae ruina satis quidem magna fuit, ita, vt in ea multae impletae prophetarum praedictiones sint, et ecclesia vniuersa ea propter laetari debeat, comm. 20. non tamen plenaria, quae proinde futura adhuc praedicitur. comm. 21-24. d) gaudium ob ruinam istam ecclesiae tam triumphantis quam militantis, cap. XIX. 1-7. (s) coniunctum cum meditatione ac praeparatione huius ad beatam appropinquantem aeternitatem. comm. 7-9. *) magna aliqua de Papatu totoque regno Antichristiano (*) adhuc deportanda uictoria

(r) Hanc namque innui, metus iste comm. 10. et statio remota suadet.

(s) Quod hic pariter ad reformationem respiciatur, ex comparatione apparet cum cap. XV. 3. 4. instituta. Praeterea vti cap. XI. 15. etc. XII. 10. Christus regnum dicitur occupasse per conui-

ctionem idololatriae gentilis, ita iam idololatria pontificia detecta per reformationem ac manifestata Christus similiter regnare comm. 6. dicitur.

(*) Instinctu Satae cap. XII. 17. XX. 8. congregato cap. XVI. 13. ecclesiamque tantum non opprimente.

ria, duce quidem Christo, minas suas (r) in insigni illa strage implente, comitantibus (precibus nimirum ut et in Antichristum comminationibus) piis ac fidelibus (u), testibus illorumque terras occupantibus cunctis terrae populis (x), deletis modo extraordinario (y) hostium copiis, superstiti- bus tamen adhuc bestia et pseudopropheta, (z) aeterno tandem supplicio (a) afficien- dis. comm. II. 12. Quod hic non solum cum altero in reliquos iudicio componi- tur, tum ad utrorumque simul exhibendas poe- nas, tum ob rei certitudinem, tum quod illi quoad maximam partem iam in orco sint; sed alteri quoque praeponitur, quoniam ca- pita et auctores isti fuerunt ad id audendum reliquis. Licet uero haec victoria non ipsius sit diei extremae, quemadmodum ex habitu

(r) Hae enim per gla- dium istum acutum com- mat. 15. 21. intelligen- dae sunt.

(u) Conf. cap. XVII. 14.

(x) Qui per aues intel- ligi uidentur, cum pro- pria significatio sit forte alienior, et alienior quo- que, uti optime censuit b. WOLFIUS pag. 596. de

populo Israelis explicatio CHRISTIANI FENDII.

(y) Cap. XVI. 21. XX. 9. indicato.

(z) Quippe qui tan- tum prehensi dicuntur, ne scilicet amplius tot homi- nes gentesque seducere et ecclesiae esse formida- biles queant.

(a) Vid. 2. Thess. II. 8.

habitu Christi, qui est belligerantis, non iudicantis; conf. cap. XX. 11. nec non ex titulo eius comm. 16. indicato coll. cum cap. XVII. 14. apparet; proxime tamen diem illam extremam antecedit, prouti ex capite sequenti uigesimo concludi tuto satis posse uiderur.

§. XXXIII.

Capite isto uigesimo recapitulatio continetur praecedentium capitum XII - XIX. et *ως εν συνοχη* exhibetur α) Satanae per mille annos ligatio, comm. 1 - 3. cum felici ecclesiae statu. comm. 4-6. Quae ligatio facta est in conuictione ac abolitione idololatriae gentilis per uerbum apostolorum atque martyrum, et in oppugnatione idololatriae pontificiae per testes ueritatis; adeoque ab apostolorum incepit aetate et in Gregorii VII. Papae temporibus finitur. β) solutio Satanae post mille annos *rum* ad promouendam in Papatu idololatriam, comm. 7. (b) quae sane post Gregorii VII. tempora maxime inualuit; *rum* ad congregandas gentes, Papam eiusdemque affeclas Gogum, et Magogum (c), aduersus ecclesiam vltimis temporibus

(b) Licet enim non sit tet. vid. comm. 3.

additum expresse, id tamen ex oppositione pa-

(c) Scriptores, qui, quis sit ille Gog et Ma-

poribus, cuius additur euentus. comm. 8. 10. conf. cap. XIX. 11. sqq. Id quod adhuc futurum est. conf. Ezech. XXXVIII. XXXIX. 7) iudicium extremum, finis et mundi et Antichristi. comm. 11-15. Nihil ergo minus, quam de regno millenario (d) uaticinium, N quae-

gog, data opera riman-
dum sibi sumserunt, enar-
rantur a PETRO ZORNIO
in *historia fisci Iudaici*,
pag. 256. nec non a b.
WOLFIO pag. 599. inde-
que repetuntur in SCHE-
TELIGH *bibliotheca di-
sputationum in vet. et nou.
testam. tom. III. pag. 308.
seqq.*

(d) Nolim, quae toties
iam ac solide satis fuere
a praestantissimis theolo-
gis contra illud monita,
uel repetere, uel nume-
rum eorundem augere.
Impetrare tamen a me
non possum, quin, qua-
nam ratione chiliaismus
iste modernus error mihi
semper uisus fuerit in
fundamento, hoc loco
breuissimis commemo-

rem. Praecipuos im-
pugnat is meo iudicio fi-
dei nostrae articulos, et
quidem-

I. *articulum de crea-
tione*, quod probo 1) *ex
constitutione mundi creati
in pure naturali non spi-
rituali statu posita*, quae
ratio est, ut (1) angeli,
perfecti spiritus, locum
non habeant in mundo,
sed in coelis siue supra-
mundano statu coelesti,
Matth. XVIII. 10. (2)
absolutus spiritus in sua
spiritualitate in hoc mun-
do sit inuisibilis, (3) re-
gnum Dei in hominibus
non sit mere spirituale,
sed ordinatum ad media
sensibilia, uerbum et sa-
cramenta, in homine in
statu naturali peragen-

quaerendum in hoc capite esse, res ipsa quemlibet attentum lectorem docet. Quare mirum utique omnes cordatos ac doctrinae purioris tenaces theologos habere debuit, tanto cum conatu strepituque uoluisse a tot interpretibus diuo Ioanni uel Spiritui potius

dum uirtute insensibili. Vnde argumentor : *a*) Quamdiu mundus in statu naturali manet, tamdiu incapax est regni gloriosi Christi pure spiritualis; siquidem status naturalis et spiritualis ita sunt comparati, ut unus alterum excludat. 1. Cor. XV. 44. 46. Quamdiu terra est, quae etiam in millenario est, Apoc. XX. 8. manet mundus in statu naturali: Gen. IX. 22. et consequenter usque ad consummationem seculi. Ergo mundus usque ad consummationem seculi incapax est regni gloriosi. *(β)* Quodcunque regnum est pure spirituale, illud non est in mundo. Regnum gloriosum chiliaisticum uisibile est

pure spirituale. Ergo non est in mundo. Probo thesin meam circa articulum de creatione 2) *ex mundi creati finibus*, quorum *principalis* est gloria Dei, Psal. XIX. 1. scilicet ut mundus speculum sit inuisibilis Dei, non uidendo sed considerando opera, perueniendi ad agnitionem et amorem sapientiae, bonitatis et potentiae diuinae, ac inquisitionem communionis Dei. Rom. I. 19. 20. Act. XVII. 26. 27. *minus principalis*, ut mundus sit ministerium hominis uiatoris ad Deum ad uitam suam naturalem. Gen. I. 28. IX. 2. Psalm. CIV. 13. 14. 15. 19. 23. Hol. II. 21. 22. 1. Cor. II. 22. Hinc ar-

potius Sancto illud obtrudi. Cum magnus sit scriptorum ab vtraque parte in lucem emissorum numerus, potiores saltem prudenti consilio recensuit beatus noster WOLFF *pag.* 597. Defensoribus falso hic quaesiti et a theologis nostratibus sanioris her-

gumentor: Quodcunque regnum est contra omnem finem mundi creati, illud non est in mundo. Regnum Christi gloriosum et uisibile est tale. Ergo. Minor exinde clara, quia mundus non inferuiret Deo inuisibili per intuitum hominis intellectuales operum suorum ad sui gloriam, nec esset speculum, sed potius thronus uisibilis maiestatis suae, neque ministraret homini in uita naturali, qui consors huius regni totus spiritualis factus. Accedit, ex quo 3) circa hunc articulum, quod dixi, probatur, *hominis creati in mundo conditio*, quae pro uario respectu uaria est tum respectu Dei, tum respectu homi-

N 2 me-
nis ipsius. Respectu Dei mundus homini non patria, sed uia et diuersorium ad patriam est, quae est extra mundum apud Deum. 2. Cor. V. 7. 8. Ebr. XI. 13. XII. 1. XIII. 14. Eccl. IX. 4. 5. IO. XI. 3. XII. 5. Matth. VII. 13. Respectu hominum in mundo est, ut generatione naturali genus humanum usque ad mundi finem propagetur. Gen. I. 28. IX. 1. Matth. XXIV. 37. 38. 39. Ex quibus ita concludo: a) Quodcunque regnum non uiae, sed patriae est, illud non est in mundo. Gloriosum uisibile Christi regnum non uiae, sed patriae est, habet enim omnem haereditatem. Ergo. β)

meneuticae custodibus satis profligati illius regni millenarii praeter alios recentiores nuperrime etiam accessit IO. ALBERTVS BENGELIVS in der erklärten Offenbahrung Iohannis und nielmehr Jesu Christi, anno praeterito MDCCXL. Stutgardiae in forma octopartita euulgata, et ante

Quodcunque regnum excludit hominis per generationem naturalem propagationem, illud non est in hoc mundo. Gloriosum uisibile Christi regnum est tale. Matth. XXII, 30. Ergo.

Quod circa articulum de creatione demonstraui, ualet etiam

II. circa articulum de *saluatione mundi*, quem quod pariter impugnet chiliasmus ille, probō
1) *ex officii Christi sacerdotalis ratione*. Misit Deus in hunc mundum filium suum, ut satisfactione plenaria homines peccatores in mundo, non extra mundum, extra quem nulla est remissio, Matth. V, 25. (alligata

adeo mundo est peccatorum expiatio) expiet. 2. Cor. V. 19. Quamdiu itaque in mundo peccatores expiandi sunt, tamdiu sacerdotale in eo munus Christi locum habet. Est enim mediator omnium hominum, atque expiatio pro omnium peccatis. I. Io. II, 1. Iam uero usque ad finem mundi homines erunt peccatores, quod uel chiliaetis in confesso est. Apoc. XX, 8. Ideoque eo pertingit officium Christi sacerdotale. Hinc argumentor: α) Quodcunque regnum in mundo totaliter excludit purificationem et expiationem Christi sacerdotalem, illud non potest esse in mundo. Mundi enim

ante eum CHRISTOPHORVS STARCKIVS *parte III*
synopseos suae bibliothecae exegeticae in nouum te-
stamentum. Quo in posteriori libro, vtili-
 tate sua alias non priuando, eo magis do-
 lendum est occurrere nonnunquam hypo-
 theses cum analogia fidei et sanorum uer-
 borum

N 3

borum

priuilegium est ex bene-
 placito Dei ista expiatio.
 Regnum Christi glorio-
 sum uisibile in mundo
 excludit totaliter purga-
 tionem et expiationem
 Christi sacerdotalem. Er-
 go. In tali enim regno
 sunt perfecte iusti, non
 peccatores expiandi. Eph.
 V. 27. β) Quodcun-
 que regnum impedit me-
 ritum Christi peccatori-
 bus adhuc existentibus in
 mundo offerendum, il-
 lud non potest esse in
 mundo. Quamdiu enim
 mundus et in ipso pecca-
 tores sunt, tamdiu offer-
 ri meritum Christi debet;
 alias non esset vniuersale.
 Regnum Christi glorio-
 sum uisibile excludit etc.

Ergo. Minor exinde
 pater, *tum* quia admini-
 stratio meriti Christi est
 causa gloriosi regni com-
 munionis, non glorio-
 sum regnum ipsum, quo
 existente cessat expiatio
 meriti; *tum* quia in mil-
 lenario et post illud ma-
 nent peccatores Apoc.
 XX. 9. extra expiationem
 et oblationem meriti
 Christi. Probo illud
 de articulo hoc 2) *ex*
ratione officii Christi pro-
phetici, quod administrat
 ipse praedicatione uerbi
 efficacis ad generandam
 atque conseruandam fi-
 dem, quod munus tamdiu
 in mundo peragendum,
 quam homines poeniten-
 tia et fide indigent, hoc

rum forma haud amice conspirantes, quoniam cum in finem adornatus ille est, ut sacrarum literarum studiosis uel munus sacrum ingredientibus primum quasi refugium, scripturae sensum declarans, praebeat. Quam sane ob rationem eo maiori cum cura tenaciorique

est, *εως της συντελειας του αιωνως*. Matth. XXVIII. 20. Ex quibus ita infero: Quodcunque regnum destruit officium Christi propheticum in mundo, praedicatione uerbi, non ad uisibilem intuitum, sed fidem inuisibilem administrandum, illi nullus est in mundo locus. Gloriosum et uisibile Christi regnum in mundo destruit etc. Ergo. Cessat enim in illo praedicatione poenitentiae et fidei per uisibilem gloriae manifestationem, quae tamen ex decreto diuino usque ad seculi consummationem duratura est. Probo 3) *ex ratione officii Christi regii*, cuius sedes ex-

tra mundum est in gloria patris, quae propterea a mundo ita distinguitur, ut Christi in gloriam patris introitus mundi sit derelictio, Io. XVI. 25. et Christus glorificatus non amplius sit in mundo. cap. XVII. 11. Huius administratio in mundo inuisibilis est ob subditorum conditionem, quos in duas duntaxat classes, credentes scilicet et incredulos, bonos atque malos, amicos et hostes Christi discernit scriptura, qui quia tales non possunt regni Christi gloriosi esse contemplatores; non fideles, quia ex glorioso Christi intuitu cessat fides, 1. Cor. XIII. 8. 2. Cor.

que sanioris doctrinae studio fuisset concin-
nandus. Non temere aut uano reprehenden-
dendi pruritu haec a me prolata esse, do-
cent, quae cordate annotarunt celeberrimi
auctores der *früh aufgegebenen Früchte der theo-
logischen Sammlung von alten und neuen theologi-
schen*

N 4

V. 7. non increduli,
qui in Christum praed-
icatum non credunt.
Vnde scriptura dicit, re-
gnaturum cum esse medi-
os inter hostes, 1. Cor.
XV. 25. sed modo inui-
sibili. Ebr. II. 8. Qui mo-
dus tamdiu manebit,
quamdiu infidelium est
copia. Illa autem est vs-
que ad finem mundi,
Matth. XIII. 28. 29. 38.
49. 50. Apoc. XX. 8.
cuius manifestatio est in
fine mundi per uisibilem
ad iudicium vniuersale et
iustorum iniustorumque
discretionem ac totius
vniuersi consummatio-
nem aduentum. Matth.
XIII. 40. 41. 42. Ioh. V.
22. Matth. XXV. 31.

1. Cor. XV. 23. 26. 28.
Exinde fluunt haecce ar-
gumenta: a) Cuius re-
gni sedes supra mundum
est in gloria patris, mun-
do contradistincta, illa
non potest esse in mundo.
Regni gloriosi Christi ui-
sibilis sedes talis est. Ergo.
ß) Si regiae Christi ma-
iestatis administratio in
hoc mundo tamdiu est
inuisibilis, quamdiu fi-
deles sunt et infideles in
mundo, sequitur, nullum
esse regnum chiliaisticum
tale in mundo. Atqui.
Ergo. γ) Si manifesta-
tio gloriae Christi in ad-
uentu eius ultimo tan-
tum est ad iudicium et
fidelium infideliumque
discretionem ac mun-

schen Sachen ad annum MDCCXXXVII. pag. 131. *seqq.* et theologi cuiusdam anonymi cogitationes, insertae *der fortgesetzten Sammlung von alten und neuen theologischen Sachen* ad eundem annum, pag. 67. *seqq.* Quare me-

di consummationem, non potest esse illa ad regnum tale millenarium stabilendum. Atqui. Ergo. Sufficeret ad demonstrandum, quam *αλογος* et *αγραφος*, uel potius *αντιγραφος* sit modernus iste chiliasmus, quae de illius cum articulis de creatione pariter ac mundi saluatione pugna commemorauimus. Sed liceat tertium quoque addere articulum, et, quam aperte istum non minus is impugnet, breuiter indicare, nimirum

III. *de sanctificatione articulum.* Probo illud

I) *ex ratione causae principalis sanctificationis*, quae est gratia Dei vniuersalis, quae qua talis

non potest non illucescere omnibus hominibus in mundo, eodemque et creaturarum paedagogia et euangelii praedicatione *παιδεύειν*, ut abneget impietatem mundi-que concupiscentias, et caste contra, iuste pie-que in hoc mundo uiuant. Tit. II. 11. 12. 13. Huic autem gratiae nullus superest in regno isto glorioso locus, *tum* quia regnantes cum Christo non opus illa habent, *tum* quia tot impiorum myriades absque illa sibi relinquentur in mundo. Apoc. XX. 8. Hinc colligo: Quodcunque regnum gratiam dicto modo sanctificantem e mundo eliminat, illud non potest esse in mundo;

merito optamus, vt hoc inprimis respectu in elaborando simili quoad sacros ueteris testamenti libros opere, in *relationibus eruditis Göttingensibus* anni proxime elapsi MDCCXL. pag. 575. annunciato, iusta uariorum

N 5

riorum

quia ni uerbi in mundo et quamdiu mundus est omnibus ista gratia hominibus cum in finem illucescit. Gloriosum regnum millenarium est tale etc. Ergo. Probatum idem circa hunc articulum 2) *ex meliorum sanctificationis ratione*. Ea sunt (1) uerbum Dei, lex et euangelium. *Legis* munus est, perfectam docere sanctitatem, hominem ad praestandam eam obligare, de impossibilitate satisfaciendi isti et peccatis eundem conuincere, quarendi Christi necessitatem ostendere, et uiam sanctitatis monstrare haud fucatae. Rom. III. 20. VII. 11. X. 4. Gal. III. 24. Rom. XIII. 10. Quod munus

suum lex tamdiu perficit, quamdiu homines sunt et peccatores in mundo, hoc est, usque ad finem. Tamdiu enim generatio naturalis manet, Psalm. LXXII. quae hos legi obliganti et de peccato contestantibus subiicit. Vnde ita concludo: In quocunque regno lex amittit usus suos in mundo exercendos, illud non potest locum habere in mundo. In regno isto glorioso usus suos amittit lex, quia fidelibus non opus est agnitione peccati, ad Christum deductione, et pia per legem uitae suasionem; infideles uero istis uisibus priuantur, cum non legis administratio, sed retributio in eo locum habeat. Ergo.

riorum desideria et monita magis curae habeat cordique auctor clarissimus.

§. XXXIV.

Colophonem tandem sacrae Apocalypsi imponunt vltima duo capita XX. et XXI.

Occurrit

Euangelii attributum est, ut in mundo praedicetur, audiat, legatur, agnoscatur, credatur, atque hoc modo omnia *της θειας δι'απειρας*, quae ad vitam et pietatem sunt, largiatur. 2. Pet. I. 2. Luc. XXIV. 47. Quod omne in regno glorioso millenario cessare, necesse est. Ibi enim finis euangelii, non administratio eiusdem est. Quòdcunque ergo regnum mundo euangelium eiusque salutem praedicationem, utpote ordinatum ad consequendam salutem aeternam medium, aufert, illud non potest esse in mundo hoc etc. Atqui, Ergo, Media sanctificationis, quorum vrgemus rationem, sunt etiam, (2) sacramenta, quae ex vnione uisibilem symbolorum et uerbi mandati ac promissi media sunt exhibitua et obsequantia inuisibilis gratiae iustificantis et sanctificantis usque ad seculi consummationem duratura, Matth. XXVIII. 19. 20. quibus necesse est finem imponi manifestata Christi gloria. 1. Cor. XIII. 12. Ex quibus sequitur: Aut non manere sacramenta in mundo, (quod est contra apertum Dei testimonium) aut nullum esse in mundo regnum Christi uisibile. Apparet etiam, quod vltimo loco moneo, pugna illius cum articulo hoc 3) ex beneficiis sanctificationis late sic dictae. Sunt haec

Occurrit hic descriptio aeternae beatitudinis, cap. XXI - XXII. 5. quam sequitur ipsius libri huius sacri et totius simul noui foederis finis. cap. XXII. 6-21. Aeternam uero illam esse beatitudinem, de qua hoc loco agitur

(1) hominis peccatoris ad Deum conuersio, quae contritione peccatorum et fide in Christum tamdiu, quamdiu peccatores sunt, (sunt autem ad finem vsque illi) in mundo perficitur. Eam incipiente tali regno Christi uisibili desinere oportet. Fideles enim sunt in statu perfecto, infideles autem in mundo in peccatis suis relinquuntur. (2) iustificatio, quae fit per fidem in Christum peccati non imputatione eiusque reatus remissione, et imputatione iustitiae Christi, eousque necessaria, quousque naturalis hominum propagatio, peccatum eiusque reatus in mundo est. Est autem id vsque ad finem. Ergo et iustificatio peccatoris per fidem. Psalm. LXXII. 4-5. LXXXIX. 31. 33. 34. 37. 38. Iesa. LIV. 7. 8. 9. 10. Ierem. XXXIII. 15. 20. Quae necessario abesse a regno glorioso debet, quoniam in eo non fides contra peccatum, sed plena de peccato uictoria coram Christo uisibili est. (3) sanctificatio proprie sic dicta, quae in mortificatione ueteris Adami et renouatione atque redundante inde perpetua carnis spiritusque lucta consistit, eousque perennante, quousque caro est et spiritus in mundo, qui uterque est vsque ad finem eius, quandoquidem non loco,

agitur, contra Cocceianos, VITRINGAM aliosque aperte fatis ex eo docemur, *a*) quoniam sequitur ipsam iudicii extremi descriptionem, capitis antecedentis comm. I I-15. suppeditatam; *β*) quod fata ecclesiae militantis septem sunt sigillis et septem tubiciniis (post quae nullum dicitur futurum esse tempus cap. X. 6. conf. cap. XI. 15-18.) descripta, adeoque quod ea sequitur praeter ecclesiae triumphantis, nullis amplius fatis obnoxiae sed aeterna requie gaudentis, delineationem esse nihil potest; *γ*) ex ipsa

tempore et personis in mundo limitatur in facris literis. Hinc facile arguitur, quod, posito regno Christi glorioso uisibili in mundo, illa ipsa exulare debeat, cum in isto regno non lucta sit, sed quies et perfecta uictoria ac sanctitas. (4) conseruatio in fide usque ad finem contra diaboli, mundi et carnis tentationes, quae ad finem usque mundi fidelibus necessaria, quia eousque infidelium maior pars, insultus, dominium, et mundi illecebrae, ambitio, auaritia, fideliumque persecutio, patientia, labor, calamitas. Matth. XIII. 38. 39. 40. 41. 42. 43. Io. XVI. 20. XVIII. 19. Absit autem, haec ut in glorioso regno Christi uisibili inueniantur. I. Pet. I. 6. 8. Vnde sequitur, alterutrum esse tunc temporis nullum. (5) glorificatio, quae est absolutissima omnium fidelium coram facie Dei et Seruatoris nostri

ipsa coeli terraeque appellatione. conf. 2. Petr. III. 10. 13. Quae omnia per se quidem clara sunt luceque radiant sufficienti.

§. XXXV.

Abunde ergo de summa libri huius Apocalypseos uere diuinae dignitate maximeque ponderis tenore conuinci poterit, qui uel breues hasce nostras cogitationes perlustrare dignabitur. Quas quidem adornantibus nobis ob oculos semper uersatum fuit celeberrimi supra iam laudati theologi Wittebergensis, CAR. GOTTL. HOFMANNI, iudicium tam pium, quam uerum, in commemoratis

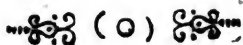
com.

Iesu Christi perfectio, quippe ipsa perfecta hominis cum Deo communio, eaque tanta ideo, ut cunctas mundi uel perfectissimas infinite superet excellentias, et proinde non sit in mundo, sed in coelis, incomparabilis, ineffabilis, atque aeterna uita, laetitia, quies. 2. Cor. V. 1. 2. 8. Col. I. 5. 1. Pet. I. 4. Hebr. X. 34. Quae ergo gloria in coelis exspectanda est, non in mundo speranda,

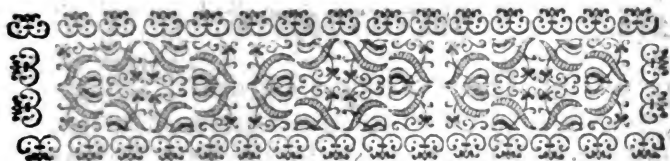
Minueretur enim in illo, quia non esset Deus omnia in omnibus. 1. Cor. XV. 28.

De uniuersali tandem Iudaeorum conuersione, quam obiter addere hic obseruationem liceat, ne ullum quidem deprehenditur in toto sacrae Apocalypseos uolumine uaticinium. Quod mihi quidem magnum uidetur esse contra eandem et patronos eius argumentum,

utiliter prophetiae huic recludendae operam suam felici omine dicarunt, uel primo loco nominandus et vnanimi omnium dextre ac *αρεῦ προκριματος* iudicantium consensu princeps salutandus est summe uenerabilis atque meritissimus Dresdensium praeful, VALENTINVS ERNESTVS LOESCHERVS, ob solidas suas atque consummatam ipsius eruditionem ubiuis spirantes *meditationes Apocalypticas*, quae habentur in *den Vnschuldigen Nachrichten*, anni *M DCC II. pag. 267. sqq. et 527. sqq.* Piis uero singulis ac probis egregium plane praebet sacra Apocalypsis ad laeta atque pura Seruatoris expectandum vltimum aduentum mente stimulum, frequenti meditatione adhortationem ipsius expendentibus, c. III. 11. obuiam: *Ἰδου, ἐρχομαι ταχύ. κρατεῖο ἔχεις, ἵνα μὴ τις λαβῇ τὸν στέφανόν σου.* Quam nostro inprimis aevo fida contemplatione dignam, masculine nuper et, pro more suo, erudite inculcare fidelium animis pio prudentique consilio in doctissima sua anno superiori Lipsiae *de constantia fidei confessores* decente habita dissertatione inaugurali uoluit celeberrimus eius academiae theologus, ROMANVS TELLERVS. Iubeat nos clementissime supremum, quod in coelis Numen est, ea gaudere quouis temporis momento fidei sanctaeque mentis constantia, quo Seruatori optimo respondere laetabundi ualeamus: *Ἀμήν. Ναί, ἐρχεῖς Κύριε Ἰησοῦ.*

VIII.
DE
PRAECIPVIS
FESTI PENTECOSTES
MEMORABILIBVS
ORATIO.

RECTOR (*)

ACADEMIAE MAGNIFICE,

Viri Summe Reuerendi, Magnifici, Consultissimi, Experientissimi, Decane Spectabilis, Excellentissimi, Amplissimi, Clarissimi, Tuque lectissima et doctissima Commilitonum florentissimorum corona.

Redit iam ad nos, quae diuina est beneuolentia, tempus illud toti, qua patet, orbi christiano solemne festiuumque: tem-

O 2

pus

(*) Publice dicta haec a me oratio fuit anno huius seculi trigesimo quarto in templo Lipsiensi academico, ipsa prima feria pentecostali, more in incluta ista academia recepto, iussu facultatis theologiae tunc temporis decani summe reuerendi, HENRICI KLAVSINGII, theologi de vniuersa ecclesia nostra in-

signiter promeriti, typisque eodem tempore exscripta, sequenti uero anno denuo recusa et quibusdam animaduersionibus locupletata. Comparet hic iterum nonnullorum desiderio efflagitata uariisque obseruationibus hinc inde inspersis ad- aucta, uti e. g. ex not. (k) pag. 219. seqq. aliisque apparet.

pus istud faustum, quo effusi olim in insignes illos, quorum doctrina nostra fides salusque nititur, duodecimuiros Spiritus Sancti memoriam laeto pectore repetimus. Quod si enim aliquod ecclesiae solemne tempus, aut si qua dies diuinis in illam collatis beneficiis recolendis sacra, hodierna sane est, qua maximi istius beneficii diuini pie recordatur orbis christianus. Equis nostrum est, Auditores honoratissimi, qui illud inter maxima Dei opera non dicat praeceptum, quo uiri ab ipso Deo O. M. electi donis extra ordinem concessis ad munus sanctissimum obeundum initiati atque consecrati sunt? Equis est, cui illius temporis memoria non laeta iucunda sit atque iucunda, quem eius diei recordatio non singulari plane gaudio compleat, qua gentibus, obscurissimis fabularum falsaeque religionis tenebris tectis, lumen nouum atque exoptatum hacce euangelii nuntiorum inauguratione primum exoriri coepisse haud iniuste dixerim? Quis illud tempus non festiui, prosperi atque fortunati praeceteris iudicauerit?

Imo uero festum hoc, inter tria maxima ordine secundum, singulari plane solemnitate profecuti sunt primi, qui Christo nomen dederunt. Nec nostra defecit hucusque ab illa ardoris in colendo sancto Numine laude
aetas

aetas, nec pietas deferbuit, sed in hacce potius tanti beneficii laeta renouanda memoria priscae religionis uestigiis strenue insistit. Commune, quo cuncti perfusi deprehenduntur, gaudium testantur omnia, quocunque demum oculorum aciem conuertimus. Templata suggestusque cantilenis atque hymnis sanctis et deuotis suauiter vndique personantia nil nisi grata loquuntur. Ipsi campanarum graues atque numerosi sonitus singulos ad gratias laudesque Deo nuncupandas satis fortiter inuitant. Eaque ratione laetitiam omnium mentibus insidentem, frontes dilatantem, ac ima praecordia occupantem declarant uota ardentissima, quibus alter alterum gaudii pariter ac salutis socium esse cupit.

Nec uestrum ullus erit, Auditores, quem non diuina mentis incitatio piusque zelus hunc in locum sacrum congregauerint, et ad solemnem hanc panegyrim compulerint. Vnum est, quod ceteris in praesenti festo solemnibus minus respondere existimo, illud scilicet, quod indignus ego atque infacundus vniuersalis huius gaudii interpretas esse iussus fuerim, nec, qua ratione muneri huic, beneuole oblato saepiusque a me exoptato, laboris grauitate tandem pene deterritus iam me subducerem, dubius inuenire potuerim. Non ego enim profecto usque adeo sum mei

O 3

uel

uel ignarus uel oblitus, ut in tam spectabili uirorum amplissimorum confessu copiose fatis et ornate ac pro rei dignitate uerba me facturum esse confidam; praesertim, cum id ipsum, de quo differere animus est, dicendi argumentum oratorem sibi suo iure postulet doctissimum, disertissimum, grauiissimumque. Nihil quippe tempori huic sacro conueniens magis, nihil publicae, quae ubique erumpit, laetitiae alendae atque sustentande iudicaui aptius, nihil denique iucundius dici a me posse autinaui, quam si de ipso pentecostes festo, iisque, quae circa illud sunt memorabilia, pro meis quidem ingenii uiribus sermonem facerem. Tantum uero abest, ut uel argumenti grauitas, uel oris infacundia ac in dicendo imperitia me ab isto, quem et mihi gratum uestra beneuolentia fecit, et officii natura induit uestra auctoritas, labore detertere ualeat, ut potius uestra, Auditores, humanitas singularis erigat fluctuantem atque confirmet. Fore igitur confido, ut, qui ad audiendam leuem hanc orationem conuenire haud fuistis dedignati, iidem etiam per exiguum temporis spatium mihi de hoc argumento breuiter strictimque dicenti aures praebeatismentesque beneuolas.

De pentecoste igitur iisque, quae circa illam sunt memorabilia, dicturo et Iudaeorum

rum occurrit et christianorum festum, pentecostes nomine insignitum, quorum vtrumque singularem meretur vtique attentionem. Nec enim ad huius, christianorum scilicet pentecostes, accuratiorem cognitionem illius notitiam iucundam tantum vtilemque, sed et necessariam dicere eo minus dubitauerim, cum sint uiri doctissimi, qui illud typum huius fuisse, aut christianos primam huius festi occasionem a Iudaeis mutuatos fuisse autument. Vtriusque propterea festi naturam singulari examine dignam iudicaui atque suam cuique orationis partem destinaui. (a)

Tria potissimum Iudaeis sacra et solennia prae ceteris fuisse festa, quibus Hierosolymam, splendidum illud et magnificum coelorum terrarumque regis domicilium,

O 4

quot-

(a) Circa Iudaeorum hictantummodo et christianorum festa pentecostalia occupata fuit industria nostra, sponte, quae de gentiliū pentecoste, seu festo illorum cereri sacro et cum Hebraeorum pentecoste conueniente, in medium afferri potuissent, ne in libri modum

excresceret oratio, omittis. Legi interim merentur, quae de conuenientia ista inter ethnicorum festum Cereale et Iudaeorum pentecoste descriuit IO. ELIAS REICHARDT in dissertatione *de pentecoste*, Ienae anno MDCXCIII. habita, cap. III.

quotannis vnumquemque marem proficisci oportebat, neminem, sacrarum literarum uel leuiter tinctum notitia, latebit. Secundum horum pentecostes festum fuit, eadem ac cetera duo solemnitate Iudaicae genti celebrandum. (b) Varia huic Iudaei indiderunt nomina, quibus uel tempus, in quod incidebat, uel ritus, qui solemne reddebant, occasionem praebuere. Cum enim et messe feliciter peracta, et septem hebdomadibus post paschatis festum praeterlapsis, diebus his sacris Deo decernere gratias iussi erant primi Numen uerum colentes, et festum messis et septimanarum inde nuncupabatur haec solemnitas: (c) ritus autem, qui frugum primitiis Deo offerendis peragebantur, nomini dierum primitiuorum originem dederunt. (d)

Verum

(b) Iisdem etiam חג ורנלים titulis insignitum fuit hocce festum, quibus paschatis et scenopegiae festa *Exod. XIII. 14. seqq.*

(c) Quia in messem triticeam incidebat, uocatum fuit חג הקציר festum messis; quoniam uero post septem hebdomadam a paschate com-

plementum sequebatur, חג השבועות, festum hebdomodum dicebatur.

(d) Hanc ob rationem uocatur יום הנכורים, dies primitiuorum et PHILONI lib. de festis, ἡμέρα πρωτογεννημάτων. Iudaei uocant עשרה, quod interdictum, de-
tentionem s. conuocationem sonat, quoniam

Verum enimvero inter haec nomina illud, quod a dierum numero defumptum erat, id sibi quasi proprium uindicare potest, ut et ad posteros sit propagatum. Inde enim fuit pentecostes nomen, dies quinquaginta, (e) quos a postero paschatis die

O 5 com-

scilicet interdictum opus seruite; uti et in משנה סוכין, cap. XI. 3. et apud IOSEPHVM *ant. Jud. lib. III. cap. X. ασαρθα.*

Quam rationem magis sibi quam alteram arridere, profitetur FRIDER. ADOLPH. LAMPE *tom. II. commentarii in Ioan-*

nem, pag. 346. not. a) quoniam isto die clausum sit iugum festorum.

Conf. CAMP. VITRINGA *commentario in Ies. I. 13.* At uero in sacro codice hoc uocabulum de die

septimo festi paschatos et octauo tabernaculorum, nunquam de pentecoste usurpari, docet HADR. RELANDVS in *antiquit. sacr. uet. Hebr. part. IV. cap. IV. §. II. conf. et*

IO. MEYERVS in *libro de temporibus et diebus festis Hebraeorum, cap. XIII. §. II. seq.*

(e) Cur non diem quadragesimum nonum, sed quinquagesimum celebrari Deus iusserit, ex

R. ISAAC ABVHAB in *libro כנורה המאור* hanc reddunt rationem IOAN.

PALMROOT in *dissertatione de festis Hebraeorum, Vpsaliae ao. MDCXCVII.*

habita, pag. 27. et IO. BVXTORFVS in *synagoga Iudaica, cap. XX. p. 438.*

ne gens Iudaica numero septenario magnam uim et sanctitatem, uti superstitiosi gentiles, tribuerent. Quod quam probabile sit, aliis diiudicandum relinquimus.

computandos referunt Iudaicarum antiquitatum scriptores, satis aperte significans, quod, ratione etymologiae in Graecorum scholis ortum, a Syro, Persa et Aethiope retentum, ad ipsos Germanos (f) peruenit. Neque temporis haec computatio inter leuiiores huius festi circumstantias erit referenda. Huius enim cum haberent rationem ueteres, id agebant sedulo, ut neque in minimis a mandato diuino, et diuina et humana illorum regente, discederent. Quae autem hos dies computandi ratio fuerit, nec ignorare nos sinunt sanctiores paginae, nec Iudaicae nationis doctores antiquiores in eo deesse uoluerunt posteritati, ut singulos potius, qui in numerandis istis diebus obseruati ritus fuerint, accuratissime descripserint. Summam curam et industriam huic negotio adhibitam fuisse, haud incelebris docet ueteris scholae Iudaicae praesul, MAIMONIDES, (g) nec aliter hos dies numerasse suos

(f) Horum *einem Pfingsten* ex uocabulo pentecoste, mutatis quibusdam literis, ut in eo faciles esse solent philologi, ortum traxisse, nonnullis, ut IO. ELIAE REICHARDTO in dissertatione *de pentecoste*, cap.

III. §. 2. et GOTTFRIED, THILONI in dissertatione *de pentecoste Hebraeorum sect. I. §. 11.* uisum est.

(g) In מרח נבוכים p. III. cap. XLIII. Conf. IO. PALMROOT in citata dissertatione, pag. 29.

suos testatur, ac amicum exspectans diem quemlibet horasque singulas accurato numero commetiri soleat. (h) A secundo die paschatis numerari debuisse quinquaginta illos dies, ipsae sacrae literae nos docent. (i) De eo uero, quod per sabbathum (sic enim in sacro codice nominatur dies ille paschatis secundus) intelligendum sit, inter se dissentiunt ipsi Iudaeorum doctores; Rabbanitis scilicet primum festi paschatis diem, Karaeis contra sabbathum hebdomadale s. creationis, ut uocant, intelligentibus. (k) Sic cum ueterum dogmata certa ac

(h) Stantes dies illos numerasse, referunt IO. LVNDIVS in den Iüdischen Heiligtümern, lib. V. cap. XVI. et laudatus IO. PALMROOT d. l. ubi et, quas singulis diebus numerandis addiderint preces Iudaei, enarratur.

(i) Ita enim mandatum legitur *Leu. XXIII. 15.* et *Deuter. XV-1. 9. 10.*

(k) Conf. de hac lite Rabbanitarum et Karaeorum IO. MEYERVS in li-

bro de temporibus et diebus festis Hebraeorum, cap. XIII. §. XXI. seqq. qui argumenta Karaeorum multa nec leuia ex R. ELIAE BEN MOSIS Adde-
reth Eliabn adducit, itemque A BARBANELEM contra eos disputantem. Cum quo et conferri meretur *Cosri* a BVXTORFIO editus part. III. §. XLI. pag. 217. sq. nec non HADR. RELANDVS in antiqu. sacr. uet. Hebr. part. IV. cap. IV. §. IV. qui

ac a Deo ipso reuelata uel negligenter, uel sibi rectius sapere uiderentur Iudaicae gentis

ibidem alio inde tempore pentecosten a Rabbanitis, alio a Karaeis celebrari docet, nisi forte sabbatum et is dies coincidat, cum secundum Karaeos semper pentecoste incidat in primum hebdomadis diem, secundum Rabbanitas uero in quemuis septimanae diem incidere possit. Ad ipsam uero controversiam quod attinet, si dicendum quod res est, uidetur mihi, textum ipsum paulo accuratius consideranti, multo esse probabilior uerbis. que scripturae consentanea magis Karaeorum sententia, (1) quoniam ita propria uocis שבת retinetur significatio, in primis cum nullus alibi appellatur nomine hocce dies festus praeter expiationis diem, qui Lev. XXIII. 32. ita ob maxi-

mam cum sabbatho conuenientiam, ipsi prae aliis festis peculiarem, nominatur. Obiicitur quidem שבתון, quod de buccinarum et tabernaculorum festo commate 24. et 39. adhibetur. Sed obseruat recte GOVSETIVS in *lexico*, peculiare illud fuisse nomen mensis Tisri festis, quoniam in eo absolutio messis erat, laboris annui terminus ac finis. Adeoque id cum uoce שבת haud confundendum esse, patet. (2) quia secundum Rabbanitarum explicationem uox שבת duplicem habebit in uno eodemque contextu significatum a) diei festi paschatos primi, comm. 15. β) septimanae. comm. 16. Conf. CLERICVS. Quod incongruum prorsus et a simplicitate textus alic-

tis doctores, dubitatio, controuersiae, error eos inuaserunt.

Diebus

num. (3) quia ista *septimanæ* significatio, quæ secundum Rabbanitarum hypothesein uoci שבת necessario commate 16. assignari debet, inusitata est in singulari, licet in plurali illam admittamus comm. 15. uti et in sacris noui foederis tabulis in sensu isto uox σαββατα occurrit. Quin falsa prorsus est significatio ista; quemadmodum ex præcedenti uoce מחר euincitur, quod non plurium dierum temporis sed vni præcise diei, cuius postridie est, adiungitur, ipsa locorum illud confirmante inspectione. Ex quo, sequens uocabulum שבת vnum significare diem, patet. (4) quoniam Rabbanitarum ex sententia sabbatum, si in secundum paschatos siue mensis

Nisan decimum sextum diem incideret, profanari necessario messione manipuli debuit. Quod proinde si ratihabuisset Deus, monere quoque omnino debuisset, ne scrupulus inde exoriretur reliquis. Huius uero profanationis euanesceat prorsus periculum, si postero sabbathi, id est, solis die, prouti Karaei docent, messio et oblatio manipuli peracta fuit. (5) quoniam, Karaeorum admissa sententia, typo ad amussim respondet antitypus. Quemadmodum enim Christus a diuo Paulo apostolo 1. Cor. XV. 20. ἀπαρχῇ salutatur τῶν κεκοιμημένων, respectu ad manipulum siue Omeri habito, qui ראשית קציר appellatur Leu. XXIII. 10. (conf. 10. LIGHTFOOTVS

Diebus ergo quadraginta octo praeter-
lapsis

ad *b. l.*) ita sapientissime uidetur a Deo ordinatum, vt manipulus ille, Christi resurgentis typus, eodem solis die, quo is resurrexit, offerretur, temporis quoque circumstantia obseruata. Sic festum etiam pentecostes, quod quinquagesimo ab illa manipuli oblatione die celebrabatur, et quo aliae offerebantur primitiae, in diem solis incidet, quo et Spiritus Sanctus in festo pentecostes, resurrectionem Christi insequente, effusus super apostolos est et illorum praedicatione conuersae christianorum primitiae fuerunt.

Quae cum ita sint, haud iniuria miror, ab omnibus fere, si ex ueteribus *HESYCHIVM* excipias atque *RVPERTVM*, animaduersa haecce non fuisse, sed Rabba-

nitarum constanter seruata ac retenta sententiam, quae tot tamen premitur incommodis, inprimis si ad primae pentecostes christianae tempus applicare eam uelimus. Inter recentiores praeter *GOVSSETIVM l. c. uoc שבת* uix aliquem sentire mecum memini. Quem in eo tamen deserendum puto, quod plur. *שבתות* ipsi semper *sabbatha*, nunquam *septimanas* denotet, cum id tam ex adiecto loco Leuitici citato comm. 15. *תמימות* refutetur, quod sensum habebit nullum, nisi *שבתות* ibidem per *septimanas*, de quibus integritas praedicari potest, uertatur; *quam* ex capite XXV. 8. ubi septem memorantur *שבתות שנים*, quae commodissime per *hebdomades annorum* uertuntur, cum mox *ימי*

lapis dies, qui ipsum festi diem antecede-
bat

שבע שבתות השנים, dies istarum hebdomadam annos designantes recensentur, qui dies sabbathis, si tanquam vnici considerentur dies, tribui nequeunt. Vt taceam morem, scriptoribus veteris testamenti receptum, qui hebdomada plerumque *σαββατα* in plurali efferunt. GoussETIUS hic aliud quoque argumentum pro nostra suppeditat sententia, obseruans, si per שבתות hebdomades sint intelligendae, contra quam imple opinatur, illas tamen numerari semper debere, vt desinentes in sabbatho illoque terminatas. (Quod ad annos quoque is accommodat sabbathicos, qui septeni in sabbatho desinere pariter debuerint; licet in dubium id uocari queat.) Prouti enim ratio hinc constat,

quare plur. שבתות ad denotandas transferatur hebdomadas, quoniam nimirum in sabbatho, praecipuo septimanae die, terminantur, vt et quae-
nam sint hebdomades intelligendae; ita haec quoque uidetur esse causa, ob quam Leuit. XXIII. non uocem שבעות, quae Deut. XVI. 9. legitur, sed alteram hanc שבתות adhibuerit diuinum Numen, scilicet, ad designandas non qualescunque, a quocunque septimanae die numerari coeptas, sed a solis die incipientes et in sabbathi die terminatas hebdomadas, quae Rabbinitis septimanae creationis dicuntur. Si itaque finis septem istarum hebdomadam in sabbatho figendus est, necessario, uocem שבת hic occurrentem proprie accipien-

bat, parasceues (1) dictus fuit. Hocce enim et magnis tribus festis et sabbatho erat commune, ut ille dies parasceues antecederet, quo et ad illa praeparare se, ac ornare

dam, diemque solis sabbathum insequentem per **מחרת השבת** intelligendum esse, sequitur.

(1) CAESAR BARONIUS solum sabbathum parasceuen habuisse putat, reliquorum uero festorum parasceuen fuisse, negat, in *annalibus ecclesiasticis ad A.C. XXXIV. n. 30.* Contra quem uero recte observat ISAACUS CASAVBONUS in *exercitationibus ad Baronium, exerc. XVI. p. 421.* non potuisse eum, si commentarios Rabbiorum a limine saltem salutasset, nescire, passim mentionem facere illos **ערב יום טוב** h. e. της παρασκευής της εορτής, unicuique enim **יום טוב** h. e. diei bono i. festo attribui suam. uesperam προεορτίον, parandis rebus ad festum

necessariis destinatam.

Quod quidem testimoniis Rabbiorum adductis, comprobat. Similem

huic errorum committit MELCHIOR LEIDEKKERVS lib. IX. de repub. Hebraeor. cap. V. n. 3. non habuisse pentecostes festum diem parasceues, uti pascha, contendens. Sed quo fundamento, haud uidemus. Quamuis enim illo, qui pentecostes festum antecederat, die ea non obseruanda erant, quae pascha antecedente die, non tamen, Iudaeos nullam omnino praeparationem habuisse, dicendum uidetur. Conf. 10. LVNDIVS in den Jüdischen Heiligtümern, l. V. cap. XII. et XVI. et GOTTF. THILO in dissertatione de pentecoste Hebraeorum, sect. II.

re suos, quaeque erant necessaria, acquire-
re sibi vnumquemque oportebat patremfa-
miliās, et tuba festum celebrandum indica-
batur, cetera quoque, quae in templo erant
praeparanda, rite peragebantur.

Ipse autem, qui festo sacer erat, dies
singulari a populo solemnitate celebraba-
tur. Vrbs Hierosolyma congregatis vni-
que sanctae terrae incolis innumera fere ho-
minum turba, templo ipso tantam Deum
colentium coronam uix capiente, frequen-
tabatur. Sacrificiorum, non quotidiani
tantum, sed festiualium inprimis solemnīs
oblatio publici testis erat cultus. Musici
denique concentus uocumque et tibiārum
cantus non pietatem tantum, sed et laetiti-
am communem excitabant, adaugebant.
Amat enim gaudium tacito pectore conce-
ptum prodire, et in actus erumpere exter-
nos gessit. Quid ritibus his solemnibus co-
gitari potest lautius? Quid splendidius?

Sed singula curatius spectare iuuabit.
Quae offerenda fuerint sacrificia, sacer nos
P codex

qu. II. Cessabant inte-
rim hac die, vti et in pa-
rasceue sabbathi ac reli-
quorum festorum, cau-
sarum capitalium actio-
nes, nec iudicabant iudi-

ces rerum capitalium, vt
ex MAIMONIDE notant
CASAVBONVS l. c. et LEI-
DEKKERVS l. c. lib. VII.
cap. XI. n. VI.

codex haud ignorare finit. Septem agnos anniculos, vitulum de armento vnum, arietes duos in holocaustum, hircum quoque pro peccato, et duos agnos anniculos in hostias pacificorum dari sibi iusserat in hocce die festo summus legislator. (m)

Praecipuum uero, in festo hocce offerendum, panes (n) erant illi duo triticei, grati pro feliciter confecta messe triticea animi testimonia. Varia de his obseruarunt sacrarum antiquitatum doctores, nec uestra abuti uidebor patientia, Auditores honoratissimi, si de illis pauca quoque in medium

(m) Vid. *Leu. XXIII.* 18. 19. 20. conf. et *Num. XXVIII.* 26. seq. In genere autem de Iudaeorum circa offerendos tam in hoc quam in aliis festis agnos istos cura, et praeparationem et oblationem ipsam spectante, doctius haberi nihil potest, quam quae summo studio atque cumulado nitidioris eruditionis apparatu in doctissimo suo Dresdae an. MDCCXXX. 8. edito *de agno ad arae*

cornua ligando tractatu nos de ea docet summe uenerabilis BERNHARDVS WALTHER MARPERGERVS, prototheologus Saxonicus meritisissimus.

(n) Conf. *de his duobus panibus pentecostalibus* CONRADI IKENII dissertationes duae, Bremae anno MDCCXXIX. et MDCCXXX. habitae, ubi *cap. I.* etiam de uariis eorum appellationibus agitur.

um attulero. Ad materiam, ex qua panes hi confici debebant, quod attinet, simila-
go erat, farina nempe subtilissima, tenuis-
sima, purissimaeque, ex tritico (o) parata,
et ab omnibus purgata furfuribus. Triti-
cum ex nouo illius anni prouentu fumen-
dum erat, nec enim hic, vt in omnibus a-
liis primitiuis, uel nouum ueteri, uel uetus
nouo addere licebat, (p) idque optimum

P 2

eli-

(o) Merito igitur IKENIO *l. c. cap. II. §. I.* uapulat LVDOVICVS CAPPELLVS, qui in diatr. *de sabbatho deuteronomio* apud IO. CLOPPENBURG. *tom. I. operum p. 196.* duos panes triticeos uocat panes hordeaceos. Triticum enim, frumenti speciem nobilissimam, praeter manipulum paschalem et munus Sotae, quae sola ex hordeo, uilissima frumenti specie, praeparabantur, in omnibus fertis offerri sibi iussisse Deum, recte ibidem ex *Cod. סוטה cap. I.* et ABARBANELE in *Leuit.* monet IKENIVS,

(p) MAIMONIDES quidem in *תמיד'ה cap. VIII. §. II.* auctor est, si nouum non inuentum fuerit triticum, uetus ex horreo sumi potuisse: sed disputat contra illum CONRADVS IKENIVS in dissertatione citata *de duobus panibus pentecostalibus, cap. I. §. II.* autumans, id si contigisset, quod tamen aduocatus fuisse uideatur, cum pro uaria illa locorum Canaanis conditione in vno illorum frumentum citius ad maturitatem perueniret, quam in altero, potius nullos plane, quam ex ueteri frumento, offe-

eligendum, sicut et alia fecta ac libamina Deo offerenda ex optima materie erant conficienda. (q) Triturato tritico et a cortice furfuribusque separato, per molituram in similaginem redacto, et per plura (r) cribra, quo, quantum fieri posset, exactissime purgaretur, transmissio, duae similaginis purae decimae, cum ex vnaquaque vnus panis parandus esset, (s) mensurabantur seorsim atque

rendos fuisse, quia Deus diserte fertum ex nouo frumento offerendum postulauerit, idque ad testandum gratum animum pro reliquo prouentu, eumque sanctificandum, qua ratione cessante, ipsam quoque uideri cessare debuisse oblationem.

(q) Teste MAIMONIDE in *ה' אסירי המזבח* cap. VI. §. XV. et cap. VII. §. XI..

(r) Cribra duodecim ad panes hosce duos adhibita fuisse, Iudaei tradunt in *Cod. מנחות* cap. VI. 7. quorum vnum altero semper angustius fuisse, docet MAIMONIDES

ad l. c. vt scilicet priora retinerent, quod ex cortice, furfuribus et aliis sordibus remanserat reliquum, ac farinam transmitterent, vltima uero angustiora ipsam similam retinerent, et farinam, quae similagine quidem subtilior, sed eadem tamen deterior erat, emitterent. Conf. laudatus IKENIYS l. c. cap. III. §. IV. vbi testimonia ex *יומ טוב* in *תוספות* ad *Cod. מנחות* l. c. it. ex *Cod. פרקי אבות* cap. V. 15. et *מנחות* cap. VI. 7. VIII. 2. affert.

(s) Vid. *Leu. XXIII. 17.* IACOBVS BONFRE-

(r) atque seruabantur. Vnicuique decimae aqua affundebatur calida, (u) quacum tamdiu subigenda erat similago, donec concrefceret, et massa in formam suam redigi posset. Fermento (x) postea miscenda erat haec
 P 3 massa,

RIVS in *comment. ad Levit. l. c.* in singulis panibus duas fuisse decimas putat, nixus auctoritate JOSEPHI antiqu. Ind. Lib. III. cap. X. notatus ideo IKENIO l. c. §. VII. qui singularem pluralis loco esse, cum numeri rationem non habuisset JOSEPHVS, docens, hunc locum non obstaré nobis, euincit.

(r) Quo accuratius in dimetiendis istis ageretur, peculiatis in templo asseruabatur mensura, teste MAIMONIDE in ח' כלי המקדש cap. I. 16. et Cod. מנחות cap. IX. I.

(u) Hac enim ad omnium fectorum subactionem opus fuisse, idem testatur MAIMONIDES

in ח' מעשה הקרבנות cap. XII. 21.

(x) Diserte id iubetur Levit. II. 13. XXIII. 10. Ἀζυμους fuisse, putat MELCHIOR LEIDEKKERS, lib. IX. de republica Hebraeorum, cap. V. §. IV. prouocans ad Lev. II. 11. vbi remoueri ab altari uel oblatione ignita omne fermentum ait, panes uero pentecostales in altari, vti animalia, igne absumptos fuisse, putat ex Lev. XXIII. 18. At uero quamuis a munere uoluntario abesse uoluerit Deus omne fermentum, Lev. II. 11. non tamen illud de sacrificiis eucharisticis aut oblatione primitiarum esse accipiendum, quibus inesse fermentum poterat, ibidem

massa, quae denique formam placentae oblongae accipiebat. (γ) Cum coquendi essent hi panes, singuli (z) seorsum furno committebantur. Quae omnia praeparabantur uespera diei ipsum festum antecedentis; (a) loco

comm. 13. et *cap.* XXIII. I7. recte docet MICHAEL WALTHERVS in *harmonia biblica ad Len.* II. 11. Panes autem istos pentecostales non igne in altari absultos, sed sacerdotibus datos fuisse comedendos, infra erit obseruandum. Quo conuenit argumentum LEIDEKKERI, qui locum *Len.* XXIII. 18. ita interpretandum censet, ut panes una cum ceteris, quae iubentur, sacrificiis igni tradendos fuisse appareat: quod tamen nec satis clare loquitur textus, nec cum ceteris locis cohaeret. conf. MAIMONIDES in *ה' משה הקרבנות* *cap.* XII. 3. 10. HENR. REITZIVS in *notis ad*

Goodwini Mosén et Aaron lib. III. *cap.* V. §. IV. CONR. IKENIVS in saepius iam citata dissertatione, *cap.* III. §. IX, qui et §. XI. unde fermentum desumptum fuerit, inquit.

(γ) Quadrata oblonga forma erat, longitudinis septem, latitudinis quatuor palmarum, altitudinis uero quatuor digitorum, docente MAIMONIDE in *ה' תמירין* *cap.* VIII. 10.

(z) Vid. *מנחות* *cap.* XI. 1.

(a) Vid. MAIMONIDES in *ה' תמירין* *cap.* VIII. 8.

loco huic negotio uel Bethphage, (*) uel
 P 4 atrii

(*) De situ huius Bethphage dissentiunt inter se uiri eruditi. Constat enim, scriptores sacros N. T. loci, eodem nomine insigniti, mentionem facere. Cum autem hic uillula fuerit extra urbem ad orientale montis oliueti latus sita, Rabbinii uero sum Bethphagen intra urbis muros fuisse tradant, uarie in conciliando horum asserito cum Euangelistarum testimonio occupati fuerunt uiri sacrarum antiquitatum peritissimi. Duo distincta loca, Bethphage dicta, quorum unus Rabbinorum ab altero euangelistarum ob uiciniam idem nomen traxerit, statuunt HADR. RELANDVS in *palæstina*, lib. III. pag. 652. et CHRISTOPH. MATTH. PFAFFVS in *notis exegeticis ad Matth.* XXI. 1.

nec non CHRIST. STORCKIUS in *N. T. ad l. c.* Contra pro vno fere loco habet IO. LIGHTFOOTVS in *chorographia Matthæo præmissa*, cap. XXXVII. et in *decade chorogr. in Marcum*, cap. IV. qui partim inclusus moenibus urbis Hierosolymæ, partim extra illa situs fuerit. Vtramque sententiam conciliare studet laudatus IKENIUS *l. c.* §. XVII. hac quidem ratione, ut integer quidam tractus nomen Bethphage gessisse dicatur, cuius pars ad montem oliueti protensa uillulæ illuc sitæ nomen dederit, pars uero intra urbem recepta idem quoque obtinuerit. Adducit is ibidem etiam LVD. WOLTERS opinionem, qui in dissertatione prima de mensa et panibus propositionis, pag. 49. et 51.

atrii (b) quadam parte destinato. Operi huic manus admouere non praerogatiua erat, vt in aliis rebus sacris praeparandis certae sacerdotum familiae: sed vnique sacerdotum hoc in se fuscipere negotium, cum liberet, licebat. (c) Confecti in hunc modum panes pentecostales omni populo inspectante proferebantur in atrium, atque sacerdoti, qui

in specie aliquod aedificium ipsi muro vrbs Hierosolymae adstructum atque annexum innui a Rabbinis putat; quam tamen vt iuxta probabilem proponit, cum nihil vnquam de tali aedificio constet. Vid, praeter illum b. io. GOIHOFFRED. LAKEHACHERVS in *observationibus philologicis*, part. III. obs. VI. §. VIII. et CHRISTIAN. FEVSTELIUS in dissertatione *de Bethphage*, Lipsiae, an. MDCLXXXVI. habita, §. XXXI. *sqq.*

(b) Et in hoc quidem atrio conclaue panum propositionis, quod erat inter quatuor conclaui-

domus foci, ad latus aquilonare atrii sacerdotum sitae, huic negotio inseruisse, autumat IKENIVS l. c. §. XVIII.

(c) Aequa enim tribus festis magnis omnium sacerdotum fuit conditio, nec in praeparandis, quae ad haec festa pertinebant, vllus distinctus labor. Alia vero ratio fuit in praeparando suffitu, panibus faciarum et aliis rebus, quarum cura certis sacerdotum erat destinata curiis. Vid. MAIMONIDES in *כלי המקדש* cap. III. 4. IKENIVS in dissertatione citata, cap. III. §. I.

qui eos coram Domino agitare, tradebantur. (d) Tandem uero sacerdotibus dabantur, comedendi, (e) ita quidem, ut unus pontifici maximo, alter reliquis sacerdotibus cederet. (f)

P 5

Tanta

(d) Num a pontifice maximo; an uero sacerdote gregario perfici haec agitatio debuerit, non satis constat. Laudatus IKENIVS l. c. §. III. illum sacerdotem putat peragisse ritum hunc, qui ad munus hoc legitime designatus fuerit, quisquis etiam ille fuerit. In orientali autem templi plaga ad portam Nicanoris agitari debuisse panes istos, Iudaei tradunt. Vid. MAIMONIDES in מַעֲשֵׂה הַקִּרְבָּנֹת cap. IX. 6. et *Talmud. Hieros.* מִטָּה cap. I. Qui ritus peragebatur panes manibus sacerdotis impositos quater, aut, ut uolunt alii, sexies mouendo, sursum et deorsum, antrorsum et retrorsum, dextrorsum et

sinistrorsum. Conf. R. ABBE EMBEL ad *Leu.* XXIII. R. ISAACIDES ad *Exod.* XXIX. 24. HADRIANVS RELANDVS in *antiqu. sacr. uet. Hebr.* part. III. cap. I. §. XVII.

(e) Vid. *Leu.* XXIII. 20. ABEN ESRA ad *Leu.* II. 12.

(f) Vid. MAIMONIDES in מִטָּה cap. VIII. 11. Ita uero alter ille panis distribui solebat, ut inter omnes sacerdotum classes sine discrimine diuideretur, singulisque sacerdotibus portio quaedam, in sanctuario comedenda, daretur. Vid. GEMARA סוֹכֶת fol. 33. 2. MAIMONIDES in מַעֲשֵׂה הַקִּרְבָּנֹת cap. X. 15. et in בְּכוֹרִים cap. I. 4.

Tanta fuit opus cura, Auditores, tanta adhibenda industria et solertia circa hosce duos conficiendos panes pentecostales. Nec est, ut, quae a nobis fusius sunt explanata, ab iis, quibus ex specie magis, quam re ipsa probe considerata rerum aut gravitatem aut leuitatem aestimare mos est, superuacanea aut minoris pretii esse dicantur. Ea enim erat gentis Iudaicae, qua omnium terrarum populis praestabat, gloria, ut summus rerum arbiter, eorum rex, ceremoniarum auctor esset, omniaque ipsius nutu non per rationem longo ratiociniorum se inuicem excipientium ordine indagando, sed immediate reuelato gubernarentur. Nonne ergo Iudaeorum erat officium, nonne summo iure ab illis postulare Deus poterat, ut mandata sua, accuratissime ipsis tradita, summa cura obseruarent? Quid iustius, quid aequius, quam ut illis, quae strenue praeceperat sapientissimus eorum legislator, summa, qua fieri poterat, diligentia satisfacerent? Neque nostra inde erit improbanda cura, si id, quamquam iam mollius iugum leuiusque onus nobis imposuerit noui foederis auctor, quod exemplum obsequii Deo praestandi praebere potest, accurata descriptione notatu dignum reddere conati sumus.

Iure ergo meritoque sacrificia sua ex
pro-

prouentu noui anni (g) offerebant principi suo benignissimo, qui nec in illo anno praeberere se beneuolum oblitus fuerat. Summo cum gaudio tempus festo illi dicatum celebrabant, nec vllam declarandi illud occasionem dimittebant. Ea enim ratione festum illud solemnius reddere Deus iusserat. (b)

Ipse

(g) Inter primitiua, quae in templum afferebantur, *Deut.* VIII. 8. etiam commemorantur *vnae*. Adeoque nouum vinum habebant in festo pentecostes. Quod etiam probatur ex *כַּדְּוִי פִּין* par. 2. fol. 16. 2.

(b) Magno cum gaudio hoc festum celebrare Iudaeos iusserat Deus *Deut.* XVI. 11. vbi simul, vt in memoriam reuocarent durum illud iugum, ab Aegyptiis sibi olim impositum, praecipiebatur. Quod certe, cum nullum iam, quam Deum benignissimum, regem agnoscerent, non parum ad animos exhilarandos faciebat. Vnde forte, acsi uini pleni es-

sent apostoli, *Act.* II. 13. suspicatos alios fuisse, iudicat 10. LIGHTFOOTVS tom. II. operum, pag. 776. seqq. ABARBANEL in *leg.* fol. 362. 4. aliam huius mandati rationem affert hanc. Populo uix a festo paschatos domum reuerso redeundum Hierosolymam ad celebrandum festum pentecostes erat; id quod sine molestia fieri non poterat. Ne igitur itineris taedium eum capiat, uoluisse Deum ait, vt memores essent molestiarum Aegyptiacarum Iudaei, vbi grauiora, quam huius itineris laborem, passi, eorundem beneficiorum, quibus iam fruebantur, participes non fuissent. Quam opinionem cum

Ipse excitare ad laetitiam illos uoluit, in memoriam reuocans durum illud seruitutis iugum, quo in Aegypto pressi omni plane gaudio caruerint. Ipse augendae illius causa summam sibi tributam felicitatem eos recordari iubebat, cum illis, quali non aliae gentes fruebantur beneficio, se regem, protectorem dominumque praebuisset benignissimum. Ecquid ad exhilarandos animos aptius? Quid ad oblectandos sensus idoneum magis? Mandati ergo huius memores Iudaeos totum festum singulari cum laetitia agitasse, antiquitatis sacrae monumenta tradunt, quae nos tunc temporis et mel et ficus, ut lautiora esculenta, comedisse illos docent. (i) Vnius uero diei saltem hoc fuisse festum, sacrae literae testantur. (k)

At

IO. MEYERVS in tractatu saepius citato, *cap. XIII. §. XX.* sine censura dimittat, nec nos sub examen uocamus.

(i) Vid. MATTH. DRESSERVS in libro *de festis diebus christianorum, Iudaeorum et ethnicorum*, Lipsiae anno MDCCXXVI. edito, p. 99.

(k) Num. XXVIII. 26. Act. II. 1. XX. 16. Idem affirmat WOLF-

GANGVS FRANTZIVS in tractatu de *interpretatione sacrarum scripturarum*, orac. CXXI. pag. 753. et IOANNES LYNDIVS in *den Iudischen Heiligtümern*, lib. V. cap. XVI. pag. 1021. GILBERTVM GENEBRARDVM, qui per octo dies celebratum esse festum hocce autumauit, recte refellit SCALIGER lib. III. canon. isag. pag. 227.

At uero quis harum ceremoniarum finis? Quae causa, cur Deus hoc temporis spatio et cultum singularem et talem sibi depoposcerit? Deum enim cum huius festi auctorem cogites, nil sine ratione institutum fuisse concedas, necesse est. Verum sicuti secundo paschatis die, priusquam falx in segetem immitteretur, manipulus nouarum spicarum, quo felicem messem exorarent sibi Iudaei, Deo offerebatur: ita hocce pentecostes festo duo ex nouo illius anni prouentu panes, priusquam illo fruerentur homines, offerendi Deo erant, quo gratias ipsi pro feliciter peracta messe nuncuparent debitas, et omnes inde sequentes per totam terram sanctificarentur fruges. Addunt huic alteram causam uiri clarissimi

haud

SALIANVS autem, **GENE-
BRARDI** in se defensio-
nem suscipiens, turpiter
se ipsum traducit in *an-
nalibus ad annum
MMDXLIV.* Iudaei re-
centiores progressu tem-
poris non eodem plane
modo pentecostes festum
celebrant. Hi enim lo-
co vnus dici duos festi-
quos habent, ne a uero
aberrant, cum, quis ue-
rus dies sit, ignorent.

Vid. **THEODORVS THVM-
MIVS** in tractatu *de festis
Iudaeorum et christiano-
rum*, pag. 36. 10. **PALM-
ROOT** in citata disserta-
tione *de festis Hebraeo-
rum*, pag. 32. *sqq.* et
GOTTFR. THILO in dis-
sertatione *de pentecoste
Hebraeorum*, sect. II.
qu. V. §. II. qui ibidem
etiam ritus, hodiernum
ab illis qui obseruantur,
recensent.

haud pauci Iudaicarum pariter ac christianarum antiquitatum peritissimi. Contendunt hi, in memoriam quoque promulgatae olim in monte Sinai legis hoc festum institutum esse. Non desunt, qui iis contradicunt, et minus congruam hanc sententiam esse euincere conantur. Sed re probe perspecta haec tandem affirmanda erit sententia, vt, si memoriam legis in monte Sinai datae primariam huius festi dicere non possis rationem, vtraque tamen causa, cum altera alteri non repugnet, conciliari queat. (1)

Iam

(1) Negant ex ueteribus ABARBANEL in leg. f. 262. 3. ex recentioribus IO. TOBIAS MAIOR in *annotatis ad acta apostolorum*, pag. 23. ABRAH. CALOVIUS in *bibliis illustratis ad Exod. XXIII. 17. fol. 428.* IO. ANDR. QVENSTEDIUS in *antiquitatibus biblicis et ecclesiasticis*, part. I. cap. IX. num. V. §. IV. et in *systemate theologico*, part. IV. c. I. sect. I. thes. LV I. not. IV. WOLFGANGVS FRANTZIUS in tractatu

de interpretatione sacrarum scripturarum, orac. CXXI. IO. AFFELMANVS in *syntagmate exercitationum academicarum*, part. I. disp. XIII. pag. 396. GEORG. MOEBIUS in *selectis disputationibus theologicis*, disp. XIII. quæst. III. pag. 921. seq. FRANCISCVS GOMARVS in *operibus theologicis*, part. I. pag. 351. seq. COTTER. THILO in *disertatione de pentecoste Hebraeorum*, sect. II. quæst. I. Affirmant

Iam uero non fine nota dimittenda nobis eorum erit sententia, qui, ut subtilissimas rerum rationes indagare ualeant, carceres rationis transilire, et ex sapientibus, quos

contra ex ueteribus **MAIMONIDES** in מורה נבוכים part. III. cap. XLI. **CYPRIANVS** in sermone de Spiritu Sancto; **HIERONYMVS** ad Fabiolam, mansione XII. **CHRYSOSTOMVS** sermone II. de festo pentecostes; **AVGVSTINVS** in quaest. ex nouo testamento, c. XCV. et in epist. ad Ian. c. XVI. **LEO** sermone I. de pentecoste; ex recentioribus **IO. CASP. SVICERVS** in thesauro ecclesiastico, voc. πεντηκοστη. **IO. LVNDIVS** in den lüdischen Heilighümern, lib. V. cap. XVI. pag. 1019. **IO. BERNH. WIDEBVRGIUS** in mathestica, specim. II. qu. XXI. p. 70. et specim. VII. qu. XXV. p. 75. **IO. ANDR. DANZIUS** in programme academiae lenensis pentecostali an. MDCCXIV. de promulgatione euangelii haud obscuriori legali, ex collatione pentecostes uet. et nou. test. et auctor anonymus der Anmerkung über die dreynahmhafften Feste der Iuden, quae occurrit in den freywilligen Heboffern von allerhand in die Theologie lauffenden Materien, Berolini olim publici iuris factis, im II. Beytrag, pag. 100. **IO. MEYERVS** in libro de temporibus et diebus festis Hebraeorum primam putat rationem fuisse gratitudinis pro ubertate terrae et messe feliciter peracta testificationem, alteram, quae perhibetur, huic subordinatam fuisse, cum inter se non pugnet, vnius rei plures dari fines. Cui sententiae etiam b.

quos se gerunt, insipientes fieri solent. Sunt religionis naturalis fautores, rationem nimium extollentes; reuelationi uero, quocumque fieri modo potest, auctoritatem detrahentes. Illi, cum quaedam a Deo reuelata ac immediate instituta ex ratione deriuare nequeant, ne hic cesset omnis luminis

IO. FRANCISCUS BVD-
DEVS in *historia ecclesia-
stica ueteris testamenti*,
rom. I. pag. 714. calculum
adiexit; nec nos subscri-
bere dubitamus. Vtra-
que etiam adducitur cau-
la in *academiae Lipsiensis*
programme penteco-
stali, anno MDCCX.
publice proposito.

B. IOACHIMVS HIL-
DEBRANDVS in *antiqui-
tatibus ex scriptura sacra*
selectis, quas post eius fa-
cta euulgauit CHRISTOPH.
HENR. RITMEIERS,
pag. 34. quadruplicem
ait esse rationem, ob
quam pentecosten Domi-
nus instituerit: 1) ut
annua esset commemo-
ratio legis a Deo promul-

gatae; 2) ut esset me-
moriam fundatae reipubli-
cae Hebraeorum, quor-
um citatur *Deut. XVI.*
12. quasi Deus dicat:
In Aegypto quasi man-
cipia habiti fuistis, sed in
festo pentecostes in liber-
tatem ciuilem uindicati
et lata lege forensi in
vnam rempublicam col-
locati estis; 3) ut iudaei
tempore messis Deum,
frugum omnium dato-
rem, primitiis frugum
oblatis, recognoscerent;
4) ut in ueteri testamento
illa pentecoste typus es-
set pentecostes noui testa-
menti, quem typum ele-
ganter exponit AVGVSTI-
NVS *epist. CXVIII. ad*
Ianuar.

nis naturalis vsus, nexum inter mandata diuina et ea, quibus homines superstitiosi originem dederunt, demonstrare laborant. Fuerunt igitur, qui, cum ecclesiae Iudaicae ritus sub examen uocare eorumque causas inquirere instituerunt, festa Iudaeorum a uana gentilium superstitione ortum traxisse, quam a Deo ob causas populo Iudaico convenientes nec aliunde arcessendas instituta fuisse, docere maxime uoluerunt. MARSHAMVM et SPENCERVVM, uiros alias eruditione claros, nos indigitare, quis non sentit? (m) Quo-

Q

rum

(m) Opinionem, quod leges Hebraeorum rituales ex Aegyptiorum aliarumque gentium moribus sint deriuandae, nec, ut fieri solet, pro typis Christum indicantibus habendae, inter recentiores primus proposuit IO. MARSHAMVS in *canone chronico ad seculum* IX. exemplo quorundam patrum, quibus attridebat haec fabula, seductus. Hunc secutus est IOAN. SPENCERVS *lib. III. de legibus Hebraeorum ritualibus, dissertat. I. cap.*

VIII. *sect. I.* Quem tamen inprimis refutandum sibi sumsit HERM. WITSIVS in *Aegyptiacis*, Amstelodami anno MDCLXXXIII. editis. Addi duobus hisce memoratis poterunt IO. TOLANDVS, qui ipsius quoque gentis Iudaicae originem apud Aegyptios inuenisse putauit, in *originibus Iudaicis*, Hagae Comitum an. MDCCIX. euulgetis, et IO. STRYKIVS in *programme de incommodis festorum*, Halae Saxonum an. MDCCII.

rum certe doctrina quo distinctius proponitur, quo magis testimoniis vndique collectis stipata uirorum solertiam indicat, quo luculentius obiectiones non omittas diluere uidentur, ne nos incautos ac rerum et nouitate et uarietate captos a ueritatis tramite seducat

impresso. Quinam uero contra hos, et imprimis SPENCERVM, tanquam praecipuum in hoc genere, ueram sententiam defendendam sibi sumserint, uideri possunt apud beatum IO. FABRICIVM in *historia bibliothecae suae part. I. p. 354. sqq.* quibus adde b. IO. CHRISTOPH. WOLFIVM, in dissertatione, cui titulus: *Spenceriana de Zabiis hypothesis excussa et reiecta*, Wittebergae, anno MDCCVI. habita, IO. ARNDIVM BELMANN *de origine rituum Hebraeorum*. Vpsaliae anno MDCCVII. 8. et ZACH. GRAPIVM in *theologia recens controuersa absoluta*, cap. IV. quaeft. III. To-

LANDI aduersarios recenset beatus IO. ALB. FABRICIVS in *elencho scriptorum de ueritate religionis christianae*, pag. 480. seq. Sed inter ipsos quoque Iudaeos fuerunt, qui affirmarunt, ritus suos esse a gentilibus, Deumque eos propter inueteratam consuetudinem tolerasse tantum, et ab idololatria ad saniores cultum traduxisse. Ita sentit MAIMONIDES in סורה נבוכים part. III. cap. XXXII. et XLV. qui et uindicatur atque excusatur contra NACHMANIDEM ab ABARBANELE cap. IV. exordii in *Leuiticum*, ubi etiam ex Talmude et Rabbinis loca adducuntur, quae uiden-

ducat, eo magis diligentiusque cauendum erit. Quicquid uero huius sit, iam satisfactum est eorum argumentis a uiris optimam Dei causam optime defendentibus: nec ens sapientissimum ab hominibus sua mutuatum fuisse instituta ueritati consentaneum putamus. Quapropter si et festi pentecostes causa nobis declaranda erit, iis, quae iam supra adduximus, adstipulamur, ultra sacras literas sapere nolentes.

Q 2

Ve-

tur MAIMONIDI fauere. Patres ecclesiae christianae, originem iudaicorum rituum itidem a gentibus repetentes, adducit IO. FRANC. BVDDEVS in *hist. ecclesiast. uet. test. tom. I. pag. 668. sqq.* et GVILIELMVS OVTRAMVS de *sacrificiis, lib. I. cap. XXII. §. I. II.* Excusar eos ERICVS BENCELIVS in *notitia literaria, sect. I. part. III. pag. 53.* cui uidentur illi in feruore orationis, quo se Iudaeis eorumque ritibus opponerent, magis oeconomicè, quam dogmaticè locuti fuisse,

BVDDEVS quoque *d. I. p. 672.* dubitari posse ait, num omnium ea mensententiaque fuerit, quam SPENCERVS uelit, saltem nonnullos ueterum saniora hac in re docuisse exemplo ORIGENIS et EVSEBII ostendit.

De iis, quae in specie ad nostrum de festo pentecostes thema pertinent, uideantur IOANNES MEYERVS in libro *de temporibus et diebus festis Hebraeorum, part. II. cap. VIII. et IO. FRANCISCVS BVDDEVS l. c. pag. 714.*

Verum speramus certissime, nec uobis, Auditores, haec, quae de solemnibus circa Iudaeorum festum pentecostes paucis differuimus, fuisse nimis longa uisa et auditu taediosa, cum uobis, sacrarum amanti-
bus antiquitatum, illius quoque rei contem-
plationem haud displicuisse. confidamus. Praebete igitur porro aures dicenti beneuo-
las, et quae in isto, christianis quod sacrum
est, festo sunt memorabilia, breuibus per-
cipite.

Singulari pietatis affectu illud a religio-
sa antiquitate, Christum pro vnico salutis
medio habente, celebratum fuisse, ex lucu-
lentissimis historiarum scriptorum testimo-
niis constat. Inter ea uero, quae hic nobis
notatu digna occurrunt, id primo loco re-
censendum uidetur, pentecostes nomine in
prima eua christianorum ecclesia non quin-
quagesimum tantum post resurgentis Serua-
toris festum diem, sed et omnes, qui pascha
et diem ob effusum in apostolos Spiritum
Sanctum memoratu dignum intercedebant,
quingenta dies indicatos fuisse. (n) Vtri-
usque

(n) Totum illud quin-
quaginta dierum a pa-
schate spatium penteco-
stes nomine uenisse, ex
TERTULLIANO aliisque

probat IACOBVS GOTHO-
FREDVS ad l. V. C. Theod.
de spectaculis, §. IV. Conf.
GVILIELMVS BEVERE-
GIVS ad Can. XXXVII.

usque enim festiui temporis memoriam suavi uinculo connectebant qui Christo primi nomen dederant, nec iis satis feriarum esse uidebatur, nisi totos illos quinquaginta dies haud interrupta serie rebus sacris peculiari ritu uacarent peragendis, et instar diei dominicae magna cum laetitia transfigerent. Nec improbandus sane hicce ueterum zelus, sed omnino laudandus atque praedicandus est, quo illos prae aliis sanctos habere studebant dies, quibus uitae redditus Seruator amice cum discipulis suis conuersari, eosque morte sua aegre affectos erigere dignatus fuerat. Siue enim beneficiorum in resurrectione Seruatoris pariter ac Spiritus Sancti de coelo aduentu nobis collatorum magnitudinem spectes, siue gratiarum, quas homines illorum recordati decernere debent, rationem ineas, nihil aequius dicendum, iustius putandum nihil, quam ut tanti patris aeterni in nos amoris, cuius certissima documenta ista tempora dedere, splendida foueretur memoria, ita, ut illa anni pars praereliquis caput quasi attolleret et ex uulgari dierum sorte eximeretur. Iam uero cum mutaretur sensim totius ecclesiae status, nec huius festiua permansit eademque facies, primo septem

Q 3

tem

apostolicum, in edit. CLERICI patrum apost. tom. I. pag. 466. et in codice canonum vindicato pag. 361. nec non pag. 289.

tem diebus eius solemnibus destinatis, postea sacris ceremoniis vno saltem die determinato, (o) donec tandem sub finem seculi vndecimi in concilio a Constantiensi episcopo constitutum fuit, vt festum pentecostes tribus diebus celebraretur; (p) quem morem et nos hodiernum passim sequimur.

Quanta uero fuerit olim festi huius solemnitas, uel ex eo colligere poteritis, Auditores, quod ex decreto concilii Agathensis et Auernensis (q) nulli ciuium licuerit in uilla

(o) Per septem dies celebratum fuisse, auctor est HONORIUS AVGVSTODVNENSIS *lib. III. de officiis ecclesiasticis missae, c. CXLVII. et CXLIX.* Successu temporis vnicuique diem celebratum fuisse, ostendit IO. ELIAS REICHARDT in dissertatione *de pentecoste, cap. II. §. 1.* Colligitur id inde, quod in concilio Eliberitano an. CCCV. fancitum erat, vt cuncti diem pentecostes celebrarent. Vnde et apud GREGORIUM NAZIAN-

ZENVM dicitur *πιστὰ πνευματος αγιου. Capit. IV. decretal. de feriis* octauis etiam carere festum pentecostes dicitur, quae contra tam in isto capitulo, quam aliis in locis tribuuntur festo paschatos.

(p) Vid. IOACHIMVS HILDEBRANDVS *de primitiae et primitinae ecclesiae sacris publicis, templis et diebus festis, pag. 59.*

(q) Concilii Agathensis, can. LXIII. Auernensis, can. XIV conf. can. V. *de consecratione, dist. III.*

uilla celebrare illud, nisi qui corporis infirmitatem sibi impedimento fuisse probauerit. Imo in concilio, - quod Nicaeno coaeuum fere fuit, Eliberitano (r) nouam haeresin induxisse notatus est, qui pentecostales ferias iusto tempore non egerit. Neque defuit concilium Toletanum, (*) huius impietatis macula contaminatos Spiritus Sancti dono impleri haud posse, pronuncians. Statutum insuper in eodem fuit, quod supra iam commemorauimus, concilio Agathensi, (s) vt, si clericus quis ab ecclesia diebus pentecostes absuerit, dum potius secularibus lucris studet, quam seruitio Dei parere conuenit, per triennium a sanctorum coetu segregatus poenam criminis in Deum commissi ferat. Hic erat rigor, Auditores, quem in obeundo festo illo tenuit ueneranda antiquitas, isti fere solertiae, quam in minimis adhibuisse Iudaeos deprehendimus, aequiparandus eademque laude prosequendus. Ipsos imperatores sanctum hoc colendi Deum studium,

Q 4

pro-

(r) *Can. XLIII. conf.*
 IO. LVD. RVELIVS *tom.*
I. de conciliis ecclesiasticis,
pag. 986.

(*) Vid. IO. FRID.
 MAYERVS in *historia prae-*
cipuorum festorum noui
testamenti, Gryphiswal-

diac anno MDCCVI.
 edita, pag. 8.

(s) Vid. CRIST. WILD-
 VOGELIVS in *chronoscopia*
legali s. tractatu de iure
festorum, exercit. IV. cap.
 III. §. I.

prout fieri potuit, maiestate iuuisse, leges demonstrant Theodosii et Valentiniani, quibus spectacula, vt profana, ab hisce diebus prorsus abesse uoluerunt. (t)

Sed quinam hisce diebus cultus diuini ritus? Quibus signis Deo O. M. gratum deuotumque testificabantur christiani animum? Laeta erant diebus illis omnia: idque agebant vnice Christo addicti, vt doloribus procul a se profligatis frontem in uultu ferrent serenam, interiorem mentis tranquillitatem significantem. (u) Merito sane! Cum enim Spiritus Sancti propiori nihil laetabile magis sit praesentia, num vlllo vmquam tem-

(t) Sic in *leg. fin. C. Theod. de spectac.* omnis theatrorum et circumcensium uoluptas per vniuersas vrbes earundem populis, cum totae christianorum ac fidelium mentes Dei cultibus occupentur, denegatur. Imo in tantum ab his illecebris uoluerunt abstineri, vt, etsi natalis aliquis imperatorum, uel alia quaedam solemnitas imperialis honoris causa in ali-

quem ex praedictis diebus festis inciderit, spectacula tamen edi noluerint. Vid. CHRIST. WILDVOGELIUS in *chronosopia legali*, exerc. IV, cap. IV. §. IV, vbi et §. I. seqq. cetera, quae circa festum pentecostes in politicis hodiernum quoque obseruanda, enarrat.

(u) Conf. ISIDORUS lib. I. de officiis ecclesiasticis, cap. XXXII. AMBROSIVS in praefatione ad Psal. L.

tempore magis exultet animus, an vllum proferendo moerori suspiriisque tempus aptius, quam illud, quo praestantissima euangelii momenta anniuersaria recoluntur memoria? Iudaeis solemnius nihil erat, quam sabbathum, dierum, vt uocant, reginam, deliciis et uoluptate fallere, quo et genio largius, quam profestis diebus, indulgere solebant. (x) Eundem morem seruabant christiani, die dominica Dominum ac optimi status auctorem uiuis interesse semper non sine gaudio recordati. Hanc igitur siue sabbathi, siue diei dominicae solemnitatem cogites, si, quale fuerit pentecostale gaudium, cognoscere amas. (y)

Ieiunia ergo, tristitiae ac moeroris signa, respuentes corporis, in quantum eius fulcris sustinetur animus laetitiaque promouetur, curam non agere nefas ducebant, cum, tam certis diuinac beneuolentiae per Spiritum Sanctum testimoniis acceptis, nihil, quod illis fuisset timendum, haberent. (z)

Q 5

Ex-

(x) Vid. IO. BVXTORFIVS in *synagoga Iudaica*, cap. XV. pag. 312. 321.

(y) ISIDORVS l. c. cap. XXIII. per omnia eandem in pentecoste solemnitatem, quae die do-

minica, custodiri docet.

(z) Vid. TERTVLLIANVS de *corona militis*, cap. III. HILARIVS in *prolegom. Psalmorum*; ISIDORVS l. c. ABRAHAMVS SCVLTEVS lib. I. *exercit. euang. c. LVII.*

Expresse inde concilium Nicaenum diebus pentecostes, vti et solemnitatibus dominicis, edere, bibere, laetari iubet. (a)

Eadem

De Graecis hodiernis tradit CHRISTOPHORVS ANGELVS, Graecus, Peloponnesius, in *enchiridio de statu hodiernorum Graecorum*, cap. XIX. eos in hoc festo carnes comedere, succedente uero die Lunae a carne et *αλειμασι* sibi temperare. Cuius rei causam hanc adducit, quod hac ipsa die sacerdotes post meridiem populum in templum conuocent, eoque ingenua prolapso orent, vt, sicuti quondam super apostolos, sic iam etiam super concionem praesentem Spiritus Sanctus uenire dignetur. Hinc eos die Lunae ieiunium obseruare dicit, die Mercurii uero et Veneris eadem illa septimana carnis rursus vesci, propter

gaudium ex communione Spiritus Sancti profectum: monachos uero *αλειμματα* solum edere.

(a) *Can. XIX. XX. apud LABBEVM tom. II. concil. pag. 376.* Quod uero fere legibus ac consuetudinibus accidit, vt temporis successu mutata rerum facie ipsae mutentur, idem circa hunc ritum, a ueteribus stricte obseruatum, euenit. Maior enim libertas circa hanc solemnitatem hominibus data est, ieiuniaque etiam intra quinquaginta dies pentecostales vnius cuiusque libero arbitrio concessa sunt. Vid. ISIDORVS lib. I. de ecclesiasticis officiis, cap. XLII. HIERONYMVS epist. XXVIII. prout adducuntur *can. X. et XI. distinct.*

Eadem cum solemnitate ac tripudio sacra obire publica solebant, quae in primis publicos communis gaudii testes esse uoluisset, facile colligere licet. Non deerant ornamenta templis, betulis frondibusque illius hilaritatis festiualis testandae ergo condecoratis, quo sub luxuriantium tegmine foliorum conceptam vnanimiter laetitiam alerent et excitarent, seque inuicem ad laudes ac gratias Deo hilares persoluendas inuitarent. (b)

Nec

LXXVI. Tandem quoque auctoritate ecclesiae in concilio Placentino constitutum est solemne ieiunium in hebdomade pentecostali, quod, inter notissima quatuor temporum ieiunia relatum, aestiuum appellabatur, aliis uero ieiunium laetitiae et exultationis audiebat. Vid. *can. IV. dist. LXXVI. SOCRAATES hist. ecclesiast. lib. II. cap. XXVIII. IO. AZORIVS lib. VII. institutionum moralium, cap. XV. quaeest. II. Rationem huius decreti Leo pontifex*

„hanc dedit: ut, si quid
„forte inter ipsa festiui-
„tatum gaudia negligens
„libertas et negligentia
„inordinata praesumeret,
„hoc religiosae abstin-
„tiae censura castiget,
„*can. V. dist. LXXVI.*
„Conf. CHRIST. WILD-
„VOGELII *chronoscopia*
„*legalis, exerc. IV. cap. I.*
„§. III. et *cap. III. §. X.*

(b) Vid. ANDREAE
LVDOV. KOENIGSMANNI
dissertatio *de antiquitate*
et usu betulae pentecostalis
frondiumque sacrarum,
Kilonii anno MDCCVII.
habita, et *academiae*

Nec absuit, quin gaudium pleno pectore conceptum in uoces hymnosque erupisset sacros. Audiebatur uero inprimis egregium illud Halleluia, (c) iam a Dauide diuino instinctu moto ad celebranda Dei opera prolatum, a nostris pie repetitum ac omnibus cantionibus subnexum. Quid tot laete Deum celebrantium uocibus potuit esse suauius? Quid uotis istis ardentibus ad promouendum interiorem animi cultum magis proprium?

Quo magis autem in obeundis istis sacris, quanto abundarent gaudio, testatum facerent, erecto corpore et sine humili genuum incuruatione preces fundebant. (d) Membrorum enim laboriosa inter

Helmstadiensis programma pentecostale anni MDCCVIII. de frondibus festinis pentecostalibus.

(c) Vid. AVGVSTINVS *ep. ad Casulam* LXXXVI. AMBROSIVS *praef. in Ps. L.* Halleluia autem ad laudem et gloriam pertinere, indicat AMALARIVS *lib. IV. de officiis ecclesiasticis, cap. XLVIII.*

(d) Ita iussit concilium

Nicaenum can. XX.

„Quoniam sunt in die dominica quidam ad orationem genua flectentes et in diebus pentecostes, statutum est a sancta synodo, (quoniam consona et conueniens per omnes ecclesias custodienda consuetudo est) ut stantes ad orationem uota Domino reddamus.” Confirmat

ter procumbendum humi inflexio vti lugentium erat moestorumque, ita hanc indignam tam laeto tempore putantes interdixerunt primae ecclesiae illius patres. Sic publice, sic priuatim laetitiam prae se ferebant. Sic ridebant omnia, pulcherri-
musque erat annus.

Restant adhuc sacri quidam ritus, quorum si mentionem non iniiceremus, rerum grauitati haud responderet sermo noster. Isto scilicet, vti et paschatos, festo vbiuis referati erant sacrati fontes ac cuilibet patebant libere. Quamuis enim ceteris quoque
anni

idem TERTVLLIANVS *de corona militis*, cap. III. ISIDORVS *de officiis ecclesiasticis*, lib. I. cap. XXXII. ABRAHAMVS SCVLTVS *lib. I. exercitat. euangel.* cap. LVII. Apostolos ceremoniae istius auctores constituere uisum fuit HILARIO *in prolegom. ad Psalmos*. Contrarium probare tentat exemplo Pauli, in hoc temporis spatio genua flectentis, adducto CHRIST. WILD-
VOGELIYS *in chronosco-*

pia legali, exercit. IV. cap. I. §. II. Benigniori tamen interpretatione vtramque sententiam conciliare uidetur summe reuerendus IO. CHIST. HEBENSTREITIVS in dissertatione *de pentecoste ueterum*, §. XVIII. Num uero huius ritus observatio vlla nitatur ratione, et ad laetitiam quicquam faciat erectus corporis habitus, dubitat WILDVO-
GELIYS, *l. c.*

anni temporibus lauacro tingi solēbant sacro, qui uel mortis imminentis periculo, uel alio necessitatis casu emergente ad petendum sacrum hocce initiationis pignus adigebantur, (e) hos tamen praesertim, paschatos scilicet et pentecostes, dies administrando illi ritui dicatos fuisse, sacrarum antiquitatum doctores testantur. (f) Quare et ob magnam istam confluentium ad sacrum hoc lauacrum frequentiam diaconis iis diebus munere

(e) Sic enim *concilium Gerundinense can. XV. de consecr. dist. IV. LEO can. XVI. dict. dist. GE- LASIUS can. XVII. XVIII. dict. dist.*

(f) Vid. *SOCRATES hist. eccles. lib. I. cap. XXI. TERTULLIANVS de baptismo, cap. XIX. Papa quoque SIRICIUS ad HIMERIVM, Tarraconensem episcopum, ep. I. §. II. apud LABBEVM tom. II. pag. 1018. rescripserat, solis his per annum diebus ad fidem confluentibus generalia baptismatis tradi conuenire factamen-*

ra. Vide reu. HEBEN- STREITIVM l. c. §. XXII. RECHENBERGIVM citantem, IOSEPHVM VICECOMITEM de antiquis baptismi ritibus et ceremoniis, cap. XXII. BEATVM RHENANVM in annotationibus ad cap. III. Tertulliani de corona militis, et quos laudat idem RECHENBERGIUS in hiero-lexico, pag. 168. Cuius instituti rationem exemplum Petri, tria auditorum millia festo pentecostes baptizantis Act. II. 38. 41. dedit NEO pontifex can. XIII. de consecr. dist. IV.

munere illo sacro fungendi concessam fuisse ueniam uideas, quae alias presbyteris solis conuenisse traditur. (g)

Sed confirmationis quoque sacramentum, sacrae nimirum coenae, gaudii istud ac deliciarum plenum epulum, necessario nexu huic tempori instituto satis laudabili alligarunt leges ecclesiasticae. (h) Cum enim hisce temporibus maximorum Dei beneficiorum in ecclesia recoleretur memoria, festiuaeque essent omnia, aequum erat, aeternae illo felicitatis pignore frui, animamque salutis aeternae inhiantem eo reficere. Confluebant ergo ad diuinas hasce epulas certatim ecclesiae tunc temporis christianae membra, cum post diuturnam abstinenciam (nec enim ieiunii tempori (i) frui illis licebat) sacro desiderio animati atque stimulati quasi essent. Imo tantus fuit in sacro isto opere ardor,

(g) Vti patet ex *can. VII. synodi Romanorum ad Gallos episcopos, apud LABBEVM tom. I. concil. pag. 1320.*

(h) Conf. b. HENRICVS HOEPFNERVS in *isagoge ad salutarem coenae Domini usum, parte II, p. 246.*

(i) Quinquaginta enim hos dies, qui pascha et pentecoste festum connectebant, et pentecostales dicebantur, antecedeat diuturna quadragesima abstinencia. Vid. GABRIEL ALBASPINAEVVS in tractatu *de antiquis ecclesiae ritibus, obs. XIV.*

ardor, vt concilium Eliberitanum (k) illum inter catholicos haud numerandum decreuerit, qui in isto et ceteris paschatis ac natalis Domini temporibus eucharistia vsus minus fuerit.

Curam denique et externi ecclesiae status tempore isto tam solemniter habuisse, coronidis loco moneo, cum hisce diebus munera publica, ordines maiores, vt episcopatus, archidiaconatus, et qui sunt reliqui, uiris probis ac Deo fidelibus collatos fuisse, adseueretur. (l)

Fuisse ita inter laetissima christianae ecclesiae tempora dies quinquaginta pentecostales referendos, ex iis, quae iam a me pro ingenii uiribus exposita sunt, satis abunde quidem constare autumo. Sed quis haec omnia absque ratione singulari ac graui instituta

(k) *Can. XXI. de consecr. dist. II.* Idem sancitum fuit in concilio Agathensi, *can. XIX. de consecr. dist. II.* et *can. XVI. ibid.*

(l) Vid. CHRISTIANVS WILDVOGELIVS in *chronosopia legali*, exerc. IV. cap. III, §. IX. Ceterum,

qui ritus circa hoc festum obseruandos, eosque superstitiosos satis, in ecclesiis occidentalibus recentiori aetate introductos, nosse cupit, inter alios consulat EDMUNDVM MARTENE in tractatu *de antiqua ecclesiae disciplina in diuinis celebrandis officiis*, cap. XXVIII.

stituta fuisse, credat? Quis harum ceremoniarum non proprium finem, non sanctissimam, ex qua originem traxerint, causam cogitet? Nec nos destituunt patrum testimonia luculentissima expresse declarantia, tempus illud quinquaginta dierum, quo Christum in uitam redeuntem, in coelum ascendentem, et Spiritum Sanctum in apostolos effusum recordarentur ex hisce factis omnem salutem sperantes, non sine gaudiis, non sine grati ac beneficia tam salutaria tam ineffabilia praedicantis animi testimoniis praeterire potuisse. (m) Quae uero est diuinae prouidentiae ratio: quod Deo optimo maximo omnia subesse certissimum est signum, ut, quae in ordine rerum hominum deprauatorum culpa eueniant, a benignissimo Numine ad bonum dirigantur finem, ita ut per illam emendationem, singulari Numinis gratia accedentem, nihil, quod non sit bonum, inueniri possit: eadem circa festi pentecostes celebrationem nobis commemoranda ueniunt. Theodosius enim imperio, uirtute ac in Christum fide ille magnus, cum ecclesiam orientalem Arianis spurcitiis infernalibus contaminatam, ueramque de Spiritu Sancto doctrinam hominum

R num

(m) Vid. AMBROSIVS *tom. V. operum.* GREGO.
sermone LXI. CHRYSO- PIVS NAZIANZENSIS
STOMVS hom. LXXXVIII. *orat.* XLIV. pag. 708.

Verum enimuero me iam pietatis nostrae exempla et tempus et, ne uestra abuti uidear patientia, grauissima ratio, diutius contemplari non sinunt. Ad nostra igitur reuersus tempora, quae iam parantur, ceremonias breuiter indicabo.

Nos maiorum pii beatique imitatores eodem zelo, solemnitatem pari illud, quod praesens

NII et CLEMENTIS testimonia expolit ISAACVS EAVSTIVS in singulari dissertatione *de pentecoste* ad BELLARMINI l. c. Argentorati habita anno MDCXC. Idem monet GVILIELMVS CAVE pag. 192. *primitiui christianismi*. POLYDORVS VERGILIUS lib. IV. *de inuentoribus rerum*, cap. VIII. fuisse refert quosdam, qui putarint, pentecostes diuinem non fuisse festiuium tempore apostolorum, quoniam nulla huius rei uestigia exstent in nouo testamento. Sane, si de festo christianorum in

allegatis locis sermo esset, Paulus illud in Asia aeque ac Hierosolymae agere potuisset. Ideo uero Hierosolymam properabat, ut ibidem Iudaeos collectos fidem Christi in festo ipsorum doceret; Saluatoris exemplo, de quo, ascendisse eum eadem de causa in maioribus plerumque festis Hierosolymam, imo in festo quodam selemnissimo uoluisse ibidem mori, nouimus. Accedit auctoritas SOCRATIS *histor. eccles. lib. V. cap. XXII.* idem, quod apostolos habuerit auctores festum christia-

praefens festiūm nobis tempus est, agimus et feriamur: Spiritus Sancti in primis euāgelii praecones effusi memoriā laeti recolimus: gremio pectore collata hoc ipso nobis beneficia praedicamus: publice priuatim-

R 3

uatim-

porum, negantis. Conf. IOACHIMVS HILDEBRANDVS in tractatu *de diebus festis*, pag. 89. et IO. FRANC. BVDDEVS in commentatione *de statu ecclesiae christianae sub apostolis*, cap. VII. §. IV. p. 819. Interim non diu post apostolorum tempora coepisse hanc solemnitate, satis probatur. Argumento sunt patrum antiquissimorum inde testimonia: ex Seculo II. TERTVLLIANI *lib. XIV. de idololatria*; ex Seculo III. ORIGENIS, qui *lib. VIII. contra Celsum* praeter *κυριακην, παρασκευην, πασχα* enumerat etiam *πεντεκοστην*; CYPRIANI item *sermone de Spiritu Sancto*, opusc. *de cardinalibus operibus Christi*, p. 48. Idem constat ex *concilio Eliberitano*, quod Nicaeno coaeuum fere est, adeoque ad initium seculi IV. referendum, eiusque *can. XLIII.* Imo omnes ex eo tempore de pentecoste, tanquam de tempore loquuntur, cuius de solemnitate inter christianos nemo dubitauerit. EVSEBIVS ideo in *uita Constantini M. lib. IV. p. 155. b.* maximum festum uocat, uenerandam et sanctissimam pentecosten, itemque festum festorum. Conf. CHRISTIANVS REUTERVS in dissertatione citata, §. VIII. et IOANNES FRIDERICVS MAYERVS in *eclogis angelicis*, part. I. pag. 1131.

uatimque erumpit feruor celebrandi festum hoc communis. (q) Frons omnium iam interni gaudii interpretes existit haud fucatus. Verba uota-

(q) Vanum igitur merito fuit consilium IAC. KOELMANNI, christianum orbem alia plane de festo pentecostes, uti et reliquis, celebrando docere conantis. Edidit is Traiecti ad Rhenum anno M DC XCIII. dissertationem theologicam *de festis diebus in ecclesiis reformatis celebrari solitis*, in qua id agendum suscepit, ut festa omnia, quaecunque praeter diem dominicam in ecclesiis reformatis hodieque celebrari solent, sine mora tollenda et abolenda esse probaret. Quem in finem allegauit sententiam, a theologis Scoris et Anglicis, qui Non-Conformistae dicti, in synodo E. denburgi anno MDLXVI. habita mordicus defensam, et post illos a Pu-

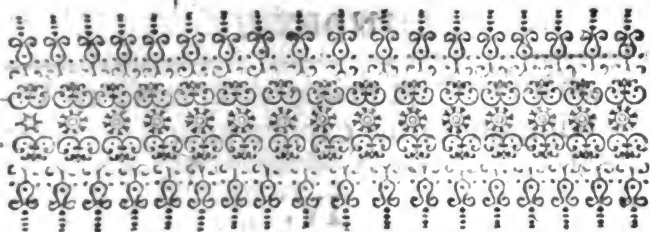
ritanis et Geneuensibus aliisque toties repetitam; „ut nempe omnis indicatio, impositio et obseruatio festorum dierum „sub nouo test. tanquam „repudianda et illegitima „pronuncietur.„ Hanc sententiam, ueluti solam uerbo Dei conformem, defendendam sibi sumsit, atque sedecim in medium prolatis argumentis corroborare studuit. Cum uero ista occasione ostendat, a quo tempore praecipua festa ortum trahant, ad festum quoque pentecostes peruenit, illudque cum paschatos festo in primitiua ecclesia cum iudaicis quidem celebratum fuisse concedit, sed saltem ideo, ut synagoga iudaica cum honore se peliri potuisset; eos autem, qui idem adhuc ho-

uotaque, quanta iaceat alta mente reposita laetitia, testantur. Tempia superbiunt non externi ornatus splendore, nec congregatorum frequentia tantum, sed et uocibus laudibusque ad summum Numen delatis. Musici denique concentus alere iubentur pietatem, mentemque exprimere deuotam. Si dierum festiuorum numerus respondet minus illorum, qui primae ecclesiae sacri erant, religio tamen ac deuotio haud priori cedit, nec desunt in hunc usque diem, qui quanti sit faciendum illud diuini Numinis beneficium, quo sacram demissionis Spiritus Sancti recolere licet memoriam, recte aestimare norunt.

Iam Tibi ergo, Numen Optimum Maximum rerumque humanarum rector, iustas debitasque gratias et laeta et ad humilitatem composita mente decernimus. Tu nobis et haec otia fecisti, et inter belli strepitus

R 4 eccle-

die requirant, non immerito Iudaeis assimilari, quin imo parum abesse a gentilibus pronuntiat, cum festum natiuitatis eorum saturnalia, festumque circumcisionis calendas Ianuarias, apud eos celebrari solitas, exceperit. Quae quidem quam inepta sint, illis, qui sanioris doctrinae principiis imbuti sunt, facile liquet. Vid. *acta cruditorum Latina*, anni *MDCXCIII. p. 541. seq.*

INDEX I.

DISQVISATIONVM.

Praefatio de quibusdam interpretum
scripturae sacrae nonnullorum ui-
tiis, haud leue exegefi sacrae detrimen-
tum afferentibus.

I.

De uero Aegypti etymo, eruditorumque
circa illud sententiis pag. 1.

II.

De Thmui, Aegypti quondam haud ince-
lebri vrbe 15.

III.

De uisione diuo Ezechieli uati exhibita,
R 5 ab

INDEX I.

ab ipso capite primo descripta, et Vi-
tringiana istius explicatione 25.

IV.

De oraculo Zachariae prophetae, capite
III. commat. VIII. IX. X. quod legi-
tur 43.

V.

De praecepti Seruatoris circa non possi-
dendos calceos, quod Matthaei cap. X.
comm. X. obuium est, uero atque ge-
nuino sensu 71.

VI.

De sollicita ueterum liberos educandi ac
erudiendi cura, occasione loci 2. Tim.
I. 5. 91.

VII.

Succinctae in Apocalypsin diui Ioannis
apostoli cogitationes 131.

VIII.

De praecipuis festi pentecostes memora-
bilibus oratio 209.

INDEX II.

fatis apparenter elucet. Nec nos moratur illorum certamen, qui, cum de auctore et tempore litigent, dubia magis mouere, quam certi quicquam demonstrare possunt. (p)

R 2

Ve.

in *rationali officiorum diminorum, lib. VI. cap. CXVII. not. IX.* et CHRISTIANVS REYTERVS in dissertatione *de eo, quod theologicè sanctum et iustum est circa tempus pentecostale*, Serueitæ MDCCXVIII. habita, §. X. Conferri etiam poterunt IO. ANDR. DANZII programmata quinque pentecostalia *de festo septimanarum Iudaico abrogato, surrogato in eius locum christianorum festo pentecostes*, an. MDCCV. MDCCXVI. MDCCXVII. MDCCXVIII. ac MDCCXIX. et in IO. GERH. MEVSCHENII *nuovo testamento ex talmude et antiquitatibus Hebræorum illustrato*, pag. 751. seqq. recusa.

(p) A saluatore no-

stro originem quinquagintadialis festi deriuauit AMBROSIVS *sermone LXI.* Ita enim, inquit, dominus disposuit, vt per quadragesimam contristemur et per quinquagesimam lactemur. Ab apostolis hos dies conditos fuisse, affirmat HILARIUS in *prolegom. ad Psalm.* Sunt, qui ex *Act. XX. 16. 1. Cor. XVI. 8.* ab apostolis celebratum esse festum pentecostes, contendunt, de christianorum pentecoste ista loca exponentes, vti EPIPHANIVS *hæres. LXXV.* CLEMENS in *const. apostol. lib. V. cap. XXI.* et, qui horum auctoritate nititur, ROBERTVS BELLARMINVS *lib. III. de cultu sanctorum, cap. XIII. §. 1.* Sed refutauit hunc, simulque EPIPHA-

INDEX II.

<i>Balduinus</i> Franciscus	50
<i>Baronius</i> Caesar	<u>224</u>
<i>Barthius</i> Ioannes Henricus	(præf. <u>16.</u>)
<i>Bellarminus</i> Robertus	153
<i>Belman</i> Arndius	<u>242</u>
<i>Bencelius</i> Ericus	<u>243</u>
<i>Bengelius</i> Ioannes Albertus	<u>196</u>
<i>Bergerus</i> Ioannes Guilielmus	<u>107</u>
<i>Berkelius</i> Abrahamus	5
<i>Bertius</i> Petrus	<u>17</u>
<i>Beneregius</i> Guilielmus	<u>244</u>
<i>Beyschlagius</i> Fridericus Iacobus	<u>100</u>
<i>Beza</i> Theodorus	<u>136</u>
<i>Biermannus</i> Ioannes	<u>149</u>
<i>Bocbartus</i> Samuel	<u>II. 30. 33. 34. 161</u>
<i>Bodinus</i> Ioannes	94. <u>135</u>
<i>Bonaventura</i>	<u>80</u>
<i>Bonfrerius</i> Iacobus	<u>228</u>
<i>Bosluetus</i> Iacobus Benignus	154. <u>188</u>
<i>Braunius</i> Ioannes	<u>140</u>
<i>Bruningsius</i> Christianus	<u>90</u>
<i>Buddens</i> Ioannes Franciscus	(præf. <u>13.</u>) <u>94</u> <u>97. 204. 243. 261</u>
<i>Bulengerus</i> Iulius Caesar	<u>77</u>
<i>Buxtorfius</i> Ioannes	<u>34. 51. 62. 80. 217.</u> <u>219. 249</u>
<i>Bynaens</i> Antonius	<u>78. 80</u>

C.

<i>Calonius</i> Abrahamus	<u>33. 48. 52. 61. 65</u> <u>206. 238</u> <i>Calvinus</i>
---------------------------	---

INDEX II.

<i>Calvinus</i> Ioannes	49. 65. 66. 135.
<i>Cappellus</i> Ludouicus	<u>227</u>
<i>Carpzonius</i> Ioannes Gottlob	45
<i>Casaubonus</i> Ifaacus	<u>136. 224. 225</u>
<i>Cassianus</i> Ioannes	<u>82</u>
<i>a Castro</i> Hieronymus	<u>62</u>
<i>Canens</i> Guilielmus	<u>260</u>
<i>Cellarius</i> Christophorus	17. 18
<i>la Cene</i> Carolus	<u>86</u>
<i>de la Cerda</i> Ludouicus	<u>77</u>
<i>Chemnitius</i> Martinus	<u>173. 184. 185</u>
<i>Chrysostomus</i>	<u>80. 239. 257</u>
<i>Ciacconius</i> Petrus	<u>77</u>
<i>Cicero</i> Marcus Tullius	<u>76. 112. 115. 118</u>
	<u>120. 123. 124. 125. 126. 127. 129</u>
<i>Clandius</i> Ioannes Iacobus	105
<i>Clemens</i> Alexandrinus	<u>21. 75. 81. 259. 260</u>
<i>Clericus</i> Ioannes	<u>94. 220. 245</u>
<i>Cloppenburgius</i> Ioannes	<u>227</u>
<i>Cluuerus</i> Ioannes	<u>173</u>
<i>Cocceius</i> Ioannes	<u>33. 34. 35. 38. 40. 49. 61</u>
	<u>69. 143. 152. 153</u>
<i>Crenius</i> Thomas	55
<i>Curtius</i> Rufus	<u>78</u>
<i>Cusanus</i> Nicolaus	(præf. <u>16.</u>)
<i>Cyprianus</i>	<u>239. 258. 261</u>
<i>Cyrillus</i> Alexandrinus	<u>18</u>

D.

<i>Danbæuerus</i> Ioannes Conradus	<u>155. 184</u>
	<i>Danzius</i>

INDEX II.

<i>Danzina</i> Ioannes Andreas	4. 239. 259
<i>Dassonius</i> Theodorus	99
<i>Demosthenes</i>	103
<i>Dempsterus</i> Thomas	74
<i>Deylingius</i> Salomon	4. 178. 189
<i>de Dieu</i> Ludouicus	68
<i>Dietericus</i> Ioannes Conradus	77
<i>Diodorus</i> Siculus	4
<i>Dionysius</i> Carthusianus	80
<i>Dionysius</i> Halicarnasseus	94. 106
<i>Dorscheus</i> Ioannes Georgius	61
<i>Dresserus</i> Matthaeus	236
<i>Drusus</i> Ioannes	47. 49. 78
<i>Durandus</i> Guilielmus	258

E.

<i>Ehrenbergerus</i> Bonifacius Henricus	(<i>praef. 29.</i>)
<i>ab Einem</i> Ioannes Iustus	178. 180
<i>Epiphanius</i>	21. 259
<i>Erasmus</i> Desiderius	79
<i>Eskuche</i> Ioannes	161
<i>Ettmüllerus</i> Michael Ernestus	113
<i>Eusebius</i>	18. 84. 243. 261
<i>Eustathius</i>	13
<i>Ewaldus</i> Wilhelmus Ernestus	61

F.

<i>Faber</i> Petrus	118
<i>Fabricius</i> Ioannes	242
<i>Fabricius</i> Ioannes Albertus	73. 106. 109.
	Falsterus

INDEX II.

<i>Falsterus</i> Christianus	105. 106
<i>Fausinus</i> Isaacus	260
<i>Fechinus</i> Ioannes	<u>134</u>
<i>Fendius</i> Christianus	<u>191</u>
<i>Fenardentius</i> Franciscus	<u>167</u>
<i>Feustelius</i> Christianus	<u>232</u>
<i>Franzius</i> Wolfgangus	<u>236.238</u>
<i>Fromondus</i> Libertus	153

G.

<i>Gebhardi</i> Brandanus Henricus	<u>137</u>
<i>Geierus</i> Martinus	<u>79</u>
<i>Gelasius</i>	<u>254</u>
<i>Gellius</i> Aulus	108. <u>109. 111. 122</u>
<i>Genebrardus</i> Gilbertus	<u>236</u>
<i>Glassius</i> Salomon	<u>54. 55. 60. 65. 142</u>
<i>Golius</i> Iacobus	6
<i>Gomarus</i> Franciscus	<u>238</u>
<i>Gonsala</i> Iosephus Antonius	<u>109</u>
<i>Gothofredus</i> Iacobus	<u>244</u>
<i>Goussetius</i> Iacobus	<u>41. 220. 222</u>
<i>Grapius</i> Zacharias	<u>68. 242</u>
<i>Gregorius</i> Magnus	61
<i>Gregorius</i> Nazianzenus (praef. <u>19.</u>)	<u>68. 246.</u>
	257
<i>Grotius</i> Hugo (praef. <u>17.</u>)	<u>37. 48. 49. 53. 55.</u>
	<u>57. 60. 65. 67. 79. 188</u>
<i>Gualterus</i> Rudolphus	<u>60. 66</u>
<i>Gudius</i> Gottlob Fridericus	(praef. <u>8.</u>)

INDEX II.

H

<i>von der Hardt</i> Hermannus	161
<i>Hardius</i> Ioannes Gottlieb	74
<i>Hebenstreitius</i> Ioannes Christianus	<u>253. 254</u>
<i>Herodotus</i>	<u>18. 20. 21. 23. 34</u>
<i>Hesychius</i>	<u>11. 222</u>
<i>Heumannus</i> Christophorus Augustus	99
<i>Hieronymus</i>	<u>23. 45. 47. 65. 81. 84. 239. 250.</u>
<i>Hieronymus</i> Mercurialis	118
<i>Hilarius</i>	249. 253
<i>Hildebrandus</i> Ioachimus	<u>240. 146. 261</u>
<i>Hoepfnerus</i> Henricus	255
<i>Hofmannus</i> Carolus Gottlob	<u>134. 205. 206</u>
<i>Hofmannus</i> Ioannes Iacobus	22
<i>Honorius</i> Augustodunensis	246
<i>Horatius</i>	124
<i>Hornius</i> Ioannes Fridericus	94
<i>Hofemannus</i> Sigismundus	152. 155
<i>Hulfemannus</i> Ioannes	33. 52

I.

<i>Iacobs</i> Fridericus Henricus	110
<i>Ianus</i> Ioannes Guilielmus	(prae f. 7.)
<i>Iarchi</i> R. Salomon	53. 56
<i>Ikenius</i> Conradus	<u>226. 227. 228. 229. 230</u>
	<u>231. 232. 233</u>
<i>Iochius</i> Ioannes Georgius	(prae f. 15.)
<i>Ioecherus</i> Christianus Gottlieb	113
<i>Ionathan</i> Paraphraſtes Chaldaicus	60
<i>Iosephus</i>	

INDEX II.

<i>Iosephus</i> Flavius	47. <u>217. 229</u>
<i>Isidorus</i>	<u>248. 249.</u> 250. 253
<i>Iunius</i> Franciscus	<u>34. 39.</u> 65
<i>Iunius</i> Hadrianus	22
<i>Iuuenalis</i>	<u>116</u>

K.

<i>Karlius</i> Bernhardus Petrus	<u>161</u>
<i>Kimchi</i> R. Dauid	50
<i>Kircherus</i> Athanasius	<u>4</u>
<i>Koelmannus</i> Iacobus	262
<i>Koenigsmannus</i> Andreas Ludouicus	251
<i>Kriegkius</i> Georgius Nicolaus	<u>102.</u> 110
<i>Kromayerus</i> Hieronymus	(praef. <u>15.</u>)

L.

<i>Labbens</i> Philippus	250. <u>254.</u> 255
<i>Lactantius</i>	58
<i>Laertius</i> Diogenes	<u>83.</u> <u>121</u>
<i>Lakemacherus</i> Ioannes Gothofredus	<u>232</u>
<i>Lampius</i> Fridericus Adolphus	<u>217</u>
<i>a Lapide</i> Cornelius	<u>47. 48. 49.</u> 51. 59. <u>61. 65</u>
<i>Lehmannus</i> Ioannes Iacobus	(praef. <u>22</u>)
<i>Leidekkerus</i> Melchior	<u>224. 225. 229. 230</u>
<i>Leo</i> Magnus	<u>239.</u> 254
<i>Lightfootus</i> Ioannes	<u>221. 231. 235</u>
<i>Lipsius</i> Iustus	74
<i>Linus</i>	106. <u>109</u>
<i>Loeschernus</i> Valentinus Ernestus (praef. 9.)	<u>208</u>
<i>Lucianus</i>	83. 97. <u>120</u>

S

Lundius

INDEX II.

<i>Lundius Ioannes</i>	<u>219. 224. 236. 239</u>
<i>Lutherus Martinus</i>	<u>49. 51. 79. 143. 153. 155. 172</u>
<i>Lycurgus</i>	<u>117</u>
<i>de Lyra Nicolaus</i>	<u>60. 80</u>

M.

<i>Maimonides R. Moses</i>	<u>3. 225. 227. 228. 229. 230.</u> <u>232. 233. 239. 242. 243</u>
<i>Maiores Ioannes Tobias</i>	<u>238</u>
<i>Marcellinus Ammianus</i>	<u>17</u>
<i>Mariana Ioannes</i>	<u>61</u>
<i>Markius Ioannes</i>	<u>48. 50. 55. 59. 60. 61</u> <u>63. 65. 70</u>
<i>Marpergerus Bernhardus Waltherus (praeef.)</i>	<u>32</u> <u>226</u>
<i>Marshamus Ioannes</i>	<u>241</u>
<i>Martialis</i>	<u>85</u>
<i>Martianaeus Ioannes</i>	<u>24</u>
<i>Martene Edmundus</i>	<u>256</u>
<i>Massuetus Renatus</i>	<u>150</u>
<i>Matthesonius Ioannes</i>	<u>114</u>
<i>Maximus Valerius</i>	<u>89. 94</u>
<i>Mayerus Ioannes Fridericus</i>	<u>79. 99. 247. 261</u>
<i>Medius Iosephus</i>	<u>153. 178</u>
<i>Menagius Aegidius</i>	<u>121</u>
<i>Menochius Ioannes Stephanus</i>	<u>48. 49. 61. 67</u>
<i>Meuschenius Ioannes Gerhardus</i>	<u>259</u>
<i>Meyerus Ioannes</i>	<u>217. 219. 236. 239. 243</u>
<i>Mitternachtius Ioannes Sebastianus (praeef.)</i>	<u>15</u>
<i>Moebius Georgius</i>	<u>238</u>
<i>Montanus</i>	

INDEX II.

<i>Montanus</i> Arias	<u>46.</u> <u>49.</u> <u>60.</u>
<i>Morinus</i> Stephanus	<u>4</u>
<i>Moshemius</i> Ioannes Laurentius	<u>(praef. 34)</u>
<i>Müllerus</i> Ioannes Daud	105
<i>Mussonius</i>	<u>75</u>

N.

<i>Nemetbi</i> Samuel Szattmar	<u>49.</u> <u>51.</u> <u>58.</u> <u>64.</u> <u>68</u>
<i>Neubauerus</i> Ernestus Fridericus	<u>(praef. 7. 15)</u>
<i>Neumannus</i> Caspar	186
<i>Neumeisterus</i> Erdmannus	<u>80</u>
<i>Nicolai</i> Philippus	153
<i>Nicolaus</i> Damascenus	75
<i>Nigronius</i> Iulius	<u>73</u>
<i>Nilant</i> Ioannes Fridericus	<u>73</u>

O.

<i>Oederus</i> Georgius Ludouicus	<u>51.</u> <u>52</u>
<i>Olearius</i> Ioannes	<u>62.</u> <u>63.</u> <u>64.</u> <u>68</u>
<i>Origenes</i>	<u>243.</u> <u>261</u>
<i>Ortelius</i> Abrahamus	<u>17</u>
<i>Ostramus</i> Guilielmus	<u>243</u>

P.

<i>Pagninus</i> Sanctes	<u>49</u>
<i>Palmroot</i> Ioannes	<u>217.</u> <u>218.</u> <u>219.</u> <u>237</u>
<i>Pancirollus</i> Guido	<u>74</u>
<i>Paschius</i> Georgius	<u>(praefat. 28)</u>
<i>Paulus</i> Samofatenus	148
<i>Pellicanus</i> Conradus	<u>53</u>
	<i>Pembellus</i>

INDEX II.

<i>Pembellus</i> Guilielmus	<u>50. 99</u>
<i>Perizonius</i> Iacobus	<u>10</u>
<i>Petronius</i>	<u>109. 126</u>
<i>Pfaffius</i> Christophorus Matthaeus	<u>(praef. 22)</u>
	<u>150. 231</u>
<i>Pfeifferus</i> Ioannes Philippus	<u>103. 118</u>
<i>Philo</i>	<u>216</u>
<i>Picinellus</i> Philippus	<u>77. 98</u>
<i>Pindarus</i>	<u>20</u>
<i>de Pineda</i> Ioannes	<u>65</u>
<i>de Pineda</i> Thomas	<u>17</u>
<i>Pintus</i> Hector	<u>28</u>
<i>Plato</i>	<u>119. 111. 114. 116. 117. 118. 121. 128</u>
<i>Plautus</i>	<u>77. 87. 104. 111. 125.</u>
<i>Plinius</i>	<u>18. 84. 89. 108</u>
<i>Plutarchus</i>	<u>4. 12. 13. 20. 96. 103. 112. 113. 115</u>
	<u>116. 122. 128</u>
<i>Pollux</i> Iulius	<u>87</u>
<i>Polus</i> Matthaeus	<u>33</u>
<i>de Prado</i> Laurentius Ramirez	<u>77</u>
<i>Pradus</i> Hieronymus	<u>28. 37</u>
<i>Propertius</i>	<u>115</u>
<i>Ptolemaeus</i>	<u>18. 19</u>

Q.

<i>Quenstedius</i> Ioannes Andreas	<u>55. 238</u>
<i>Quintilianus</i> M. Fabius	<u>104</u>

R.

<i>Rambachius</i> Ioannes Iacobus	<u>(prref. 13.)</u>
<i>Rechenbergius</i> Adamus	<u>(praef. 15.) 254</u>
<i>Reichhardt</i> Ioannes Elias	<u>215. 218. 246</u>
<i>Reimboldus</i> Fridericus Matthaeus	<u>(praef. 36)</u>
<i>Reimannus</i>	

INDEX II.

<i>Reimmannus</i> Iacobus Fridericus	106
<i>Reitzius</i> Ioannes Henricus	230
<i>Relandus</i> Hadrianus	217. <u>219. 231. 233</u>
<i>Renterus</i> Christianus	259. <u>261</u>
<i>Rhenanns</i> Beatus	254
<i>del Rio</i> Martinus	<u>69. 79</u>
<i>Robinsonus</i> Ioannes	160
<i>Rosinus</i> Ioannes	<u>74</u>
<i>Rubenus</i> Albertus	73
<i>Ruelius</i> Ioannes Ludouicus	<u>247</u>

S.

<i>Salianus</i> Iacobus	<u>237</u>
<i>Salmasius</i> Claudius	<u>81. 84</u>
<i>Salmuth</i> Henricus	74
<i>Scaliger</i> Iosephus Iustus	6. 135. <u>236</u>
<i>Schoteligius</i> Christoph. Henricus	<u>27. 135. 193</u>
<i>Schlosserus</i> Ioannes Ludouicus	99
<i>Schmidius</i> Ioannes	59. 68. <u>74</u>
<i>Schmidius</i> Ioannes Andreas	(præf. <u>18.</u>)
<i>Schmidius</i> Sebastianus	<u>34. 40. 51. 98</u>
<i>Schomerus</i> Iustus Christophorus	<u>67</u>
<i>Schroederus</i> Gustauus	<u>134</u>
<i>Schwindelius</i> Georgius Iacobus	135
<i>Sculletus</i> Abrahamus	<u>249. 253</u>
<i>a Seelen</i> Ioannes Henricus	<u>99. 113</u>
<i>Seneca</i>	<u>94</u>
<i>Seyferheldius</i> Ioannes Ludouicus	<u>100</u>
<i>Siricius</i>	254
<i>Snabelius</i> Hieronymus Georgius	153
<i>Socrates</i> historicus	<u>84. 251. 254. 260</u>

INDEX II.

<i>Solon</i>	<u>97</u>
<i>Sopranes Ioannes Hieronymus</i>	78. <u>79.</u> 80
<i>Spencerus Ioannes</i>	<u>37.</u> <u>241.</u> 242. <u>243</u>
<i>Spenerus Philippus Iacobus</i>	<u>173</u>
<i>Starckius Christophorus</i>	<u>197</u>
<i>Starkius Henricus Benedictus</i>	<u>63</u>
<i>Stephanus</i>	<u>12.</u> <u>13.</u> <u>17</u>
<i>Stobaens Ioannes</i>	75
<i>Stockius Christianus</i>	<u>231</u>
<i>Strabo</i>	18. <u>21.</u> <u>22</u>
<i>Strykius Ioannes</i>	<u>241</u>
<i>Suetonius C. Tranquillus</i>	<u>75.</u> <u>76.</u> <u>104.</u> <u>106.</u> <u>107.</u> <u>108.</u> <u>109.</u> <u>110.</u> <u>123.</u> <u>124.</u> <u>125.</u> <u>129.</u> <u>130</u>
<i>Swicerus Ioannes Caspar</i>	<u>239</u>

T.

<i>Tacitus Cornelius</i>	76. 107. <u>130</u>
<i>Tarnonius Ioannes</i>	48. 49. 52. 54. 61. <u>65.</u> <u>66.</u> <u>69</u>
<i>Tellerus Romanus</i>	(praef. <u>30.</u>) 208
<i>Terentius</i>	89. 104. 111. 120
<i>Tertullianus Q. Septimius Florens</i>	(praef. <u>19.</u>) <u>58.</u> <u>83.</u> <u>85.</u> <u>154.</u> <u>244.</u> <u>249.</u> <u>253.</u> <u>254.</u> <u>261</u>
<i>Theodoretus</i>	53
<i>Theophrastus</i>	<u>90</u>
<i>Thilo Gothofredus</i>	218. 224. <u>237.</u> <u>238</u>
<i>Thucydides</i>	105. <u>114</u>
<i>Thummus Theodorus</i>	237
<i>Tirinus Iacobus</i>	<u>49</u>
<i>Tolandus Ioannes</i>	<u>241.</u> 242
<i>Tostatus Alphonsus</i>	<u>80</u>
<i>Turnebus</i>	

INDEX II.

Turnebus Hadrianus 74

V.

Vergilius Polydorus 260

Vlpianns Antiochenus 109

Vicecomes Iosephus 254

Vitringa Campegius 28.34.36.38.62.153. 155

178. 217

Vngerus Ioannes Godofredus 90

Voetius Gisbertus (praef. 16. 19.)

Vossius Gerhardus Ioannis 5. 118

W.

Walchius Ioannes Georgius (praef. 7.)

Waltherus Christianus 52. 54

Waltherus Michael 230

Wanslebius Ioannes Michael 7

van der Wayen Ioannes 60. 134

Wedelius Georgius Wolfgangus 156

Weismannus Christianus Eberhardus 134. 206

Werenfelsius Samuel (praef. 17.)

Wideburgius Ioannes Bernhardus 239

Wilduogelius Christianus 247. 248. 251

253. 256

Willius Balthasar 56. 67

Winckelmannus Ioannes 49. 61

Wincklerus Ioannes 156

Wincklerus Ioannes Fridericus 171

Witfius Hermannus 37. 77. 241

Wolfius Ioannes Christophorus 81. 88. 99

134. 135. 136. 150. 153. 156. 158. 159. 160

S 4 161.

INDEX II.

[161.](#) [165.](#) [170.](#) [173.](#) [178.](#) [184.](#) [186.](#) [188.](#) [189](#)

[191.](#) [193.](#) [242](#)

Wolters Ludouicus

[231](#)

X.

Xenophon

[101.](#) [102.](#) [103.](#) [111.](#) [114.](#) [115](#)

Z.

Zelnerus Gustauus Georgius

61

Zonaras Ioannes

[144](#)

Zornius Petrus

[140.](#) [149.](#) [161.](#) [193](#)

INDEX III.

PRAECIPVARVM RERVM.

Aegypti nomina uaria. [3.](#) seqq. optime ex Graecis illud deducitur [10](#)

Animalium nomina denominandis vrbibus occasionem dederunt. [23](#)

Antichristianismus in Apocalypsi praedictus. [165.](#) seqq.

Apocalypsis uariis exposita semper fuit hominum friuolorum strophis. [133.](#) profanum de ea Bodini iudicium. [135.](#) scriptores de ea et commentatores vbinam deprehendantur recensiti. [134.](#) seq. explicandae illi merito industria tribuitur et attentio. [136.](#) seq.

[207.](#) seqq. brevis eius partitio. [138](#)

Arii haeresis in Apocalypsi praedicta. [152.](#) seqq.

Aries

INDEX III.

Artes liberales quid denotauerint Romanis. 110. seqq.

Athenienses de educandis liberis peculiares tulerunt leges. 103

Baptismi sacramento in pentecostes festo solemniter solebant uti primi christiani. 254

Bellicae artis scientiam praeter eruditionem ad disciebant etiam tam Graeci quam Romani. 123. seqq.

Bethphage duplex, Rabbiorum alterum, alterum euangelistarum. 234. num reuera duo fuerint a se inuicem distincta loca, an uero vnus saltem? ibid.

Calcei primo inuenti subligabantur saltem soleis. 75. sine illis ibant, celeriter qui ire uolebant. ibid. uenati quoque sine illis uarii fuerunt inter gentes. 75. diuersi erant Romanorum et Graecorum. 76. exuere illos Romani coenaturi solebant. 76. nec non Iudaei 77. eos quamquam ratione Iudaei distinguant. 78. forma eorum. 79. inter christianos multi eos ex falso intellecto Seruatoris effato abiicerunt. 82. Tertullianus eosdem cur fastidiuerit? 83. num reuera interdixerit Seruator illos? 86. gentiles plures secum gestabant. 87. serui exuere dominorum calceos solebant et pone illos portare. 89. scriptores de illis. 73. 74

INDEX III.

<i>Caprae</i> a Mendefiis cultae.	21
<i>Chamus</i> religioſe ab Aegyptiis cultus.	3
De <i>Chemnitio</i> in apocalypſi uaticinium.	173
	184. 185
<i>Chiliaſmus</i> αργαΦος eſt et αντιργαΦος	193. ſqq.
<i>Coptos</i> celebris quondam in Thebaide regione vrbs. 5. eius ſitus.	6
<i>Currus Dei</i> Ezechieli oſtenſus.	28
<i>Discipuli</i> ad doctorum pedes ſedere apud ue- teres ſolebant.	47
<i>Educandia liberis</i> quanam ratione operam de- derint Iudaei. 98. Perſae. 101. Athenien- ſes.	103
<i>Eloquentia</i> ueteribus Graecis pariter ac Roma- nis ualde adamata.	122
<i>Ephoros</i> addebant pueris Perſae.	102
<i>Erythraeum mare</i> ab Eſauo dictum Idumaeum	13
<i>Euchariftia</i> utebantur in pentecoſtes feſto pri- mi chriſtiani.	255
<i>Europa</i> quomodo nomen ſortita ſuum fuerit.	11
<i>A Flumiis</i> mutuatae nomen regiones ſunt.	12
<i>Gallia</i> quare ita dicta fuerit.	11
<i>Gallorum</i> ſcholae	107
<i>Germanorum</i> ſcholae.	107
<i>Graeci</i> uocabula extera, pronunciatu ſibi dif- ficilia, aliis, quam patriis, nominibus ap- pellarunt. 10. liberos ſuos quomodo edu- cauerint. 103. ſcholas habebant. 105. eo- rum ad chriſtianam religionem conuerſio in	

INDEX III.

in apocalypsi praedicitur. [186.](#) hodierni
quomodo pentecostes festum celebrent.

250. 251

Gymnasia ueterum. [114.](#) differunt a certaminibus. 114. ea apud Lacedaemonios frequentabant etiam mulieres. 115. sqq. animo pariter ac corpori credebantur inferuire corroborando.

118

*Haerese*s grandini comparantur atque igni. [141](#)

Hircus a Mendesiis cultus. [21.](#) Thmuitarum hircus in prouerbiu abiit. *ibid.*

Ieiunia in festo pentecostes inter christianos primos licita non erant. [249](#)

Iudaeis calceorum haud diu adeo fuit incognitus vsus. [77.](#) eorum circa liberos educandos adhibita cura et industria. 98. leges eorum rituales inepte ex Aegyptiorum aliarumque gentium moribus deriuantur.

[241.](#) [242](#)

Karaeorum cum Rabbanitis circa determinandum festi pentecostes diem dissensus. [219](#)

Lacedaemonii gymnasiorum inuectores.

[114](#)

Lapis dicitur perquam commode Seruator noster in sacris literis, in primis fundamentalis.

[57](#)

Leges Iudaeorum rituales num ex Aegyptiorum aliorumque populorum moribus deriuari queant?

[241.](#) [242](#)

Liberis educandis quomodo curam industriamque

INDEX III.

- amque impenderint Iudaei. 98. Persae.
101. Athenienses. 103. in illos num parentibus ius uitae et necis competat? 94
 De *Luthero* in apocalypsi uaticinium. 172
Mendesius nomus. 18. eius incolae capras conluerunt atque hircos. 21
Mendetis nomine insignitae vrbes uariae. 20.
 vrbs in Aegypto sita quonam tempore exstiterit. *ibid.* situseius. *ibid.*
Mercurius sub hirco latuit. 24
Montes denotant potestates ciuiles, reges, regna et imperia. 142
Mulieres Lacedaemoniorum gymnasia frequentabant. 115. seqq. magna gaudebant libertate. 117
Musica ars ueteribus pro arte erudita habita. 111. seqq.
Nilus olim Aegypti nomine insignitus fuit. 12
Nomi in Aegypto praefecturae fuerunt oppidorum, in quos diuisa haec erant. 17. a primariis appellabantur urbibus. 19. numerus eorum incertus. 18
Nudis pedibus incesserunt primi homines. 74.
 Romanis molle fuit illud atque indecorum iudicatum. 76
Oculi, qui apud Zachariam super lapidem esse dicuntur, quid significant. 59. seqq
Pallium aliud, quo christiani, aliud fuit, quo utebantur philosophi gentiles. 83

Panes

INDEX III.

- Panes pentecostales* [226.](#) ex qua fuerint materia confecti. [227.](#) num fuerint αζυμοι? [229.](#) eorum forma. [230.](#) a quibus fuerint conficiendi? [232.](#) agitati num a solo pontifice maximo fuerint, an uero ab aliis quoque sacerdotibus? [233](#)
- Parascenes dies* [223.](#) [224.](#) non solum sabbathum illam habuit. [224](#)
- Parentibus* num ius uitae et necis in liberos competat? [94](#)
- Pauli Samosatani* in apocalypsi praedicitur lapsus. [148](#)
- Pedibus* nudis incesse-
runt primi homines. [74.](#)
lauabant illos, priusque accumberent,
Iudaei. [77](#)
- Pentecoste* gentilium, Iudaeorum, christiano-
rum. [215.](#) Iudaici nomina [216.](#) seqq. tem-
pus. [219.](#) illius circa determinationem dis-
sensu Karaeorum et Rabbanitarum. *ibid.*
sacrificia in illo oblata. [225.](#) panes penteco-
stales. [226.](#) peragi magno cum gaudio so-
lebat. [235.](#) quot dies fuerint illius cele-
brationi dicati. [236.](#) num in memoriam
promulgatae quondam in monte Sinai legis
etiam, an uero solum gratitudinis pro ter-
rae ubertate et feliciter peracta messe ergo
fuerit institutum? [237.](#) seqq. ortum num
a gentiliis pentecoste traxerit, an uero a
Deo ob causas populo Iudaico conuenien-
tes nec aliunde arcessendas ordinatum fue-
rit?

- rit? [240.](#) seqq. primis christianis hoc festum
 quinquaginta denotauit dies, qui pascha et
 diem effusionis Spiritus Sancti intercesse-
 runt. [244.](#) quot diebus fuerit illud celebra-
 tum? [246.](#) laete celebrabatur christianis,
[248.](#) sine ieiuniis, [249.](#) templisque exorna-
 tis at canentium choris personantibus. [251.](#)
 252. baptismatis et sacrae coenae sacra-
 mentis utebantur in illo solemniter christi-
 ani. [254.](#) [255.](#) munera etiam publica et di-
 gnitates solemniores conferebant in illo.
[256.](#) Graeci hodierni quomodo id cele-
 brent? 250. [251.](#) finis quis sit pentecostes
 christianorum? 258. auctor quis et tempus,
 quo institutum fuerit? 259. hodiernum ce-
 lebrari illud, opus non esse, nugatur Koel-
 mannus. [262](#)
- Persae* quomodo circa educandos liberos suos
 fuerint uersati. [101.](#) eorum scholae. *ibid.*
- Philosophia* ueteribus disciplinas liberales de-
 notabat. [120.](#) nomen eius. [121](#)
- Philosophi* quid tractauerint? [122](#)
- Rabbanitae* dissentiunt cum Karaeis circa festi
 pentecostes tempus determinandum. [219](#)
- Reformatio* Lutheri in apocalypsi praedicta fuit.
[172.](#) [176.](#) [189.](#) 190.
- Reges* de se bene meritos diuino cultu prosecu-
 ti sunt Aegyptii. [4.](#) ab illis deriuare regic-
 num denominationes solebant. [7](#)
- Regni millenarii* in apocalypsi nulla nec uola nec
 uestigium. [193.](#) *sqc.*
Romanorum

INDEX III.

<i>Romanorum</i> scholae.	106
<i>Sacrificia</i> in festo pentecostes oblata.	226
<i>Saporis</i> aduersus christianos crudelitas.	143.
in Iudaeos fauor.	144
<i>Scholae</i> Iudaeorum. 99. Persarum. 101. Graecorum. 105. Romanorum. 106. Gallorum et Germanorum. 107. in illis quid fuerit tractatum.	107
<i>Sedere</i> ad pedes doctorum discipuli solebant apud ueteres.	47
<i>Sernator sanctissimus</i> in scriptura sacra perquam commode lapis siue petra dicitur, in primis fundamentalis. 57. uulnera eius denotantur apud Zachariam per lapidis commemoratam ibi aperturam. 65. num calceis usus ipse fuerit?	80. seqq.
<i>Serui</i> calceos exuere dominorum et pone eos portare solebant.	89
<i>Sernus Zemach</i> dicitur Messias. 51. Iudaeorum quatenam de eo sententia?	53
<i>Sol</i> imperatores denotat et principes. 150. 182	
<i>Stellae</i> doctores significant in ecclesia. 147. de coelo decedentes quid indicent? ibid.	
<i>Tertullianus</i> quam ob rationem calceos fastidierit?	83. seqq.
<i>Thmus</i> Aegypti quondam urbs nunc incelebris. 15. seqq. ubi fuerit sita. 17. ad quem nomen referenda, dubium. 18. cultus ibi quisnam obtinuerit. 21. nominis eius etymologia.	23
<i>Turcarum</i>	

INDEX III.

Turcarum in christianos impetus praedicitur
in apocalypsi. [155](#). eorum item ruina. [185](#)
Venari sine calceis uarii apud ueteres solebant.

Vrbes nomina ab animalibus sortitae. [75](#)
[23](#)

De *Waldensibus* in apocalypsi uaticinium [172](#)

Zacharias propheta difficillimus prophetarum
vna cum Daniele et Ezechiele. [45](#). summa
uaticinii eius. [ibid.](#)

Zemach seruus dicitur Messias. [15](#). quatenam
Iudaeorum de eo sententia? [53](#)

